

**T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI
İŞL YL 2010 009**

2008 KÜRESEL KRİZİNİN İŞLETMELERE ETKİSİ

Aydın İli Üzerine Bir Araştırma

HAZIRLAYAN

Gökçe TUMAY

TEZ DANIŞMANI

Doç.Dr. Feriştah SÖNMEZ

AYDIN-2010

**T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI
İŞL YL 2010 009**

2008 KÜRESEL KRİZİNİN İŞLETMELERE ETKİSİ

Aydın İli Üzerine Bir Araştırma

HAZIRLAYAN

Gökçe TUMAY

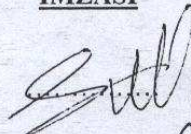
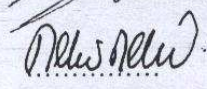
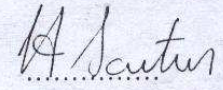
TEZ DANIŞMANI

Doç.Dr. Feriştah SÖNMEZ

AYDIN-2010

T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE
AYDIN

Enstitümüz İşletme Anabilim Dalı Yüksek Lisans programı öğrencisi Gökçe TUMAY, 17.09.2010 günü yapılan tez savunma sınavında “2008 Küresel Krizinin İşletmelere Etkisi: Aydın İli Üzerine Bir Araştırma” adlı tezini savunmuş, tez aşağıda belirtilen jüri üyeleri tarafından kabul-~~red~~ edilmiştir.

<u>UNVANI-ADI VE SOYADI :</u>	<u>KURUMU :</u>	<u>İMZASI</u>
Doç.Dr.Feriştah SÖNMEZ	Adnan Menderes Üniversitesi	
Prof.Dr. Selim BEKÇİOĞLU	Adnan Menderes Üniversitesi	
Doç.Dr. Hakan SARITAŞ	Pamukkale Üniversitesi	

Jüri üyeleri tarafından kabul edilen bu yüksek lisans tezi, Enstitü Yönetim Kurulu'nun
..... sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Doç.Dr. Ümit TATLICAN
Enstitü Müdürü

Bu tezde görsel, işitsel ve yazılı biçimde sunulan tüm bilgi ve sonuçların akademik ve etik kurallara uyularak tarafımdan elde edildiğini, tez içinde yer alan ancak bu çalışmaya özgü olmayan tüm sonuç ve bilgileri tezde kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

Adı Soyadı : Gökçe TUMAY

İmza :

YAZAR ADI-SOYADI: Gökçe TUMAY

**BAŞLIK: 2008 KÜRESEL KRİZİNİN İŞLETMELERE ETKİSİ:
AYDIN İLİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA**

ÖZET

Ekonomik krizler, ekonomiyi ve işletmeleri derinden etkileyen beklenmedik gelişmelerdir. Küreselleşmenin hız kazanmasıyla krizler dünyada daha sık meydana gelmiş, Türkiye’de de serbestleşme politikalarının ardından sık sık krizler yaşanmıştır. 1990 yılı sonrasında Türkiye’de yaşanan krizlerden 1994, 1998, Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri ile 2008 küresel krizi, ekonomi ve işletmeler üzerinde ciddi olumsuzluklar yaratmıştır.

2007 yılından itibaren ABD’nin mortgage kredi piyasasında başlayan kriz zamanla tüm dünyaya yayılmış ve küresel bir boyut kazanmıştır. 2008 yılı itibariyle ülkemizde etkilerini hissetmeye başladığımız küresel krizin etkileri hala devam etmektedir.

Bu çalışmada, küresel krizin Türk ekonomisi ile Türkiye’de ve Aydın ilinde bulunan işletmelere etkilerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Kriz ve işletme kavramları, işletmelerin ekonomi içerisindeki yeri ve önemi, ekonomik krizin işletmelere etkileri, Türkiye’nin 1990 sonrası yaşadığı krizler ve küresel krizden bahsedilerek küresel krizin etkileri değerlendirilmeye çalışılmıştır.

ANAHTAR SÖZCÜKLER

Ekonomik krizler, Küresel kriz, Mortgage piyasası, İşletme.

NAME: Gökçe TUMAY

**TITLE: THE EFFECTS OF THE 2008 GLOBAL CRISIS ON
ENTERPRISES: A RESEARCH ON THE AYDIN PROVINCE**

ABSTRACT

Economic crises are the unexpected occurrences that deeply affect general economy and the enterprises. Due to the expansion of globalism, crises have occurred more often and because of liberal economic policies, Turkey has lived many economic crises. During the 1990's, Turkey faced several depressions in 1994, 1998, 2000, 2001 and 2008. These depressions had grave effects on the economy and business enterprises.

In 2007, the global crisis that had been started was arused in mortgage credit market in USA, spreaded all over the world and became a global crisis. Outcomes of that crisis has still been felt in Turkey since 2008.

The purpose of the thesis is to analyze of the effects of the crises on Turkish economy and the enterprises in Turkey and Aydın province. In this study, the terms such as crisis and enterprise; importance of the enterprises in the economy; effects of economic depressions; depressions which Turkey faced after 1990, were defined and analyzed regarding to the 2008 global crisis.

KEYWORDS

Economic crises, Global crisis, Mortgage market, Enterprise.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
İÇİNDEKİLER	iii
ÇİZELGELER LİSTESİ	vi
KISALTMALAR VE SİMGELER LİSTESİ	ix
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	
İŞLETME ve KRİZ KAVRAMLARINA GENEL BAKIŞ	
1.1. İŞLETME KAVRAMI	3
1.2. İŞLETMENİN AMAÇLARI	4
1.2.1. Genel Amaçlar	5
1.2.1.1. Uzun Dönemde Kar Elde Etmek	5
1.2.1.2. Topluma Hizmet	5
1.2.1.3. İşletmenin Yaşamını Sürekli Kılma	6
1.2.2. Özel Amaçlar	6
1.3. İŞLETMENİN EKONOMİ İÇİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ	7
2.1. KRİZ KAVRAMI	9
2.2. EKONOMİK KRİZLERİN ÖZELLİKLERİ	11
2.3. EKONOMİK KRİZLERİN SINIFLANDIRILMASI	12
2.3.1. Reel Sektör Krizleri	12
2.3.2. Finansal Krizler	13
2.3.2.1. Bankacılık Krizi	15
2.3.2.2. Borsa Krizi	16
2.3.2.3. Döviz Krizi	17
2.3.2.3.1. Ödemeler Dengesi Krizi	18
2.3.2.3.2. Döviz Kuru Krizi	19
2.4. EKONOMİK KRİZLERİN NEDENLERİ	19
2.4.1. Dış Çevre Faktörleri	20
2.4.1.1. Tabi Felaketler (Doğal Faktörler)	20
2.4.1.2. Çevreci Politikalar ve Baskılar	20
2.4.1.3. Toplumsal ve Kültürel Sorunlar (Sosyo-Kültürel Etmenler)	21

2.4.1.4. Hukuki ve Politik Düzenlemeler	21
2.4.1.5. Teknolojik Yenilikler	21
2.4.1.6. Genel Ekonomik Olumsuzluklar	21
2.4.1.6.1. İşletmenin Faaliyetlerini Doğrudan Etkileyen Ekonomik Faktörler	22
2.4.1.6.2. İşletmenin Faaliyetlerini Dolaylı Olarak Etkileyen Faktörler	22
2.4.1.7. Rekabet	22
2.4.1.8. Uluslararası Çevre	23
2.4.1.9. Siyasal Sorunlar	23
2.4.2. İç Çevre Faktörleri	23
2.5. EKONOMİK KRİZLERİN İŞLETMELERE ETKİSİ	24

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE 1990 SONRASI DÖNEMDE YAŞANAN EKONOMİK KRİZLER

2.1. TÜRKİYE'NİN LİBERALLEŞME DÖNEMİ	27
2.2. 2000 YILI ÖNCESİ TÜRKİYE'DE YAŞANAN KRİZLER	33
2.2.1. 1994 Krizi	33
2.2.1.1. 5 Nisan Kararları	37
2.2.1.2. 1994 Krizinin İşletmelere Etkisi	41
2.2.2. 1998 Krizi	44
2.2.2.1. 1998 Krizinin İşletmelere Etkisi	47
2.3. 2000 YILI SONRASI TÜRKİYE'DE YAŞANAN KRİZLER	50
2.3.1. Enflasyonu Düşürme Programı	50
2.3.2. Kasım 2000 Krizi	53
2.3.3. Şubat 2001 Krizi	57
2.3.4. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı	59
2.3.5. 2000-2001 Krizlerinin İşletmelere Etkisi	60

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

2008 KÜRESEL KRİZİ	65
3.1. MORTGAGE KAVRAMI	65
3.1.2. Mortgage Piyasaları	66
3.1.3. Mortgage Kredi Türleri	66
3.1.3.1. Prime Mortgage Kredileri (Üst Gelir Grubu)	66
3.1.3.2. Alt-A Mortgage Kredileri (Orta Gelir Grubu)	67

3.1.3.3. Subprime Mortgage Kredileri (Alt Gelir Grubu)	67
3.1.4. Mortgage Piyasasının İşleyişi	67
3.2. MORTGAGE KREDİ PİYASASINDA YAŞANAN KRİZİN BAŞLICA NEDENLERİ	70
3.3. KÜRESEL KRİZ ÖNCESİ DÖNEMDE ABD EKONOMİSİ	72
3.4. KÜRESEL KRİZ SÜRECİ	76
3.5. KÜRESEL KRİZİN DÜNYA İÇİN SONUÇLARI	79
3.6. TÜRKİYE'DE KÜRESEL KRİZ	88
3.6.1. Küresel Kriz Öncesi Türkiye Ekonomisinin Genel Görünümü	88
3.6.2. Küresel Krizin Türkiye Ekonomisine ve İşletmelerine Etkisi	92
3.7. KÜRESEL KRİZİN AYDIN İLINE VE İŞLETMELERİNE ETKİSİ	109
SONUÇ ve ÖNERİLER	121
KAYNAKÇA	124
ÖZGEÇMİŞ	132

ÇİZELGELER LİSTESİ

Çizelge 1: 1980-2001 Döneminde Ortalama Dolar Kurları.....	30
Çizelge 2: 1980-2001 Dönemi Türkiye'ye Yönelik Net Sermaye Hareketleri.....	32
Çizelge 3: 1993-1995 Dönemi Sektörel Büyüme Hızları.....	41
Çizelge 4: 1993-1995 Dönemi Harcama Verileri	41
Çizelge 5: 1990-1995 Dönemi Çeyrek Dönemler İtibariyle GSYİH Gelişme Hızları (1987 fiyatlarıyla).....	42
Çizelge 6: Çeyrek Dönemler İtibariyle Sanayi Üretim Endeksi Yüzde Değişim.....	43
Çizelge 7: 1993-1995 Dönemi Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu.....	44
Çizelge 8: 1999 Yılı Çeyrek Dönemler İtibariyle Büyüme Oranları.....	47
Çizelge 9: 1998-1999 Yıllarına Ait Tüketim, Talep ve Yatırım Verileri.....	48
Çizelge 10: 1997-1999 Dönemi Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu.....	49
Çizelge 11: 1997-1999 Nisan-Ekim Dönemleri İşsiz Sayısı.....	50
Çizelge 12: 1999 Eylül-2001 Mart Dönemi İnterbank Gecelik Faiz Oranları.....	54
Çizelge 13: 2000-2001 Yıllarına Ait Sektörel Büyüme Hızları.....	61
Çizelge 14: 2000-2001 Yıllarına Ait Tüketim, Talep ve Yatırım Verileri.....	61
Çizelge 15: 1999-2002 Dönemi Sanayi Üretiminde Yüzde Değişim Oranları.....	62
Çizelge 16: 2000, 2001 ve 2002 Yıllarına Ait Yurtiçi Talep Verileri.....	62
Çizelge 17: ABD Tüketim ve Yatırım Harcamaları Yüzde Değişimleri.....	83
Çizelge 18: 2002-2009 Dönemi ABD Konut Piyasası Verileri.....	84
Çizelge 19: 2002-2009 Dönemi ABD İşsizlik Oranları.....	84
Çizelge 20: 2002-2009 Dönemi Euro Bölgesi Verileri.....	86
Çizelge 21: 2002-2009 Dönemi Japonya Verileri.....	87
Çizelge 22: 2002-2009 Dönemi Türkiye İhracat ve İthalat Değerleri (Milyon Dolar).....	89
Çizelge 23: 2002-2009 Dönemi Türkiye Cari İşlemler Dengesi (Milyon Dolar).....	90
Çizelge 24: 2002-2009 Dönemi Türkiye'nin ve Özel Sektörün Dış Borç Stoku (Milyon Dolar).....	90
Çizelge 25: 2002-2009 Dönemi Türkiye İç Borç Stoku (Milyon Dolar).....	91
Çizelge 26: 2001-2008 Dönemi Türkiye'de İşsiz Sayısı.....	92
Çizelge 27: 2008-2009 Dönemi Çeyrek Dönemler İtibariyle GSYİH Değişim Oranları.....	93
Çizelge 28: 2000-2009 Dönemi Sektörel Büyüme Hızları (Yüzde).....	94

Çizelge 29: 2008-2009 Dönemi Aylar İtibariyle Türkiye İhracatı.....	95
Çizelge 30: 2005-2009 Dönemi Birim Değer İhracat, İthalat Verileri ve İthalat, İhracat Miktar Endeksleri.....	97
Çizelge 31: 2004-2009 Dönemi İş-Kur'a Yapılan Başvuru Sayıları.....	99
Çizelge 32: 2006-2009 Dönemi Reel Brüt Ücretlerin Bir Önceki Yılın Aynı Dönemine Göre Yüzde Değişimi.....	101
Çizelge 33: 2008-2009 Dönemi Aylık Faiz Oranları (Yüzde).....	103
Çizelge 34: Eylül 2008-2009 Dönemi Ekonomik Göstergeleri.....	108
Çizelge 35: 2001-2009 Dönemi Aydın İli İhracat ve İthalat Değerleri.....	109
Çizelge 36: 2000-2009 Yılları Aydın İli İşsizlik Verileri.....	115
Çizelge 37: 2009-2010 Ocak-Nisan Dönemlerinde Aydın İli İhracat ve İthalat Değerleri.....	118
Çizelge 38: 2009-2010 Ocak-Nisan Dönemlerinde Aydın İli İhracatçı ve İthalatçı Firma Sayıları.....	118
Çizelge 39: 2009-2010 Ocak-Mayıs Dönemleri Aydın İlinde Protesto Edilen Senetlerin Tutarları.....	119
Çizelge 40: 2009-2010 Ocak-Mayıs Dönemlerinde Aydın'da İş-Kur'a Yapılan Başvuru Sayısı.....	119

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Temel Makro Ekonomik Krizlerin Sınıflandırılması.....	12
Şekil 2: 1970-1990 Döneminde İhracat ve İthalatın Gelişimi.....	29
Şekil 3: Kasım 2000-Şubat 2001 Dönemi MB Rezervleri	55
Şekil 4: 1998-2007 Dönemi Ortalama Dolar Kurları.....	58
Şekil 5: Mortgage Piyasasının İşleyişi.....	68
Şekil 6: 2000-2009 Dönemi ABD Faiz Oranları.....	72
Şekil 7: 2000-2009 Dönemi ABD GSYİH Büyüme Oranları.....	73
Şekil 8: 2000-2009 Dönemi ABD Konut Fiyatları.....	74
Şekil 9: Dünya Hasılası Değişimi.....	80
Şekil 10: Dünya Ticaret Hacmi Değişimi.....	81
Şekil 11: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerin Büyüme Oranları.....	82
Şekil 12: 2007-2009 Dönemi ABD Enflasyon Oranları.....	85

Şekil 13: 2002-2009 Dönemi Türkiye GSYİH Yüzde Değişimleri.....	88
Şekil 14: 2000-2009 Dönemi İhracat Yüzde Değişimi.....	96
Şekil 15: 2000-2009 Dönemi İthalat Yüzde Değişimi.....	97
Şekil 16: 2000-2009 Dönemi Türkiye’de Kapanan İşyeri Sayıları.....	98
Şekil 17: 2008-2009 Yılları Arası Sanayi Üretim Endeksi.....	100
Şekil 18: 2007-2009 Dönemi Sanayi Üretim Endeksleri Değişim Oranları.....	101
Şekil 19: 2000-2009 Dönemi Türkiye’de Kurulan İşyeri Sayıları.....	102
Şekil 20: 2003-2009 Dönemi TÜFE Değişim Oranları.....	103
Şekil 21: 2007-2009 Dönemi Reel Kesim Güven Endeksi.....	104
Şekil 22: 2007-2009 Dönemi İmalat Sanayi Kapasite Kullanım Oranları.....	105
Şekil 23: 2004-2009 Dönemi Kullanılan Kredilerin Gelişimi.....	106
Şekil 24: 2001-2009 Dönemi Protesto Edilen Senetler ve Karşılıksız Çıkan Çekler.....	107
Şekil 25: 2005-2009 Dönemi Takipteki Krediler.....	108
Şekil 26: 2004-2009 Dönemi Aydın İli Madencilik Sektörü İhracatı.....	110
Şekil 27: 2004-2009 Dönemi Aydın İli Sanayi Sektörü İhracatı.....	111
Şekil 28: 2004-2009 Dönemi Aydın İli Tarım Sektörü İhracatı.....	111
Şekil 29: 2001-2009 Dönemi Aydın İli İhracatçı Firma Sayısı.....	112
Şekil 30: 2001-2009 Dönemi Aydın İli İthalatçı Firma Sayısı.....	113
Şekil 31: 2000-2009 Döneminde Aydın’da Kurulan İşyeri Sayısı.....	113
Şekil 32: 2000-2009 Döneminde Aydın’da Kapanan İşyeri Sayısı.....	114
Şekil 33: 2004-2009 Dönemi Aydın İlinde İş-Kur’a Yapılan Başvuru Sayısı.....	115
Şekil 34: 1992-2009 Dönemi Aydın İli Nakdi Krediler Toplamı.....	116
Şekil 35: 2000-2009 Dönemi Aydın İli Protestolu Senetlerin Tutarları.....	117

KISALTMALAR VE SİMGELER LİSTESİ:

- ABD** : Amerika Birleşik Devletleri
BDDK: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
DPT : Devlet Planlama Teşkilatı
GSMH : Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH : Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
İMKB: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
KİT: Kamu İktisadi Teşebbüsü
MBRKGE: Merkez Bankası Reel Kesim Güven Endeksi
MB: Merkez Bankası
SPK: Sermaye Piyasası Kurulu
TCMB : Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TEFE : Toptan Eşya Fiyatları Endeksi
TİM: Türkiye İhracatçılar Meclisi
TL: Türk Lirası
TMSF: Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
TOBB: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TÜFE : Tüketici Fiyatları Endeksi
TÜİK : Türkiye İstatistik Kurumu

1.GİRİŞ

Ekonomik krizler, ekonominin ve işletmelerin tüm dengelerini alt üst eden, gelecek öngörülerini zorlayan, ekonomik açıdan olumsuzluklar yaratan beklenmeyen gelişmelerdir. Tarih boyunca dünyada bir çok kriz yaşanmıştır. Türkiye de, ekonomik krizlerle çok sık karşılaşan bir ülkedir ve Türkiye için kriz alışılmış bir olgu haline gelmiştir.

Türkiye, 1980 sonrası yaptığı atılımlarla içe kapalı bir ekonomiden dışa dönük bir ekonomiye geçiş yapmıştır. Ekonomik açıdan dış dünyaya açılma süreci, 1990 sonrasında Türkiye’de krizlerin daha sık oluşmasına neden olmuştur. 1990 sonrası ilk kriz 1994 yılında meydana gelmiş ve etkileri derin olmuştur. 1994 krizinden sonra sırasıyla 1998 yılında, Kasım 2000’de ve Şubat 2001’de krizler yaşanmıştır. Özellikle, Kasım 2000’de ve Şubat 2001’de yaşanan krizler, ciddi kayıplara ve ekonomik daralmaya neden olmuştur.

Günümüzde, ABD’de başlayan ve etkisini tüm dünyanın hissettiği küresel bir kriz yaşamaktayız. Bu kriz, ABD mortgage piyasasındaki geri ödeme sorunlarıyla başlamış ve zamanla tüm finansal sisteme yayılmıştır. Finansal sistemdeki sorunlar ise, ülkelerin reel sektörlerine yansımış ve dünya ekonomisi küçülmüştür. Bu kriz, küresel serbestleşmenin çok yoğun yaşandığı bir dönemde ortaya çıkmıştır ve 1929 Büyük Buhranı ile karşılaştırılmaktadır. Dünyanın bugüne kadar yaşadığı en büyük küresel kriz olan 1929 Büyük Buhranı ile karşılaştırılması, bu küresel krizin ne kadar ciddi olduğunu göstermektedir.

Bu çalışmanın amacı, kriz ve işletme kavramlarını inceleyip birbirleriyle ilişkilerini tespit ederek, Türkiye’nin bugüne kadar yaşamış olduğu krizlere değinerek, küresel krizin Türk ekonomisi ile Türkiye’de ve Aydın ilinde bulunan işletmelere etkilerini araştırmaktır.

Birinci bölümde işletme ve kriz kavramları incelenmiş, işletmelerin amaçlarına ve ekonomi içindeki önemine değinilmiştir. Ayrıca, krizlerin sınıflandırılması yapılmış, krizlerin özellikleri, nedenleri ve işletmelere etkileri incelenmiştir.

İkinci bölümde, Türkiye'nin 1990 ve 2000 sonrası yaşadığı krizler, bu krizlere karşı uygulamaya konan programlar incelenmiş ve bu krizlerin ekonomiye ve işletmelere etkileri değerlendirilmiştir.

Üçüncü bölümde, mortgage kavramı, küresel krizin başladığı piyasa olan ABD mortgage piyasasının işleyişi ve mortgage kredi türleri incelenmiş; mortgage piyasasında yaşanan krizin başlıca nedenleri, küresel kriz öncesi dönemde ABD ve Türkiye ekonomileri, küresel kriz süreci, küresel krizin Dünya, Türkiye ve Aydın ili için sonuçları değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. İŞLETME ve KRİZ KAVRAMLARINA GENEL BAKIŞ

1.1. İŞLETME KAVRAMI

İşletmeler, ekonominin temelini oluşturan birimlerdir. Ekonomide meydana gelen olumlu ve/veya olumsuz bir gelişme işletmeleri etkilerken, işletmelerde meydana gelen bir gelişme de ekonomiyi etkileyecektir. “İşletme”, ekonomide ihtiyaç duyulan mal ve hizmetlerin oluşturulduğu kuruluşlardır.

Örücü’ye göre (2003: 10), “Tarihte bilinen en eski ekonomik birim olan kapalı ev ekonomisi, aile bireylerinin tükettikleri her şeyi bizzat ürettikleri bir birimi oluşturmaktaydı. Değişim ekonomisinin gelişmesi ve işin içine değişim aracı olarak paranın girmesi, ev ekonomilerinin üretim olanaklarını günden güne azaltmış ve bunun yerine daha çok tüketimde bulunan ev ekonomisi tipi ile daha çok üretimde bulunan “işletme” biriminin ortaya çıkması sonucunu doğurmuştur.”

“İşletme” kavramı için çok sayıda tanımlama yapılmaktadır. Bu tanımlardan biri, Alpugan, Demir, Oktav, Üner’e göre (1997: 9), “İşletme, üretim öğelerinin planlı olarak birleştirilmesiyle malların ve hizmetlerin ortaya konulduğu örgütlenmiş ekonomik ve teknik bir kuruluştur.”

İşletmelerde ekonomik değer taşıyan mal, ya da hizmetler üretilir ve ya pazarlanır ya da hem üretim hem de pazarlama eylemi bir arada yapılır (Sabuncuoğlu ve Tokol, 2005). İşletmeler ürettikleri mal ve hizmetler ile bireylerin istek ve ihtiyaçlarını karşılama çabasıdadır (Tatar ve Üner, 1992).

Sabuncuoğlu ve diğerlerine göre (2005: 10), “İşletme için ortak ve genel bir tanıma gidilebilir: Belirli bir ölçüde kâr elde etmek ya da hizmet yaratmak amacıyla, üretim faktörlerini (sermaye, emek, doğal kaynaklar) bilinçli, uyumlu ve sistemli olarak

bir araya getiren ve toplumun gereksinme duyduğu mal ve hizmetleri üreten, ya da pazarlayan ekonomik ve sosyal kuruluşlara işletme denir.”

İşletme kavramı için bir başta tanım ise, şöyledir: Akdemir’e göre (2003: 4), “İşletme amaçlarını gerçekleştirmek için (ki bu amaçlar kâr, topluma hizmet, istihdam sağlamak, global normları sağlamak, ya da başka şeyler olabilir) teknoloji, finansman ve insan kaynaklarının mal ve hizmet üretimine belirli bir yönetim kültürü çevresinde yönlendirildiği yapılara, örgütlere, ya da kuruluşlara işletme diyebiliriz.”

Doğan’a göre (1986: 6), “Bir ülke ekonomisinin önemli bir bölümü, değişik alanlarda faaliyetlerinin sürdüren çok sayıda irili ufaklı binlerce hatta on binlerce işletmelerden oluşur. Nasıl ki bir ülke ekonomisini bir insana, bir canlıya benzetirsek, işletme de hücre veya hücreler grubudur.”

Şimşek’e göre (1999: 34), “İşletmeler bir ülkedeki ekonominin temel unsurunu oluşturur.” İşletme bilim dalı da ekonominin temel birimi olan işletmelerin iç işleyişlerini ve aralarındaki faaliyetleri inceleme konusu yapar (Şimşek: 1999).

1.2. İŞLETMENİN AMAÇLARI

İşletmeler ekonomik sistem içindeki temel birimlerdir. Mal ve hizmet üreterek ve paranın değişimi ile kendilerine kazanç sağlarlar. Bireylerin çoğunluğu işletmelerde çalışarak geçimlerini sağladıkları için, işletmelerin faaliyetleri tüm toplumu ve bireyleri yakından ilgilendirmektedir. Bu nedenle işletmelerin var oluş nedenleri ekonomiktir ve her işletmenin ekonomik bir amacı bulunur. İşletmelerin ekonomik amaçları en dar anlamda “kâr elde etmektir”. Ancak, işletmelerin amacını, bir malı veya hizmeti ucuza alıp pahalıya satmak yani kâr elde etmek olarak sınırlandırmak doğru bir yaklaşım değildir (Alpungan ve diğerleri, 1997).

Cemalcılar, Bayar, Aşkun, Öz-Alp’e göre (1989: 11), “İşletmelerin amaçları, genel amaçlar ve özel amaçlar olarak ikiye ayrılır:

1.2.1. Genel Amaçlar

- Uzun dönemde kâr elde etmek,
- Topluma hizmet,
- İşletmenin yaşamını sürekli kılmaktır.”

1.2.1.1. Uzun Dönemde Kâr Elde Etmek

İşletmelerin en önemli ve temel amacı kâr elde etmektir. Özgen, Öztürk, Yalçın'a göre (2005: 20), “İşletme bilimi açısından kâr, işletmenin belli bir çalışma döneminde elde ettiği gelirlerden, aynı dönem içinde yapılan tüm giderlerin çıkarılmasından sonra kalan artı değerdir.”

Her işletme mal ve hizmet üretiminin sürekliliğini sağlamak için kâr elde etmek zorundadır. Bu nedenle kârlılık, her işletme için en önemli amaçların başında gelir. Ayrıca, bir işletmenin başarı kriteri kârlılığıdır. Dönem sonunda kâr elde eden işletme başarılı, etmeyen işletme ise başarısız olarak değerlendirilecektir (Tatar ve Üner, 1992). Bu nedenle işletmeler maliyetlerini minimum düzeye indirmek, satış fiyatlarını ise maksimum düzeye çıkarma çabasıdadır.

Kâr, işletmenin, varlığını sürdürme, büyüme, yatırım, gelişme, işletme sahiplerinin yaşam kalitesini arttırma, işletme başarısının ölçüm ve denetleme, ücret artışı ve prim yoluyla çalışanları işe özendirme aracıdır (Sabuncuoğlu, 2005).

1.2.1.2. Topluma Hizmet

Doğan'a göre (1986: 12), “İşletmelerin kuruluş amaçlarından diğer bir tanesi de, üretimini yaptıkları ürünler ve hizmetlerle toplumu oluşturan bireylerin gereksinimlerini karşılamaktır.” İşletmeler ürettikleri mal ve hizmetler ile fayda yaratmakta ve topluma hizmet etmektedirler. Ayrıca, Sabuncuoğlu ve diğerlerine göre (2005: 22), “İşletme toplumun bir parçası olarak yine topluma hizmet etmek zorundadır.”

İşletmelerin uzun dönemde sadece kâr elde ederek topluma hizmet etmeksizin faaliyet göstermeleri beklenemez (Cemalcılar ve diğerleri, 1989). Bir işletmenin varlığını uzun süre sürdürebilmesi için toplum tarafından benimsenmesi gerekmektedir. İşletmeler topluma fayda sağladıkları sürece toplum tarafından kabul edilecek ve desteklenecektir (Tatar ve diğerleri, 1992). Özgen ve diğerlerine göre (2005: 21), “Diğer bir ifadeyle, tüketicilerin istediği mal ve hizmeti sağlayamayan işletmeler topluma hizmet edemedikleri gibi, uzun dönemde kendi varlıklarını da sürdüremeyeceklerdir.”

1.2.1.3. İşletmenin Yaşamını Sürekli Kılma

İşletmenin en önemli amaçlarından bir diğeri de yaşamını sürekli kılmaktır. İşletmenin yaşamının sürekli olması işletme sahipleri, çalışanlar ve tüketiciler için önemlidir. İşletme sahibi için işletmesinin sürekliliği sürekli gelir sağlayabilmesi açısından, çalışanlar için iş güvenliği açısından ve müşteriler için ise, süreklilik gösteren işletmeleri tercih etmeleri açısından önem taşır (Özgen ve diğerleri, 2005).

Sürekliliğini sağlayamamış bir işletmenin diğer amaçlarını gerçekleştirme ve kârlı olabilmesi imkansız gözükmektedir (Tatar ve diğerleri, 1992).

1.2.2. Özel Amaçlar

Şimşek’e göre (1999: 45-47), “İşletmenin özel amaçları şu şekilde sıralanır:

- Müşteri ve tüketicilere daha kaliteli mal ve/veya hizmet sunmak,
- Çalışanlara iyi ücret verme ve çalıştırma koşullarını geliştirip iyileştirmek,
- Çalışanlarını eğiterek kendilerini geliştirme ve meslekte ilerleme olanak ve fırsatlarına kavuşmalarını sağlamak,
- Çalışanlarına istikrar içinde sürekli istihdam olanaklarını sağlamak.”

Şimşek’e göre (1999: 48), “İşletmeler, ekonomik sistem içinde işlevlerini yerine getirmeye çalışırken, amaçları ve beklentileri birbirinden farklı çok sayıda grupta

etkileşim halinde bulunurlar. Bazen işletmelerin yakın, bazen ulusal ve bazen de uluslar arası çevrelerinde faaliyet gösteren bu çıkar gruplarının amaç ve beklentileri iyice bilinmeden ve bunlar işletmenin amaçları ile uyumlaştırılmadan işletmelerin başarı sağlamaları çok zordur.”

1.3. İŞLETMENİN EKONOMİ İÇİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

Ekonomide “mal ve hizmet pazarı” ile “üretim öğeleri pazarı” bulunmaktadır. Mal ve hizmet pazarında işletmelerin ürettikleri mal ve hizmetler bulunurken, üretim öğeleri pazarında ise ücret, kira ve faiz öğeleri bulunmaktadır. İşletmeler bu pazarda kullandıkları emeğe karşılık “ücret”, toprak için “kira” ve sermaye için “faiz” öderler. Ayrıca, gelirlerinin belli bir bölümünü de devlete vergi olarak ödemektedirler. İşletmeler, mal ve hizmet pazarında üretici, üretim öğeleri pazarında ise tüketici rolündedirler (Alpugan ve diğerleri, 1997).

Şimşek’e göre (1999: 48), “İşletmeler üretim pazarından temin ettikleri üretim faktörleri yardımıyla üretime karar verirken, bir bakıma her ekonomik sistemin cevaplandırması gereken üç temel soruya muhatap olurlar. Bu sorular; hangi mal ve hizmetlerin ne miktarda ve nasıl (hangi üretim teknikleriyle) üretileceği ile ilgili sorulardır.”

Ekonomi, değişik büyüklükte ve değişik alanlarda faaliyet gösteren işletmelerden oluşmaktadır. Bir ekonominin gelişmesi de, içinde faaliyet gösteren işletmelerin büyümeleri, gelişmeleri, sayılarının artması ve başarılı olmaları ile gerçekleşir. Alpugan ve diğerlerine göre (1997: 44), “Ekonominin sağlığı ve gücü, hücreler grubu olarak onu oluşturan işletmelerin sağlıkları ve güçleri ile ölçülür.”

Doğan’a göre (1986: 13-17), “İşletmelerin ekonomik açıdan yeri ve önemini dört grupta özetlemek olanaklıdır:”

- İşletmelerin üretim üniteleri veya birimleri olmaları:

İşletmeler toplumun temel ihtiyaçlarını üretme fonksiyonunu yerine getirirler. İşletmeler, üretecekleri mal ve hizmetler için gerekli faktörlerini temin ederek üretimlerini gerçekleştirirler. Bu sistem işletmeler, kurumlar ve tüketiciler arasında sürekli bir etkileşimin oluşmasına olanak sağlamaktadır.

- İşletmelerin yaratıcı birer ünite olmaları:

İşletmeler, ekonomik amaçlarına ulaşabilmek için araştırma ve geliştirme faaliyetleri yürüterek yeni üretim teknikleri ve yeni ürünler üretirler ve ekonomik gelişmeyi sağlarlar.

İşletmelerin yürüttükleri araştırma ve geliştirme faaliyetleri, ekonomik gelişmeyi sağlar, yeni sermaye oluşumunu ve gelirlerin artmasını olanaklı kılar, ayrıca üretim yöntemlerinde sağladığı gelişme ile üretim miktarını çoğaltır.

- İşletmelerin bölgelerin ekonomik gelişmesine katkıda bulunmaları:

İşletmeler, kuruldukları bölgelerin ekonomik gelişimine önemli ölçüde katkı sağlar ve ülkelerin gelişmişlik düzeyleri farklı olan bölgelerindeki farklılıkların ortadan kalkmasına yardımcı olurlar.

- İşletmelerin tasarrufların değerlendirilmesini sağlamaları:

Kendi tasarruflarını değerlendirme imkânı bulamayan bireyler, bu tasarruflarını işletmelerin hisse senetlerini alarak ya da bankalara yatırarak değerlendirirler. Her iki açıdan da bu tasarruflar işletmeler için kaynak anlamını taşıırken, bireyler için tasarruflarının karşılığında elde ettikleri gelir anlamını taşımaktadır. Bireyler elde ettikleri gelirler neticesinde daha fazla tasarruf yapmaya yönelirler.

2.1. KRİZ KAVRAMI

Etimolojik kökeni Yunanca “krisis” kelimesine dayalı kriz kavramı özellikle tıp biliminde çok kullanılan bir kavramdır ve bir hastalığın aniden ortaya çıkması ya da çok ileri safhaya ulaşması anlamlarına gelmektedir. Sosyal bilimlerde de çok kullanılan kriz kavramı “buhran” ve “bunalım” kelimeleriyle eş anlamlı olarak kullanılmaktadır (Aktan, 2010).

Krizin tanımı konusunda araştırmacılar farklı görüşlerde ve tanımlarda bulunmuşlardır. Özellikle, sosyal bilimler açısından kriz tanımı yapmak oldukça güçtür. Ancak, çoğu araştırmacının ortak olarak üzerinde durduğu konu, krizlerin aniden, beklenmedik bir anda ortaya çıkmasıdır. Bu nedenle, kriz, ani değişimlere cevap verememe durumudur.

Kınaytürk’e göre (2006: 1), “Ekonomik kriz, ekonomide ani ve beklenmedik şekilde ortaya çıkan durumların, mal ve hizmetlerin arz ve talep dengelerinin bozulmasına neden olarak tüm ekonomik unsurlar arasındaki ilişkilerin kopukluğa uğramasıdır.”

Krizi, önceden bilinmeyen, ya da öngörülemeyen ekonomik ve ekonomik olmayan bazı gelişmelerin etkisiyle, ekonomik konjonktürdeki yön değiştirmeyi, yani genişleme ya da sürekli bir ilerleme döneminden uzun, ya da kısa bir bunalım veya daralma evresine geçiş olarak da tanımlayabiliriz (Coşkun, 1998).

Kibritçioğlu’na göre (2001: 175), “Ekonomik krizler, herhangi bir mal, hizmet, üretim faktörü veya döviz piyasasındaki fiyat ve/veya miktarlarda, kabul edilebilir bir değişim sınırının ötesinde gerçekleşen şiddetli dalgalanmalar olarak tanımlanabilir.”

Krizler, makro düzeyde ülkeler üzerinde; üretimde daralma, fiyatlarda istikrarsızlık, faizlerde yükseliş, işsizlik ve iflâslarda artma, ücretlerde düşüş ve spekülâtif hareketler gibi ekonomik birçok olumsuzluklara neden olur. Mikro düzeyde ise işletmeler üzerinde; kâr ve kârlılığın azalması, finansman giderlerinin artması ve

verimliliğin düşmesi gibi ciddi etkiler bırakır. Ekonomik olumsuzlukların yanı sıra krizler, sosyal açıdan da toplum üzerinde ciddi sorunlar yaratabilmektedir. Krizler, ortaya çıktığı sektörden başlayarak tüm ekonomiye hızla yayılırlar.

Konuya işletmeler açısından bakıldığında ise, belirsiz ve rekabetçi bir ortamda faaliyetlerini sürdüren işletmeler için kriz, kendilerini belirsizliğe ve karar vermede zorluğa düşüren beklenmedik olaylardır. Krizler, işletme yönetimini tehdit eden, işletmedeki mevcut dengeleri bozan, karar mekanizmalarını işlemez hale getiren değişimlerdir ve işletmeyi iflasa kadar götürebilecek kötü sonuçlara neden olabilmektedir (Coşkun, 1998). İşletmeler içsel ve dışsal faktörlerden kaynaklanan teknik/ekonomik ve beşeri/örgütsel/sosyal nitelikli krizlerle karşılaşabilmektedir (Yüksel ve Murat, 2010).

Kriz, olağan üstü bir durum ve dönemdir. Bu nedenle, kriz işletmeleri değişikliklere çabuk cevap vermeye, dolayısıyla mevcut işleyişin dışına çıkmaya zorlar. Karar vericilerin hızlı karar almasını gerektiren krizin, işletmelerde başarısız bir yönetim sonucu ortaya çıktığı da söylenebilir (Ofloğlu, 2001).

İşletmelerin krizle karşılaşması hızlı bir değişim sürecinin sonucudur. Kriz süreci, yakın zaman dilimleriyle birbirini takip eden, bazen de aynı zamanda oluşan aşamalardan geçerek işletmeyi etkiler (Doğan, 2005). Krizler çoğu zaman adım adım uyarı sinyalleri vererek gelebileceği gibi, ani birtakım yeni oluşumlarla da ortaya çıkabilmektedir. Bu çerçevede krizler ortaya çıkışları bakımından ani krizler ve içten içe krizler olarak ikiye ayrılmaktadır. Ani krizler adından da anlaşılacağı gibi aniden, hiçbir belirti göstermeden oluşan krizlerdir. İçten içe krizler ise, çeşitli dönemlerde farklı sinyallerle ve denetim teknikleriyle algılanabilen kriz şekilleridir (Titiz ve Çarıkçı, 2010).

Yangın, sel, deprem gibi doğal felaketlerle oluşan krizler dışında diğer kaynaklara bağlı olarak oluşan krizlerin tamamı oluşum sürecinde bazı sinyaller gönderir. Fakat bu sinyallerin yeterince dikkate alınmaması veya sinyallerin krize ait olduğunun bilinmemesi sonucu kriz ortaya çıkar (Tağraf ve diğerleri, 2003).

İşletmelerin krize girmesinde sayısız faktörler mevcuttur. Bunlardan en öncelikli olanı, ülkede yaşanan ekonomik olumsuzluklardır. Döviz darboğazları, dış ticarete yaşanan daralma, dış borç ödemelerinde ve kaynak bulmada yaşanan sıkıntılar, işsizlik problemleri, enflasyon, vb. sorunlar krizin hem nedenleri hem de sonuçları olabilmektedir (Titiz ve diğerleri, 2010) .

2.2. EKONOMİK KRİZLERİN ÖZELLİKLERİ

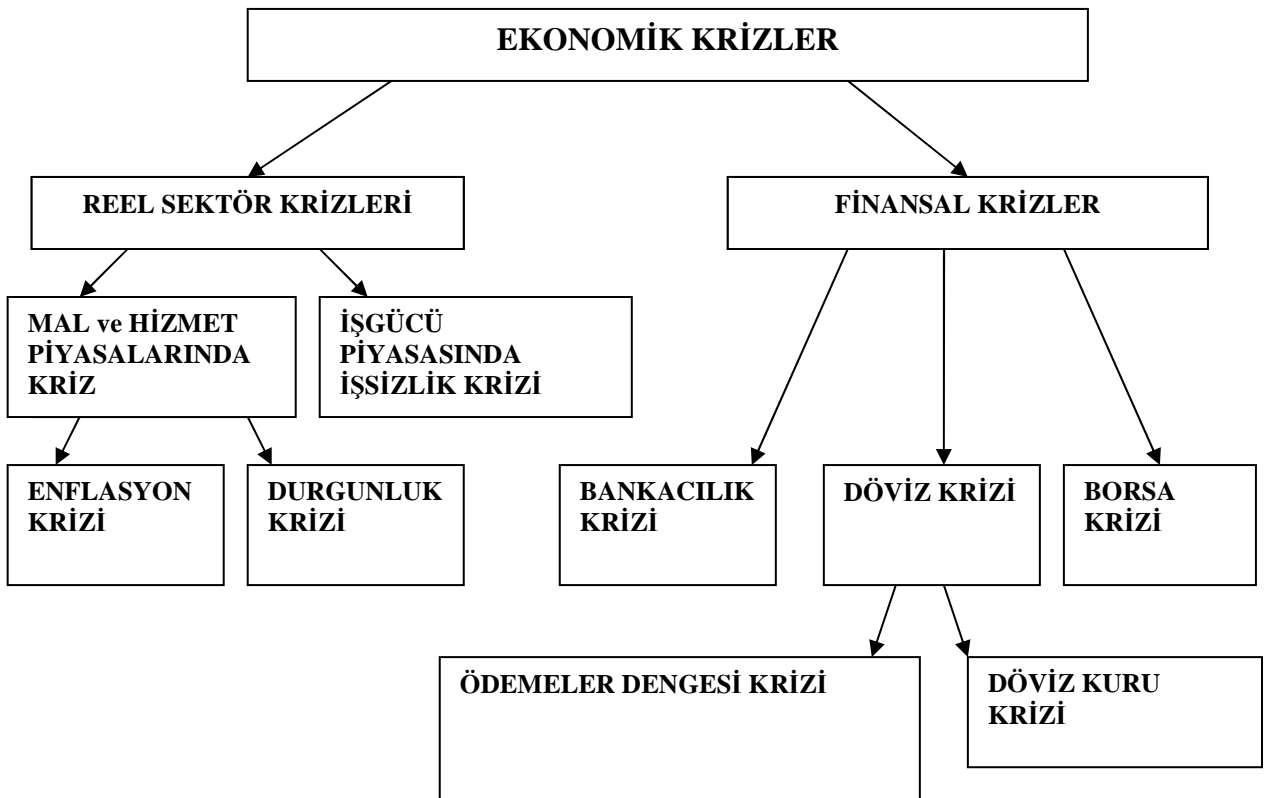
- Krizler aniden ve beklenmedik bir anda ortaya çıkan olumsuzluklardır. Krizler önceden sezilemeyen ani değişikliklerdir ve normal süreçte ortaya çıkan sorunlar kriz değildir. Örneğin, normal süreçlerde ortaya çıkan enflasyon, stagflasyon, resesyon, deflasyon gibi olumsuz durumlar kriz değildir. Ancak, ani ve beklenmedik bir anda ortaya çıkmaları durumunda ve makro ekonomide ciddi sorunlar yaratmaları durumunda kriz olarak adlandırılırlar (Aktan, 2010).
- Krizler “ciddi” sorunlardır ve örgütlerin varlığını tehdit ederler.
- Krizlere acil müdahale edilmesi gerekir. Zaman kaybının sonuçları ciddi olur.
- Krizler örgütün standart karar alma mekanizmaları ile aşılabilir (Tağraf ve diğerleri, 2003).
- Krizler işletmeler için hem tehdit hem de fırsat yaratırlar. Başlangıçta tehdit olarak görülen krizler sadece olumsuzluk taşımazlar, işletmeler için fırsatlar da yaratırlar.
- Krizler kısa ya da uzun süreli olabilirler. Krizlerin organizasyonlar üzerindeki etkisinin kısa veya uzun sürmesi, organizasyonun krize karşı tedbirleri zamanında alıp almamasına ve bu tedbirleri uygulayıp uygulamamasına bağlıdır (Doğan, 2005).
- Krizler tekrarlanabilirler.
- Krizler bulaşıcıdır, ortaya çıktıkları işletmeden başka işletmelere ya da sektörden bir diğer sektöre yayılabilmektedir. Aynı şekilde ulusal bir ekonomide başlayan kriz finansal serbestleşme ile kaynaşmış diğer ekonomilere de yayılabilmektedir.

2.3. EKONOMİK KRİZLERİN SINIFLANDIRILMASI

Ekonomik krizler iki ana başlık altında incelenir. İlki finansal krizler ikincisi ise reel sektör krizleridir. Finansal krizlere fiyatlardaki istikrarsızlık, reel sektör krizlerine ise mal-hizmet ve işgücü piyasalarındaki dengesizlikler neden olur.

Ekonomik krizler aşağıdaki şekilde görüldüğü gibi çeşitlenir:

Şekil:1.1: Temel Makro Ekonomik Krizlerin Sınıflandırılması

Kaynak: Kibritçioğlu, A. (15.11.2009) *Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler*, 1969-2001, s: 9, <http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/ytd-kibritcioglu.pdf>

2.3.1. Reel Sektör Krizleri

Reel sektör krizleri, mal ve hizmet piyasalarındaki krizler ve işgücü piyasasındaki işsizlik krizi olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Mal ve hizmet piyasalarında krizler ise, enflasyon ve durgunluk krizleri olarak ikiye ayrılmaktadır. Durgunluk krizlerinde, mal-hizmet üretiminde azalma ve piyasada durgunluk yaşanırken, enflasyon krizlerinde ise mal ve hizmet fiyatları sürekli artmaktadır.

Reel sektör krizleri; mal, hizmet ve işgücü piyasalarındaki “miktar”larda yani üretimde ve istihdamda ciddi daralmalar biçiminde ortaya çıkarlar (Kibritçioğlu, 2010). Reel sektör krizleri GSMH ve istihdamda önemli daralmalara neden olurlar.

Mal ve hizmet piyasalarında görülen krizlerden ilki, enflasyon krizidir. Enflasyon, fiyatlar genel seviyesindeki değişimdir (Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası [TCMB] Terimler Sözlüğü, 2009). Enflasyon sürecinde mal ve hizmetlerin fiyatlarında sürekli ve normal düzeyinin dışında artış yaşanmaktadır. Enflasyon krizi de, bu artışın kontrol edilemeyen bir noktaya ulaşması durumudur. Fiyatlarda görülen sürekli artışların nedenleri, sürekli ve yüksek kamu açıkları, döviz kuru artışlarının ithal girdi fiyatlarını arttırması ve politik sebeplerle toplumun enflasyonun düşeceğine inanmaması olarak sıralanabilir (Kibritçioğlu, 2010).

Mal ve hizmet piyasalarında görülen krizlerden ikincisi, durgunluk krizidir. Kuran’a göre (2006: 5), “Durgunluk krizi, fiyatlar genel seviyesindeki sürekli artışların, mal ve hizmet üretimi yatırımlarını teşvik edecek düzeyin altında gerçekleşmesi olarak tanımlanabilir. Başka bir deyişle durgunluk krizi, yatırımların yetersizliği nedeniyle GSMH artış hızının düşük düzeyde kalmasıdır.”

İşgücü piyasasında görülen işsizlik krizi ise, ülkedeki işsizlik oranının olağan düzeyinin üzerine çıkması şeklinde tanımlanabilir. Emek piyasasında iş bulma ve işsiz kalma sorunu yaşanıyor, işsizlik oranı normal kabul edilen seviyenin üstünde seyrediyor ise, o ülkede işsizlik krizi yaşanıyor denilebilir.

2.3.2. Finansal Krizler

Finansal krizler, bankacılık krizleri, borsa krizleri ve döviz krizleri olmak üzere üçe ayrılır. Finansal krizler, döviz ve hisse senedi gibi finans piyasalarındaki şiddetli fiyat dalgalanmaları ya da bankalara geri dönmeyen batık kredilerin aşırı derecede artması durumlarında ortaya çıkar (Kibritçioğlu, 2010). Finansal krizler, finansal piyasalardaki dengesizliklerin ardından reel ekonomide ciddi sorunlara neden olurlar. Sadece bir sektörde oluşan bir kriz finansal kriz olarak adlandırılmamaktadır. Finansal

sitemin tümünü kapsayan ve tüm sektörlerde etkili olan kriz finansal krizdir. Finansal krizler, iktisadi faaliyetleri ve ekonominin etkinliğini azaltırlar (Doğan, 2005).

Finansal krizler, finansal piyasaların, etkinliğini kaybetmesi şeklinde de tanımlanabilir. Finansal piyasaların en önemli işlevi fonları, en iyi getiriye sağlayacak yatırım alanlarına aktarmaktır ve bu aktarım mekanizmasını kuran sistem, finansal sistemdir. Finansal krizler, finansal sistemin bu aktarım mekanizmasını etkin bir şekilde yerine getirmesi sürecinde yaşanan sorunlar neticesinde ortaya çıkmaktadır (Kuran, 2006).

Finansal krizlerin ortaya çıkmasındaki en önemli nedenler, finansal serbestleşme, sabit kur sistemi, sürü psikolojisi, ahlaki risk ve ters seçimdir. Özellikle, 1990'lı yıllardan sonra dünyada yaşanan finansal krizlerin en önemli sebebi finansal serbestleşmedir. Sermaye hareketlerinin sınırsız serbestleşmesiyle, sermayenin asıl işlevi olan yatırım yapma yerini kısa vadeli spekülasyon kazanç elde etmeye bırakmış ve sonuçta zayıf ülke paraları spekülasyonlara ve ani değişimlere açık hale gelmiştir (Doğan, 2005).

Sabit döviz kuru uygulamasında, ulusal para aşırı değerlenmekte ve sistem devalüasyona veya esnek dalgalanmaya açık hale gelmektedir. Bu durum, ekonominin krize açık hale gelmesi anlamını taşımaktadır. Ayrıca, sabit kurun kısa vadeli yabancı sermaye girişleriyle sağlanması, spekülasyon ataklarla dövize olan talebin artmasına ve kurun sabitliğinin korunamamasına neden olabilmektedir (Doğan, 2005).

Finansal krizlerin diğer bir nedeni de sürü psikolojisidir. Tüm iktisadi birimler aynı bilgiye sahip olmadıklarından birbirlerini takip ederler. Bir spekülasyon mali açıdan önemli bir bilgiye sahipse ve portföyünde bir değişiklik yaparsa, diğer yatırımcılar da aynı eğilimi gösterirler. İşte ekonomik veriler normal olduğu halde yatırımcıların birbirlerinden etkilenip ekonomide sorun varmış gibi davranmaları sürü psikolojisidir ve krizin oluşmasına neden olmaktadır (Kınaytürk, 2006).

Ekonominin finansal krize sürüklenmesinin diğ er nedenleri de ters seçim ve ahlaki risktir. Ters seçim, bankaların güvenli müşterileri ile güvensiz müşterilerini ayırt edememesi neticesinde tüm müşterilerine yüksek faiz uygulamasıdır. Güvensiz müşteriler yüksek faize rağmen kredi kullanan kişiler olur ve sonuçta bankaların riskli kredilerinde artış yaşanır. Ters seçim sonucu kredi alan güvensiz müşteriler, işlerin kötü gitmesiyle riski devletin üstleneceğini düşünerek riskli yatırımlar yapmaktan çekinmezler. Bu durum ahlaki risk olarak adlandırılır ve ekonomide riskin artmasına ve krize sürüklenmesine neden olabilmektedir (Doğ an, 2005).

Finansal kriz sürecinde ortaya çıkan belirtiler; faiz oranlarındaki yükseliş, belirsizliğin artması, hisse sentlerinin değer kaybetmesi, bankacılık sektöründe yaşanan panik, iflasların artması, varlık fiyatlarında düşüş, ticari hayatta yaşanan ödeme sorunları, cari işlemler dengesi sorunları, düşük büyüme ve benzerleri olarak sıralanabilmektedir.

2.3.2.1. Bankacılık Krizi

Bankacılık krizi, finansal sisteme olan güvenin sarsılması sonucu tasarruf sahiplerinin mevduatlarını geri çekmek için bankalara hücum etmeleri durumunda ortaya çıkar. Bankaların bu talepleri yerine getirememeleri ile malî panik, krize dönüşmüş olur (Seyidoğ lu, 1999).

Bankaların yeterli düzeyde denetlenmemesi kırılganlıklarını arttırmakta ve herhangi bir spekül atif atak veya likidite sıkışıklığı bankaların zor durumda kalmalarına neden olmaktadır. Özellikle, bankaların daha fazla kâr etmek için açık pozisyonlarını artırmaları, riskli projelere kredi vermeleri, aktif ve pasif yapılarındaki vade uyumsuzlukları ve öz sermaye yetersizlikleri bankaların zayıflamasına ve krizlere açık olmalarına neden olmaktadır. Kredilerinin geri dönmemesi, öz kaynakları yetersiz ve açık pozisyonları yüksek olmasıyla bankaların bilânçolarının kötüleşmesine ve aktif yapılarının bozulmasına neden olmaktadır. Bankaların aktif yapılarının bozulması da bankacılık krizlerinin temel nedenlerindedir (Kandemir, 2005).

Bankaların malî yapısını bozacak içsel, ya da dışsal şoklara karşı bankaların ellerinde iki alternatif vardır. Bunlardan ilki öz kaynaklarını arttırmak, ikincisi ise kredileri durdurmaktır. Zaten zor durumda olan banka için öz kaynaklarını arttırmak yüksek maliyetli olacağı için, bankalar çoğunlukla kredileri durdururlar. Reel sektörün finansmanı için çok önemli bir yere sahip olan banka kredilerin durması ise, reel sektörü zor duruma düşürecektir. Beraberinde ekonomik faaliyetler tıkanacak ve geri çağrılan banka kredilerinin ödenmesi daha da güçleşecektir. Bankacılık sektörü riskinin artmasıyla, mevduat sahipleri mevduatlarını çekmeye yönelerek döviz alımını veya tasarruflarını yastık altında tutmayı tercih edeceklerdir. Bir yandan kredi piyasasının daralması, bir yandan da mevduatların azalmasıyla zaten zor durumda olan bankacılık sektörü likidite sıkıntısına düşerek krize girmiş olacaktır (Kınaytürk, 2006).

Kuran'a göre (2006: 6), "Bankacılık sektörü tasarrufların reel kesime kredi olarak verilmesinde oynadığı aktif rol nedeniyle ekonomide önemli bir rolü üstlenmektedir. Dolayısıyla bankacılık sisteminin yaşayacağı sorunlar, diğer sektörlerle kıyasla daha ciddi sonuçlar doğurmaktadır."

2.3.2.2. Borsa Krizi

Borsa krizi, borsada işlem gören menkul kıymetlerin fiyatlarındaki yüksek oranlı kayıplardır. Finansal krizler, menkul kıymetler borsasında önemli düşüşleri ve borsa krizini beraberinde getirmektedir. Menkul kıymetler borsasında yaşanan düşüş, işletmelerin ve bankaların sermaye yeterliliklerinin ve borsada işlem gören işletmelerin net değerlerinin azalmasına neden olmaktadır. Bu durum bankaları olduğu kadar reel sektörde faaliyet gösteren işletmeleri de olumsuz yönde etkilemekte ve kârlılıklarının azalmasına neden olmaktadır (Bilgin, Karabulut, Ongan, 2002).

Borsanın yükselmesi ekonomi gidişatının olumlu ve güvenilir olduğunu gösterirken, borsada kayıpların yaşanması ise ekonominin ve işletmelerin durumlarının bozulduğuna işarettir.

2.3.2.3. Döviz Krizi

Döviz krizi, bir ülke ulusal parasına güvenin kaybolması nedeniyle spekülasyon fonlarının yoğun olarak ülkeyi terk etmeye başlaması ile merkez bankasının döviz kurlarını koruyamayıp ulusal parayı devalüe etmesi ve kurları dalgalanmaya bırakması biçiminde kendini gösterir (Seyidoğlu, 1999).

Kibritçioğlu'na göre (2010: 2), "Döviz krizlerinin belirleyicileri şu beş grup altında toplanabilir:

- (i) Zayıf makro ekonomik göstergeler ve hatalı iktisat politikaları,
- (ii) Finansal altyapının yetersizliği,
- (iii) Ahlaki risk (moral hazard) ve asimetrik enformasyon olgusu,
- (iv) Piyasadaki kreditorlerin ve uluslar arası finans kuruluşlarının hatalı his ve öngörülerini,
- (v) Siyasal suikast veya terörist saldırı gibi bazı beklenmedik olay ve tesadüfler."

Bu belirleyiciler, aşırı değerli olan ve değer kaybetmesi gereken ulusal paranın değer kaybetmesi için ekonomik ajanlarca ulusal paraya karşı saldırı başlatılmasına yol açmaktadır. Döviz kaçışının başlamasıyla döviz kuru üzerindeki baskı artmaya başlar. Bu süreçte karar alıcıların hızlı karar almaları ve politika belirlemeleri gerekmektedir. Merkez Bankası'nın kullanabileceği politikalar, rezervlerini kullanmak, devalüasyon yapmak ya da faiz oranlarını yükseltmektir (Kibritçioğlu, 2010). Döviz krizi sırasında merkez bankası bir yandan aşırı talebi karşılamak için piyasaya büyük miktarda döviz arz eder ve diğer yandan da fon çıkışını azaltabilmek için faizleri arttırma yoluna gidebilir (Seyidoğlu, 1999).

Rezervlerini kullanarak döviz kurunu korumaya çalışan merkez bankası döviz talebinin artması ve rezervlerinin erimesi sonucunda ulusal parasını devalüe etmek zorunda kalır. Döviz kurunu korumak için rezervlerini kullanmakta ısrarcı olmak devalüasyon oranının artmasına ve ulusal rezervlerin azalmasına neden olur (Erdağ, 2010).

Parasal otorite, faiz hadlerini kullanma yoluna gider ise, dışarıdan sağlanacak fonlar ile döviz kuru üzerindeki baskıyı azaltırken, kırılğan piyasa koşullarında faizin nerede duracağını bilememe riski ile karşılaşır. İki durumda da krizler tekrarlanmaya ve birbirini takip etmeye başlayacaktır.

Döviz piyasasında yaşanan krizlerde, uygulanan döviz kuru sistemine göre farklılıklar görülür. Sabit kur uygulanan ekonomilerde döviz piyasasında yaşanan krizler, ödemeler dengesi krizi; dalgalı kur sisteminin uygulandığı ekonomilerde döviz piyasasında yaşanan krizler ise, döviz kuru krizi olarak adlandırılır (Erdağ, 2010).

2.3.2.3.1. Ödemeler Dengesi Krizi

Ödemeler bilânçosu, bir ülkede yerleşik kişilerin belirli bir dönem boyunca yabancı ülkede yerleşik kişilerle yaptıkları tüm ekonomik işlemlerin sonucunu gösteren sistematik bir kayıttır (Seyidoğlu, 1999).

Herhangi bir ülke ekonomisinin sağlıklı olarak işleyip işlemediğin en önemli göstergelerinden birisi de ödemeler bilânçosunun dengede tutulmasıdır. Dış ödemeler bilânçosuna bakarak ülkenin ekonomik durumu hakkında çok sağlıklı bilgiler edinilebilir. Çünkü ödemeler bilânçosu ülkenin ulusal geliri, büyüme hızı, enflasyon oranı, gelir dağılımı, dış borçları vb. birçok ekonomik değişkeni ile yakından ilişkilidir (Doğan, 2005: 6).

Sabit kur sisteminde ödemeler bilânçosu açıklarının kapatılabilmesi için genellikle uygulanan yöntem devalüasyondur. Ulusal paranın değerinin düşmesiyle ihracat artar, ithalat ise azalır. Devalüasyonda önemli olan piyasalarda aşırı güvensizlik ve belirsizliklere yol açmamasıdır. Yapılan devalüasyon piyasalardaki güvensizliği daha da arttır ise, reel piyasalarda dönmesi gereken para dövize yönelmiş olur. Bu durumda piyasalar daha da durgunlaşır (Doğan, 2005).

2.3.2.3.2. Döviz Kuru Krizi

Erdağ'a göre (2010: 13), "Döviz kuru krizi, dalgalı, ya da esnek kur sistemi uygulanan bir ekonomide, dövize olan yoğun talep sonucunda, döviz kurunda yaşanan ani ve yüksek oranlı bir değişikliklerle yerel paranın değer kaybetmesi olarak tanımlanabilir."

Dalgalı kur sistemi uygulanan ekonomilerde parasal otorite döviz kurunu sabitlemek yükümlülüğünde değildir. Bu durumda kuru sabit tutmak için rezervlerini kullanmak ya da faiz oranlarını arttırmak zorunda değildir. Yaşanan kriz, yabancı paranın ulusal para cinsinden değerinin artması, ulusal paranın değer kaybetmesi durumudur. Yani döviz kuru krizinde kurda ciddi bir artış yaşanmaktadır.

2.4. EKONOMİK KRİZLERİN NEDENLERİ

Ekonomik krizler birçok nedenden dolayı ortaya çıkmaktadır ve krizleri tek bir nedene bağlamak doğru bir yaklaşım olmamaktadır. İşsizliğin artması, ücretlerde düşüş, milli gelirin azalması, talep daralması, borsanın düşmesi ve fiyatlar genel seviyesindeki düşüş gibi ekonomik sebepler; ülkede yaşanan siyasi gerginlikler, askeri darbeler, devletin ekonomiye müdahalesi, sosyal çalkantılar, ve benzeri nedenler krizlere neden olmaktadır.

Krizler her zaman ekonomik nedenlerden dolayı ortaya çıkmazlar. Ekonomik nedenlerin yanı sıra politik, sosyal, kültürel ve teknolojik nedenlerden dolayı da krizler meydana gelebilir. Bu etkenler gerek işletme içinden gerekse işletme dışından kaynaklanabilir. İşletme içinde oluşan faktörlere "iç çevre faktörleri" işletme dışındaki faktörlere ise "dış çevre faktörleri" denir. Hem iç çevre faktörlerinin hem de dış çevre faktörlerinin birlikte neden olduğu krizler de yaşanabilmektedir.

Özdevecioğlu'na göre (2002: 95), "İşletmenin iç çevre faktörleri, çalışanlar, yöneticiler, ortaklar, işletmenin yönetsel ve örgütsel özellikleri, teknolojisi, işletmenin mali yapısı, üretim sistemi, işletmenin strateji ve politikaları gibi faktörlerden oluşur.

Dış çevre faktörleri ise, rakipler, yasalar, politik ve ekonomik durum, kültürel özellikler ve uluslararası ilişkiler gibi faktörlerden oluşur. İşletmenin bu çevre faktörlerini kontrol edebilme özelliği, o işletmenin kriz sürecinden etkilenme düzeyini etkileyecektir.”

2.4.1. Dış Çevre Faktörleri

Krize sebep olan dış çevre etmenleri, işletmenin dışında kalan ve kontrol edemediği makro faktörlerdir. İşletmenin kontrolü altında olmayan bu faktörler ne kadar karmaşık ve tahmini zor olursa, kriz riski artmaktadır. Krizi tahmin etme ve önlem alma şansı ise azalmaktadır. Bu noktada önemli olan mevcut işletmenin dış çevreye olan bağımlılığının az ya da çok olmasıdır. Dış çevreye bağımlılığı daha az olan bir işletme, dış çevreden kaynaklanan bir kriz durumunda, bağımlılığı daha fazla olan bir işletmeye nazaran krizi daha hafif atlatacaktır. Dış çevre faktörleri şu şekilde sıralanabilir (Coşkun, 1998):

2.4.1.1. Tabi Felaketler (Doğal Faktörler)

Yangın, sel, deprem, erozyon gibi işletme yönetiminin kontrol edemediği beklenmedik çevre felaketleri, işletmeler için kriz yaratır. Doğal felaketler, işletmelerin faaliyetlerini ve devamlılıklarını ciddi anlamda etkiler.

2.4.1.2. Çevreci Politikalar ve Baskılar

Dünyanın hızlı ve kontrolsüz gelişmesi sonucunda doğal çevre her geçen gün zarar görmektedir. Bu durum karşısında ülkeler çevreyi korumak adına bazı kararlar almaktadırlar. Çevreye zarar veren işletmelerin faaliyetlerini durdurmak, ya da sınırlandırmak adına verilen bu kararlar çevreci politikalar ve işletmeler için dış çevre faktörlerinden biridir. Coşkun'a göre (1998: 8-9), “Ülkemizde de Haliç çevresindeki yer değiştirmeler, pek çok işletmeyi derinden etkilemiştir.”

2.4.1.3. Toplumsal ve Kültürel Sorunlar (Sosyo-Kültürel Faktörler)

Toplumdaki insan ilişkilerinin, değer yargılarının değişmesi ve sosyal karışıklıklar işletmeleri krize itebilir. Ancak, bu süreç biraz uzun olduğundan krizin oluşması az rastlanacak bir durumdur.

2.4.1.4. Hukuki ve Politik Düzenlemeler

Çevresel etkenler içinde işletmeleri etkileyen en önemli kurum devlettir. Devlet, ekonominin düzeniyle ilgili kararlar alarak işletmelerin sınırlarını belirler. Devletin koyduğu bu yasa ve kurallara işletmeler uymak zorundadırlar. Zamanında bu kurallara uygun düzenlemeleri yapmayan işletmeler krizle karşılaşır.

2.4.1.5. Teknolojik Yenilikler

Teknolojik gelişmeler, diğer dış çevre faktörlerine göre daha dinamik bir faktördür. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, malzeme teknolojilerindeki yenilikler, teknolojik buluşlar bazı işletmeler için fırsat yaratırken, bazıları için sorun yaratmaktadır (Aktan, 2010). Özellikle teknolojik yenilikler işletmelerin ürettikleri mal ve hizmetlere ikame olacak mallar oluşturmuşsa ve işletme bu teknolojiye ayak uyduramamış ise işletmenin krize girmesi kaçınılmazdır. Bu nedenle, işletme yöneticileri teknolojik yenilikleri sürekli olarak izlemek ve işletmelerinde bu yeniliklere göre düzenlemeler yapmak zorundadırlar. Krizin ortaya çıkmasında teknolojik değişikliklerin hızı, değişikliğe uyum süreci ve teknolojiye bağımlılığın oranı önemli ölçüde etkili olacaktır.

2.4.1.6. Genel Ekonomik Olumsuzluklar

İşletmeler ile ülke ekonomisi birbirine kemikleşmiş kavramlardır. Ekonominin genel durumunu işletmeler belirlediği gibi, işletmelerin genel durumunu da ülke ekonomisi belirlemektedir. Bu nedenle ekonominin genel gidişatı işletmeler üzerinde oldukça etkilidir (Titiz ve diğerleri, 2010).

2.4.1.6.1. İşletmenin Faaliyetlerini Doğrudan Etkileyen Ekonomik Faktörler

- Ülke ekonomisinin genel durumu,
- İşletmenin temel girdilerinde yaşanan miktar ya da fiyat sorunları,
- Arz fazlalığı ya da talep daralması,
- Ülkenin ödemeler dengesinde bozulma,
- Halkın satın alma gücünün azalması,
- Ani devalüasyon kararları,
- Yüksek enflasyon,
- Dış kaynak maliyetlerinin yüksek oluşu,
- Vergi oranlarının arttırılması,
- Ekonomik büyüme,
- GSMH ve kullanılabilir kişisel gelir,

olarak sıralanabilir.

2.4.1.6.2. İşletmenin Faaliyetlerini Dolaylı Olarak Etkileyen Ekonomik Faktörler

- Kârlılığın düşmesi ve yatırımların azalması,
- Kaynak ve kredi darlığı nedeniyle işletmelerin büyüyememesi,
- Grev ve lokavt gibi anlaşmazlıklar,
- Politik sorunlardan dolayı kişilerin güvensizlikleriyle talebin daralması,

olarak sıralanabilir.

2.4.1.7. Rekabet

Aktan'a göre (2010: 5), "Rekabet gücünü belirleyen temel unsurlardan biri bilim ve teknolojidir." İşletmenin büyük ve güçlü rakiplerinin pazar paylarını arttırmak için teknolojiyi kullanarak ve mamul farklılaştırması yaparak işletme ile rekabete girmesi, işletme için kriz oluşturabilmektedir. Bu nedenle, işletmeler rakiplerini takip ederek rekabet stratejileri geliştirmelidirler.

2.4.1.8. Uluslararası Çevre

Özellikle, büyük ve uluslararası piyasalarda çalışan işletmeler için uluslar arası çevre önemlidir. Farklı ortamlarda bulunmaları ve yabancı rekabeti bu işletmelerin krizle karşılaşmaları açısından çok daha fazla belirsiz ortam oluşturur (Öncül, Tağraf, Filizöz, Ekici, 2003).

2.4.1.9. Siyasal Sorunlar

Siyasal alanda yaşanan hükümet krizleri, askeri darbeler, siyasal istikrarsız ortamı, işletmeleri krize sürükleyebilmektedir. Örneğin, Türkiye’de yaşanan Şubat 2001 krizinin bir nedeni de siyasal sorunlardır.

Öncül ve diğerlerine göre (2003: 101), “İşletme dışı çevre faktörleri, kontrol edilemez değişkenler olmakla birlikte, dikkatli bir çevre analizi ile büyük ölçüde tahmin edilebilirler. İşletmelerin krize düşmelerinde makro faktörlerden çok örgüt içi faktörlerin daha etkili olduğu öne sürülmektedir.”

2.4.2. İç Çevre Faktörleri

Baran’a göre (2010: 1), “İşletmelerde krizin ortaya çıkmasına yol açan ikinci önemli alan, örgüt içi yetersizlik ve problemleridir.” Başlangıçta dış çevreden kaynaklandığı sanılan krizler temelde işletme içi sorunlardan kaynaklanır. Bu nedenle, krizlerin oluşumunda dış çevre faktörlerinden daha etkili olan iç çevre faktörleri şöyle sıralanabilir:

- Tepe yöneticilerinin yetersizlikleri,
- Amaçların yeterince belirgin olmaması,
- İşgören devamsızlıklarının yüksek oluşu,
- Aşırı iş yükü,
- Çalışanlara kriz konusunda gerekli motivasyonun sağlanamaması,
- Katı bürokratik yapı,

- Esnek olmayan üretim sistemleri,
- İşletme yönetiminin tek elde toplanması,
- Kuruluş yerinin hatalı seçimi,
- Geleceğe yönelik tahminlerin yapılamaması,
- Yeterli nitelikte ve nicelikte personelin olmayışı,
- Üretim teknolojisinde yetersizlik,
- Bilgi toplama ve kullanma eksikliği.

2.5. EKONOMİK KRİZLERİN İŞLETMELERE ETKİSİ

Özdevecioğlu'na göre (2002: 1), “ Krizin en önemli göstergesi, işletmelerin karar mekanizmalarının ve rasyonel süreçlerinin yetersiz hale gelmesidir. Böyle bir durum işletmelerde pek çok soruna yol açar. Üretim, pazarlama, stok, halkla ilişkiler, muhasebe ve benzerleri gibi işletme fonksiyonlarında ciddi sorunlar ortaya çıkar.”

Kriz dönemleri, işletmeler açısından risklerin, tehditlerin ve belirsizliklerin fazlaştığı ve rutin çalışmaların devam ettirilemediği ve krize acil cevap verme zorunluluğunun olduğu dönemlerdir. Başka bir deyişle, işletme yönetimlerinin kriz dönemlerinde hem var olan sorunlara cevap vermek, hem de çabuk hareket ederek, karar vermek gibi önemli zorunlulukları bulunmaktadır (Titiz ve diğerleri, 2010).

Krizle ortamında, piyasalarda belirsizlik artar. İşletmeler, üretimleri ve yatırımlarıyla ilgili aldıkları kararları gelecek öngörülerine göre alırlar, ancak krizle birlikte işletmelerin geleceği görmelerinin zorlaşması, işletmelerin istikrarlarını olumsuz etkiler ve işletmeleri kısa vadeciliğe yöneltir (Bilgin ve diğerleri, 2002).

Krizler işletmeleri en hızlı zaman açısından etkiler. Krizlerin işletmeler üzerinde yarattıkları zaman baskısı ile işletme sahiplerinin ve/veya yöneticilerinin karar verme zamanları daralır. Bu daralma hem kişiler üzerinde stres yaratır hem de kararlarının sonuçlarını olumsuz etkiler. Verilen kararlardaki hata oranında yaşanan artışlar yöneticilerin kendilerine olan güvenlerini kaybetmelerine ve krizden çıkış sürecinin uzamasına neden olmaktadır. Yönetim kadrosunda yaşanan huzursuzluk ve güven kaybı

tüm çalışanlara yansiyarak işletmedeki çalışma düzenini de bozmaktadır (Titiz ve diğerleri, 2010).

Ekonomik kriz ile birlikte tüketici talebinin düşmesi, işletmelerin satışlarının azalmasına, stoklarının artmasına ve ekonomide kapasite fazlasının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu olumsuzluklar, işletmelerin yatırımlarının azalmasına ve hatta durdurmasına neden olmaktadır. Kriz ile birlikte tüketici harcamalarının azalması, işletmelerin üretimlerinin ve istihdamlarının azalmasına neden olmaktadır (Bilgin ve diğerleri, 2002).

Bilgin ve diğerlerine göre (2002: 51), “Kriz dönemlerinde, satışlarını arttırmak amacıyla işletmelerin vadeli satışlara yöneldikleri ve genel olarak işletmelerin ticari borçları ile kısa vadeli banka kredilerinin miktarlarının arttığı görülmektedir.” Ekonomik kriz ile birlikte işletmelerin finansman giderlerinin artması, işletmelerin kârlarının azalmasına neden olmaktadır. Bilgin ve diğerlerine göre (2002: 51), “Krizle birlikte, işletmelerin faaliyet giderlerini düşürerek maliyetlerini azaltmaya çalışmalarına rağmen, birçok işletmenin zarar etmekten kurtulamadığı görülmektedir.”

Krizlerin işletmeler üzerindeki sonuçları şu başlıklar altında toplanabilmektedir:

- Yönetim kararları merkezileşir.
- Hızlı karar verme zorunluluğu ortaya çıkar.
- Karar süreçleri aksar ve kararların kalitesi bozulur.
- İşletme içindeki uyum yeteneği azalır.
- İşletmedeki gerilim artar.
- İşletmeye karşı güveni sarsılır.
- Ortakların güvenleri zedelenir.
- Örgütsel küçülme eğilimi ortaya çıkar.
- Belirsizlik ve risk artar.
- Çalışma düzeni bozulur.
- Personelde psikolojik olumsuzluklar başlar.
- Yönetim kadrosunda huzursuzluk başlar.

- İşletmenin prestijinde kayıplar olur.
- Beklenmeyen maliyetler ortaya çıkar.
- Satışlarda düşüşler yaşanır.
- Kâr ve kârlılık olumsuz etkilenir.
- Verimlilik azalır.
- Dış dünya ile ilişkiler bozulur.
- Stoklarda artış yaşanır.
- Yatırımlar azalır.
- Üretim azalır.
- Finansman giderleri artar.

Özdevecioğlu'na göre (2002: 95), “İşletmelerin krizden etkilenme düzeyleri, işletmenin iç ve dış çevre faktörleri ile etkileşim düzeyine bağlıdır. İç ve dış çevrelerine fazlasıyla bağımlı olan işletmelerin yönetsel ve örgütsel yapıları krizden daha olumsuz etkileneceklerdir.”

İKİNCİ BÖLÜM

2. TÜRKİYE’DE 1990 SONRASI DÖNEMDE YAŞANAN EKONOMİK KRİZLER

2.1. TÜRKİYE’NİN LİBERALLEŞME DÖNEMİ

Türk parasının değerinin korunması amacıyla, 1930 yılında, Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu (1567 sayılı TPKKK) çıkartılmıştır. Gerekli önlemleri alma yetkisi Bakanlar Kurulu’na verilmiş, hükümetlerin de bu yetkiyi çıkarttıkları kararnameler yoluyla kullanmaları sağlanmıştır. Bu uygulamayla, Türkiye’de kambiyo kontrolüne geçiliyor ve ülke malî piyasaları dış dünyadan soyutlanmış oluyordu. Döviz ve sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamalar da aşırı biçimde yoğunlaştırılmış oluyordu (Seyidoğlu, 2003).

1980 öncesi dönemde Türkiye’de, yüksek enflasyon, dış borç, işsizlik ve ihracat durgunluğu yaşanmakta, iç tasarruflar finansal baskı politikaları nedeniyle artmamaktaydı (Güloğlu ve Altunoğlu, 2002). 1980’lere kadar ithal ikameci politikalar izleyen ve içe dönük sanayileşme stratejisi uygulayan Türkiye, yaşanan ödemeler bilânçosu sorunlarını azaltmak amacıyla, dış ticareti serbestleştirici reformlar yapmak zorunda kalmıştır (Kula, 2003).

Bilir’e göre (2006: 133), “1980 yılı, gerek para politikası gerekse genel ekonomi anlayışı açısından bir dönüm noktası niteliği taşımaktadır.” 1980 yılına kadar Türkiye’de katı ve kontrollü kur politikası uygulanmıştır. Ancak 24 Ocak 1980 İktisadi-İstikrar Kararlarıyla yeni bir dönem başlamış ve daha “esnek ve gerçekçi” döviz kur sistemine geçiş yapılması kararı alınmış; TL, yabancı paralar karşısında yaklaşık yüzde 50 oranında devalüe edilmiştir (Özgül, Yüksel, Kendirli, Aksu, 2002).

24 Ocak Kararları ile gerçekleştirilmeye çalışılan reformlar şu şekilde sıralanabilir:

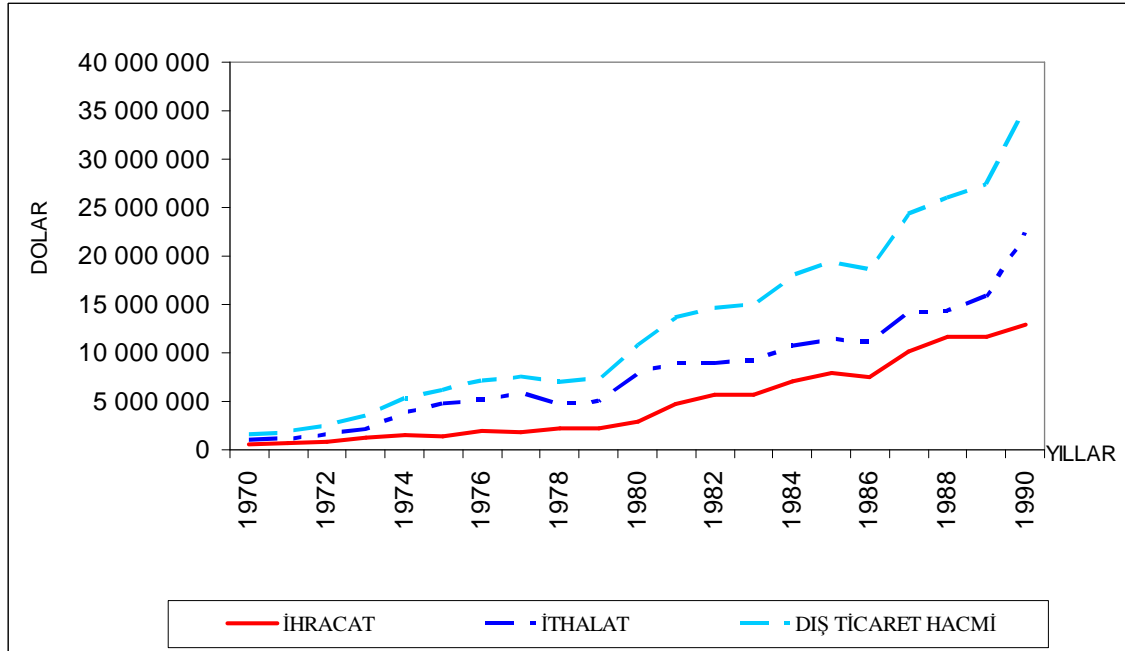
- Büyüme oranına zarar vermeden enflasyonun düşürülmesi,
- İthal ikâmecî modeli terk ederek dışa dönük ve ihracata dayalı büyüme modelinin kurulması ve ihracat teşviklerinin ve sübvansiyonlarının sağlanması ve ithalatın serbestleştirilmesi,
- Finansal serbestleşmenin sağlanması,
- Yabancı sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi ve Türk Lirasının konvertibilitesinin sağlanması,
- Ekonomide kamunun etkinliğinin azaltılması ve özelleştirmelere hız verilmesi (Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 2003).

Özgül ve diğerlerine göre (2002: 26), “1984 yılında kur rejiminde çok önemli bir değişiklik yapılarak yerleşiklere, ticari faaliyetler karşılığında edinilmiş dövizlerin bankalarda mevduat olarak tutulması imkanı getirilmiştir.” Bu adımın ardından Kambiyo Mevzuatı da serbestleştirilmeye başlanmış ve sermaye hareketlerinin serbestleşmesinin doruğa ulaştığı 1989 Ağustos’unda çıkartılan 32 Sayılı Karar ile döviz hareketlerinin üzerindeki hemen hemen tüm kısıtlamalar kaldırılmıştır. Bu karar ile sermaye piyasası araçlarının ve menkul kıymetlerin yurda girişi ve çıkışı ile Türkiye’de yerleşik kişilerin yurt dışından kredi kullanmaları ve yurt dışında yatırım yapmaları serbestleştirilmiştir (Seyidoğlu, 2003). 32 Sayılı Karar ile ayrıca yerleşik olmayanlara da döviz mevduat hesabı açma hakkı tanınmıştır (Özgül ve diğerleri, 2002).

32 sayılı karar ile Türk Lirası [TL] için konvertibiliteye geçilmiştir. Konvertibilite; bir ülke parasının, döviz piyasalarında başka bir ülke parası ile serbestçe değiştirilebilmesi ve uluslararası ticari işlemlerde değişim aracı olarak kullanılabilmesidir (TCMB Terimler Sözlüğü, 2009). Bu karar ile getirilen diğer bir yenilik, bankaların özel dış borçlanmalarının ve altın ithalinin serbestleştirilmesidir.

Finansal liberalleşme süreci ile ilgili diğer önemli gelişmeler, 1982 yılında Sermaye Piyasası Kanunu çıkartılarak Sermaye Piyasası Kurulu’nun ve 1985 yılında İstanbul Menkul Kıymetler Borsası’nın (İMKB) kurulmasıdır (Sermaye Piyasası Kurulu [SPK] , İstanbul Menkul Kıymetler Borsası [İMKB], 2010).

Şekil 2.1: 1970-1990 Döneminde İhracat ve İthalatın Gelişimi

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK] <http://www.tuik.gov.tr>, 12.09.2009

1970, 1980 ve 1990 yıllarındaki dış ticaret işlemleri değerlendirildiğinde, ihracatta ve ithalatta ciddi bir artış olduğu görülmektedir. 1970 yılında ihracat 588.476 milyon dolar iken 1980’de 2.910 milyar dolara, 1990 yılında ise, 12.959 milyar dolara kadar yükselmiştir. İthalat ise, 1970 yılında 947.604 milyon dolar, 1980 yılında 7.909 milyar dolar, 1990 yılında ise 22.302 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 24 Ocak kararları ile dış ticaretin serbestleştirilmesi sonucunda, 1980-1990 döneminde ihracat yaklaşık dört katına, ithalat ise üç katına çıkmıştır.

Çizelge 2.1: 1980-2001 Döneminde Ortalama Dolar Kurları

YILLAR	ORTALAMA DOLAR KURU
1980	76,0
1981	110,2
1982	160,9
1983	224,0
1984	364,9
1985	518,3
1986	669,4
1987	855,7
1988	1.420,8
1989	2.120,8
1990	2.607,6
1991	4.169,9
1992	6.887,5
1993	10.986,0
1994	29.704,3
1995	45.673,5
1996	81.083,6
1997	151.429,0
1998	260.040,1
1999	417.581,0
2000	623.685,1
2001	1.222.921,1

Kaynak: DPT “Sayılarla Türkiye Ekonomisi Gelişmeler (1980-2001) Tahminler, (2002-2005), Ağustos 2002, s.20, <http://ekutup.dpt.gov.4tr/ekonomi/tarih/tr/1980-01.pdf>

1980 yılında ortalama dolar kuru 76,0 TL iken, 1989 yılında döviz hareketleri üzerindeki kısıtlamaların kaldırılmasıyla kur 2.120,8 TL’ye yükselmiştir. Bu yıldan itibaren sürekli artan dolar kuru, özellikle kriz yıllarında önemli artışlar sergilemiştir.

24 Ocak Kararları ile başlayan dışa açılma sürecinden beklenen, ülkenin gelişmişlik düzeyini hızlı bir şekilde yükseltmekti. İhracatın artması ile ihracat gelirleri artacak ve bu artış sayesinde elde edilen gelirler, ülkenin sanayileşmesini ve gelişmiş ülkelerin ekonomik gelişmişlik düzeylerine ulaşmasını sağlayacaktı. Beklenen gerçekleşmiş ve 24 Ocak Kararları ile birlikte ihracatta önemli artış yaşanmış, ödemeler dengesi açıkları azalmış ve ekonomik büyüme hızlanmıştır. 1989 yılında sermaye hareketlerin serbest bırakılmasıyla da, TL değer kazanmış, faiz oranları yükseltilerek yabancı sermaye yurt içine çekilmeye çalışılmıştır (Güloğlu, 2002).

1980 sonrası uygulanan liberal politikalar yabancı sermaye girişlerini özendirici olmuştur. Özellikle, kısa vadeli sermaye hareketleri olarak kendini gösteren bu akım, kambiyo rejiminin serbestleşmesiyle, gerek miktar olarak gerekse nitelik olarak değişmiştir. Sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesinden önce gerekli malî ve yapısal reformların gerçekleştirilmemiş ve gerekli alt yapının hazırlanamamış olması nedeniyle, sermaye girişleri uzun vadeden ziyade kısa vadeli ve spekülâtif amaçlı olarak gerçekleşmiştir (Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 2003).

Kısa vadeli yabancı kaynak girişinin ilk aşamada ekonomiyi rahatlatırken ileriki süreçlerde ekonomide genişleme etkisi doğurarak, ekonomiyi krize sürüklediği görülmüştür. Düşük kur yüksek faiz politikası, ulusal para arzını arttırmakta, ulusal para aşırı değer kazanmakta, borsa spekülâtif biçimde yükselmekte ve sonuçta ihracat azalırken ithalat artmaktadır. İthalatın artmasıyla tüketim artışı yaşanmakta ve büyüme hızlanmaktadır. Ancak, ulusal paranın aşırı değerlenmesi yabancı yatırımcılarda devalüasyon beklentisi oluşturmaktadır. Belirli dönemlerde bu beklentinin artması, yabancı yatırımcıların sermayelerini ülke dışına çıkartmasına neden olmakta ve kriz tetiklenmektedir.

Çizelge 2.2: 1980-2001 Dönemi Türkiye'ye Yönelik Net Sermaye Hareketleri**(Milyon Dolar)**

Yıl	Toplam Sermaye Hareketleri (net)	Doğrudan Yatırımlar	Portföy Yatırımları	Uzun Vadeli Sermaye Hareketleri	Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri
1980	672	18	0	656	-2
1981	899	95	0	683	121
1982	280	55	0	127	98
1983	883	46	0	39	798
1984	73	113	0	612	-652
1985	1065	99	0	-513	1479
1986	2124	125	146	1041	812
1987	1891	106	282	1453	50
1988	-958	354	1178	-209	-2281
1989	780	663	1386	-685	-584
1990	4037	700	547	-210	3000
1991	-2397	783	623	-783	-3020
1992	3648	779	2411	-938	1396
1993	8903	622	3917	1370	2994
1994	-4257	559	1158	-784	-5190
1995	4565	772	237	-95	3635
1996	5483	612	570	1636	2665
1997	6969	554	1634	4788	-9
1998	-840	573	-6711	3985	1313
1999	4935	138	3429	344	1024
2000	9610	112	1022	4276	4200
2001	-13882	2769	-4515	-1130	-11006

Kaynak: Kar, M. ve Kara, M., (2009: 6).

Çizelge 2.2’de görüldüğü gibi, 1980 sonrası sermaye hareketleri sayısal olarak artış göstermiştir. 1980 yılında 672 milyon dolar olan sermaye girişi, 1997 yılında 7 milyar dolara yükselmiştir. Sermaye girişleri 1999 ve 2000 yıllarında da devam etmiş, 1999 yılında ülkeye giriş yapan net yabancı sermaye yaklaşık 4.9 milyar dolar iken, 2000 yılında 9.6 milyar dolara yükselmiştir. Ancak, 1994, 1998 ve 2001 yıllarına bakıldığında yabancı sermayenin ülke dışına çıktığını görülmektedir. Bu durumun nedeni o yıllarda yaşanan krizlerdir. Türkiye’den çıkan net sermaye miktarı, 1994 yılında 4.3 milyar dolar, 1998 yılında 840 milyon dolar, 2001 yılında ise Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin etkisiyle 13.9 milyon dolardır.

Yıllara göre sermaye girişleri değerlendirildiğinde, kriz yılları öncesinde, sermaye girişinin yoğunlaştığı, kriz yıllarında ise ciddi sermaye çıkışları olduğu görülmektedir. Sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi, yabancı sermayenin ülkeye kontrolsüzce girip çıkmasına ve beraberinde krizlere neden olmaktadır.

Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü’ne göre (2003: 32), “Sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi, 1990’lı yıllarda, TL’nin aşırı değerlenmesine neden olmuş, ödemeler dengesini olumsuz etkilemiş ve bankacılık kesiminde pozisyon açıkları sorununu gündeme getirmiştir. Bu sürece bağlı olarak devletin para ve döviz kuru politikasını belirleme gücü zayıflamış, finansal sistemin kırılganlığı artmıştır. Dolayısıyla, kısa vadeli sermaye hareketlerindeki dalgalanma 1990’lı yıllarda makroekonomik dengelerin bozulmasında ve yaşanan krizlerde büyük rol oynamıştır.”

2.2. 2000 YILI ÖNCESİ TÜRKİYE’DE YAŞANAN KRİZLER

2.2.1. 1994 Krizi

Türkiye’de, 24 Ocak 1980 Ekonomik Kararlarıyla, faiz oranları ve döviz kurlarının serbest piyasa tarafından belirlenmesi, yabancı sermaye hareketlerinin ve ithalat-ihracat rejimlerinin serbestleştirilmesi gibi adımlarla, dışa kapalı ve ithal ikâmecî politikalarından dışa açık ve ihracata dayalı politikalara geçiş yapılmıştır.

Yüksel ve Murat'a göre (2010: 3), "Buna karşılık, 24 Ocak 1980'den bugüne ekonominin kurumsal yapısında hedeflenen değişiklikler gerçekleştirilememiş ve ekonomik istikrarsızlığın yapısal ve kemikleşmiş sorunlarına çözüm getirilememiştir." Kamu açıklarının artmasıyla iç ve dış borçlanma ihtiyacı artmıştır. Kamu açıklarını finanse edebilmek için faiz oranlarının arttırılması ise, devlet bütçesine daha ağır yük olmuştur (Yüksel ve diğerleri, 2010).

Kamu kesimi borçlanma gereği, 1988 yılından itibaren sürekli artmış, 1988'de GSMH'nin yüzde 4.8'ü iken bu oran 1993 yılında yüzde 12'ye ulaşmıştır. Ulusal paranın değerlenmesiyle, ihracat yapan firmaların dahi yurt içi piyasalara yönelmesi ihracattı geriletmiş ve ithalattaki artışlarla birlikte cari işlemler açığı, 1993 yılında 6 milyar 433 milyon dolara ulaşarak GSYİH'nin yüzde 3.3'üne erişmiştir (Güloğlu ve diğerleri, 2002).

1992-93 dönemlerinde kamu tasarruflarının GSMH'ya oranı sırasıyla yüzde -1.4 ve -4.7 olmuştur. Artan kamu açıklarıyla devlet, cari harcamalarını bile karşılayamayacak duruma düşmüş, maaş vermek için borçlanmak zorunda kalmıştır (Coşkun, 1995).

Ekonomik olumsuzlukların yanı sıra Körfez Savaşı'yla daralan piyasalar ve terörle mücadele için harcanan kaynaklar ile kamu kesiminin borçlanma gereği artmıştır. Kınaytürk'e göre (2006: 43), "Türkiye; kamu kesimi açıklarının artması, vergi gelirlerinin iç borcu karşılamaması, ücret ve maaşlardaki hızlı artışlar ile karşı karşıya kalmıştır." Yaşanan bu olumsuzluklarla, Türkiye ekonomisinde sorunlar baş göstermiş ve Dolar / TL paritesinin bozulması üzerine enflasyon beklentileri artmış, hazine borçlanamaz duruma gelmiştir (Ar, 2007). 1993 yılında Dolar / TL paritesi 0,0111 iken 1994 yılında 0,0299'a yükselmiş, bir yılda kurda yüzde 169,9 oranında değişim yaşanmıştır (Dış Ticaret Müsteşarlığı [DTM]).

Kamu kesimi açıklarının finansmanının ağırlıklı olarak iç borçlanmadan sağlanması ekonomide istikrarsızlığa neden olmuştur. Toplam iç borç stoku, 1992 yılında 194,2 milyon TL iken, 1993 yılında 357,3 milyon TL'ye yükselmiştir. Toplam

iç borç stokunun GSYİH'ya oranı ise yüzde 13,2'den 13,4'e yükselmiştir (Hazine Müsteşarlığı). 1993 yılında ekonomik amaç iç borçlanmanın azaltılması olmuştur. İç borçlanmanın azaltılmasının yolu ise iç borçlanma faiz oranlarını düşürmek olarak görülmüştür. İç borçlanma faiz oranlarını düşürebilmek amacıyla ihale iptalleri ya da borçlanma miktarlarına sınırlar getirilmesi gibi borçlanma politikaları izlenmiştir (Kınaytürk, 2006). Faiz oranlarını düşürmekteki amaç, devlet kamu açıklarının finansman maliyetini düşürmek olmuştur.

Güloğlu ve diğerlerine göre (2002: 17), “Bu amaçla, borçlanma miktarına sınırlamalar getirilerek faiz oranları düşürülmeye başlanmış ancak yüksek enflasyon, yüksek cari işlemler ve bütçe açıkları gibi iç ve dış dengesizliklerden dolayı TL'ye güven azaldığından, TL tutmanın çekiciliği kalmamıştır. Ayrıca 1994 yılından geçerli olmak üzere tahvil ve bonolardan elde edilecek gelire yüzde 5 oranında gelir vergisi stopajı konulacağı ilan edilmiştir.”

Bu durum iç borçlanmayı olumsuz etkilemiş, dış piyasalarda savaş ortamı nedeniyle yaşanan kredi daralması ve iç piyasadaki borçlanmayı azaltma politikaları sonucunda, Hazine MB kaynaklarına yönelmiştir. 1993'de çıkarılan iki yasayla Hazine'nin MB'ndan kullanabileceği avans miktarı artırılmıştır (Güloğlu ve diğerleri, 2002).

MB'nin faizleri düşürme politikası gereği faiz oranlarını yükseltmemesiyle ve piyasaya TL sürmek zorunda kalmasıyla, piyasalarda döviz talebi artmaya başlamıştır. MB'nin rezervlerinin azalmasına karşın, hükümetin kesin kararıyla MB'na müdahale izni vermemesi, Türkiye'de devalüasyon beklentisini arttırmıştır. Piyasadaki likidite fazlası da döviz talebini arttırmış, kurlar hızla artmaya başlamıştır (Doğan, 2005).

Ocak 1994'de, Moodys ve Standart & Poors uluslararası kredi derecelendirme kuruluşları Türkiye'nin kredi notunu düşürmüş, kredi notunun düşmesi ile Türkiye yatırım yapılabilir ülke durumundan, yatırımda risk taşıyan ülke konumuna gelmiştir (Kınaytürk, 2006). Uluslar arası reyting kuruluşlarının Türkiye'nin kredi notunu düşürmesiyle ülkeye olan güven azalmış ve dövize talep yoğunlaşmıştır.

Türkiye'nin kredi notunun düşmesiyle, dövize olan talep önemli ölçüde artmış, kurlar aşırı yükselmiştir. Resmi kurlarla serbest piyasada oluşan kurlar arasındaki marjın yüzde 23'e kadar çıkması üzerine 26 Ocak 1994 tarihinde Türk Lirası yaklaşık olarak yüzde 4 oranında devalüe edilmiştir. Nisan 1994'e kadar Türk Lirası sürekli değer kaybetmiştir. 31 Aralık 1993 tarihinde 14.458 TL olan 1 ABD doları 4 Nisan 1994 tarihinde 22.617 TL'ye yükselmiştir (Doğan, 2005: 85).

Türk Lirasının değer kaybetmesiyle açık pozisyonlarını kapatmak isteyen bankalar Merkez Bankası'nın döviz rezervlerine hücum etmişlerdir. Bunun sonucunda 31 Aralık 1993'de 6.277,20 milyar dolar olan döviz rezervleri 8 Nisan 1994'de 3.038,80 milyar dolara kadar düşmüştür (TCMB). 1994 krizinin ekonomiye faturası ağır olmuştur. Güloğlu ve diğerleri'ne göre (2002: 17), “5 Nisan 1994'de döviz rezervleri 3 Milyar dolarla dibe vurmuş, enflasyon oranı TÜFE bazında yüzde 106'lara fırlamıştır, TL bir gün içinde (5 Nisandan 6 Nisana kadar) yaklaşık yüzde 39 oranında değer kaybetmiştir.”

Özgül ve diğerlerine göre (2002: 27), “1999 yılı sonuna kadar etkileri itibariyle esnek çipa, uygulamada da kontrollü serbest bir kur rejimi uygulanmıştır. Kur, piyasada serbestçe belirlenmekte, fakat Merkez Bankası yoğun bir şekilde müdahale etmekteydi. Bu dönemde, kur artışları genelde enflasyon düzeyinde veya bu düzeyin biraz altında tutulmuştur.”

1994 krizi, üretim ve yatırımda gerilemeye, borç yükünde, enflasyonda ve işsizlikte artışa, TL'de ise değer kaybına yol açmıştır. 1994 yılında GSMH yüzde 6,1 oranında azalmıştır. Devletin iç borçları, 1993 yılının Ocak ayında 207.383,90 bin TL iken, 1994 yılının Aralık ayında yaklaşık üçe katlanarak 799.309 bin TL'ye kadar yükselmiştir. Dış borç ise, 1993 yılının ilk çeyreğinde yaklaşık 60.5 milyar dolar iken, 1994 yılının ilk çeyreğinde 70.8 milyar dolara kadar yükselmiştir. Kapasite kullanımı, 1993'de yüzde 82,8 iken, 1994 Nisanı'nda yüzde 71'e kadar inmiştir (TCMB). DPT'ye göre (2002: 3), “1994 yılında yaşanan krizde enflasyon oranı yüzde 149,6 düzeyinde gerçekleşmiştir.”

1994 krizine neden olan makro ekonomik olumsuzluklar; kamu sektörünün gelirleri ile giderleri arasındaki büyük fark ve bu farkın finansmanının yanlış yapılması, döviz kurunun gerçekçi belirlenmemesi, kısa vadeli yabancı sermaye girişlerinin artması, bankaların devleti finanse etmek zorunda bırakılması, TL'nin aşırı değerlenmesi sonucu piyasada oluşan likidite fazlasının dövize yönelmesi, KİT zararları, ihracat azalışı ve ithalat artışıyla dış ticaret açığının artması olarak sayılabilmektedir (Coşkun, 1995).

2.2.1.1. 5 Nisan Kararları

Türkiye, krizin daha da ilerlemesini önlemek için IMF ile bir stand-by anlaşması imzalamak zorunda kalmış, ekonomiyi istikrara kavuşturmak ve enflasyonu düşürmek amacıyla, 5 Nisan Kararları olarak adlandırılan “Ekonomik Önlemler Uygulama Planı”nı yürürlüğe koymuş ve döviz kurları serbest bırakılmıştır (Kınaytürk, 2006). 1994 krizinin üç bankanın batmasıyla sonuçlanması, bankalara olan güveni azaltmış, güvenin tekrar sağlanması amacıyla bankalara yönelik düzenlemelerin yapılması sonucunu doğurmuştur. 5 Nisan 1994 istikrar programı çerçevesinde bankacılık sektöründe olası bir toplu çöküşü önlemek amacıyla tasarruf mevduatı yüzde 100 devlet güvencesine alınmıştır. Aralık 2000’de, yurtdışı kaynaklı mevduatların da güvence kapsamına alınmasıyla, bankalar, tasarruf sahiplerinin denetiminden uzaklaşmış, risk faktörü artmış, ahlâki risk (moral hazard) doğmuş, faiz oranları artmış, kamu borçlanmasının artmasıyla kamunun savurganlığı ve açıkları artmaya devam etmiş ve özel sektörün fon kaynakları daralmıştır (Toprak ve Demir, 2010)

5 Nisan Kararları; enflasyonu, bütçe ve kamu açıklarını azaltıcı, kamu gelirlerini artırıcı sıkı para ve maliye politikalarından oluşmuştur. Bu kararlar çerçevesinde hedefler; kısa vadede bozulan dış denge ve döviz piyasasında yeniden istikrarı sağlamak, orta vadede kamu açıklarını azaltmak ve enflasyonu düşürmek, uzun vadede ise ihracatı özendirerek tedbirler almak, özelleştirmeyi hızlandırmak ve sürdürülebilir büyümeyi mümkün kılmak olmuştur (Güloğlu ve diğerleri, 2002).

5 Nisan Kararları ile esnek ve gerçekçi döviz kuru uygulamasına geçilmiştir. Para politikasında amaç enflasyonu düşürmek olmuş ve enflasyon oranı para politikası amaç değişkeni, para arzı ise, hedef değişken olarak seçilmiştir. Para arzının öngörülen enflasyon oranı kadar arttırılması kararlaştırılmıştır. Bu dönemde sıkı para politikası uygulanmış ve Hazine'nin Merkez Bankası'ndan kullanacağı krediler sınırlandırılmıştır (Bilir, 2006).

5 Nisan Kararları ile hem ekonomik hem de yapısal birçok önlemler alınmış ve politikalar geliştirilmiştir. Bu kararlar; (Yüksel ve diğerleri, 2010; Aydın, 2003)

- TL'nin yüzde 39 devalüe edilmesi,
- Hazine bonosu, tahvil ve repo gelirlerinden alınan yüzde 5'lik verginin kaldırılması,
- Fiyatlar genel seviyesinin dengeyi bulmasının sağlanması,
- Döviz kurunun serbest bırakılarak hedeflenen enflasyon ile uyumlu hareket etmesinin sağlanması ve spekülasyon hareketlerin önlenmesi,
- Kamu İktisadî Teşebbüsü [KİT] ürünlerinin fiyatlarının arttırılarak gelirlerin arttırılması amaçlanmış, ancak 6 ay süreyle bir daha zam yapılmaması kararlaştırılmıştır. Ayrıca, KİT'lerin Hazineye olan borçlarının geri ödenmesi için düzenlemeler yapılması,
- Hazinesinin ve kamu kurumlarının Merkez Bankası'ndan kredi kullanımlarının sınırlandırılması,
- Vergi denetimlerinin sıkılaştırılması,
- Memur maaşlarına sınırlı zam yapılması ve kamuya personel alımının durdurulması,
- Kamu proje ve ihalelerinin durdurulması,
- Özelleştirmelerin arttırılması,
- Sosyal güvenlik reformlarının yapılması,
- Tarımsal destekleme politikalarının uygulanması,

şeklinde sıralanabilmektedir. Bu ekonomik kararların amaçları, enflasyonu ve fiyatlar genel seviyesini istikrara kavuşturmak ve kamu açıklarını azaltmak olmuştur.

5 Nisan Kararları ile döviz kuru kontrol altına alınmış, cari açık ve bütçe açıkları azaltılmış, enflasyon düşürülmüş ve TL'ye güven artmıştır. Ancak, 1994 Haziran ayında Tansu Çiller'in başbakanlığındaki DYP-SHP koalisyonunu tarafından uygulanmaya başlanan istikrar paketi, 1995 yılının Eylül ayında erken seçim kararı alınması nedeniyle, 15. ayında ortada kalmıştır. Seçim ekonomisi, paketin olumlu sonuçlarını kısa sürede sıfırlamış ve 21 ay süresince halkın çektiği fedakârlıklar boşa gitmiştir (Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği [TOBB], 2001). Bu dönemle birlikte, enflasyon, faiz ve döviz kurları tekrar yükselmeye başlamış, iç ve dış borçlar artmış ve hedeflenen yapısal reformlar gerçekleştirilmemiştir (Fırat, 2008).

5 Nisan Kararları'nın olumlu ve olumsuz birçok etkisi olmuştur. 5 Nisan Kararları'nın en büyük olumsuz etkisi, fiyatların yükselmesiyle oluşan ciddi talep daralmasıdır. Stagflasyonun ötesinde oluşan durgunluk, yatırımları geriletmiş ve işsizlik artmıştır. Ayrıca, enflasyonu düşürmede ve döviz piyasasında istikrarı sağlamada başarıya ulaşamamıştır. Olumlu sayılabilecek gelişme ise, kamu açıklarını azaltıcı politikalarla, 1993'de yüzde 12,2 olan Kamu Kesimi Borçlanma Gereği / GSMH oranı 1994'de yüzde 8,1'e düşmesidir (Ar, 2007).

5 Nisan Kararları'nın getirdiği olumsuzluklar, işletmeler üzerinde de negatif etkiler yaratmıştır. Bu olumsuzluklar şu şekilde sıralanabilmektedir (Coşkun,1995):

- Fiyatlar genel seviyesinde meydana gelen artış sonucunda yaşanan talep daralması, işletmelerin ürettikleri mal ve hizmetlerin alıcı bulamamasına, satışların düşmesine ve stokların artmasına neden olmuştur.
- 5 Nisan Kararları ile faiz oranlarında artış yaşanmıştır. Bu artış sonucunda işletmelerin daha önce kullanmış oldukları kredilerin maliyetlerinin artmasıyla işletmeler zor durumda kalmış, yatırımlarda ve üretimde düşüş yaşanmıştır.
- Hükümetin aldığı zam kararları işletmeler için maliyet enflasyonu olgusuna yol açmıştır. Talep daralması ve satışlarda yaşanan düşüşle karşılaşan işletmelerin planları ve yatırımları olumsuz etkilenmiştir.

- Döviz kurlarının yükselmesiyle ithal girdi kullanan ve döviz cinsinden borcu bulunan işletmeler zor durumda kalmıştır. Ancak, ihracat yapan ve döviz alacağı olan işletmeler için bu durum olumlu etki yaratmıştır.
- Talep daralmasıyla üretimlerini düşüren işletmeler, işçi çıkarmak zorunda kalmışlardır. İşçilerin çıkartılması işletmelere tazminat yükü getirmiş, işçiler açısından ise her an işten çıkarılma korkusuyla verimsizliğe neden olmuştur.
- Alınan kararlar doğrultusunda getirilen ek vergiler işletmeler için likidite sıkıntısı yaratmıştır.
- Bankacılık sektöründe yaşanan kriz ortamı ile kredi alacak işletmeler kredi bulmakta zorluk yaşamışlar, kredi kullanabilen işletmeler ise yüksek faizlere katlanmak durumunda kalmışlardır.
- Bu dönemde sermaye girişlerinin azalmasıyla yabancı ortaklık kurmayı planlayan işletmeler bu düşüncelerini gerçekleştirememişlerdir.
- Ekonominin öncü sektörlerinden otomotiv, beyaz eşya ve inşaat sektörlerinde yaşanan daralma ile yan sanayi işletmeleri de daralma yaşamıştır.

Güloğlu ve diğerlerine göre (2002: 19), “Genel olarak değerlendirildiğinde 5 Nisan Kararları kısa vadeli hedeflerine ulaşmış, orta ve uzun vadeli hedefler gerçekleştirilememiştir. Bunun başlıca nedeni ise düşürülen reel ücretler nedeniyle sosyal çalkantıların artması ve koalisyon hükümetinin bozularak genel seçimlere gidilmek zorunda kalınmasıdır.”

2.2.1.2. 1994 Krizinin İşletmelere Etkisi

Çizelge 2.3: 1993-1995 Dönemi Sektörel Büyüme Hızları

Yıl	TARIM	SANAYİ	HİZMETLER
1993	-0,8	8,3	10,4
1994	-0,6	-5,7	-6,6
1995	1,3	12,5	6,3

Kaynak: www.tuik.gov.tr, 05.12.2009

Sektörel büyüme hızlarına ait veriler incelendiğinde, tarım sektörünün hem 1993 hem de 1994 yıllarında daraldığı görülmektedir. Daralma 1993 yılında binde 8, 1994 yılında ise binde 6 oranında gerçekleşmiştir. Sanayi ve hizmetler sektörleri ise 1993 yılında büyümüş, 1994 yılında ise daralmıştır. Sanayi sektörü 1993 yılında yüzde 8,3 büyürken, 1994 yılında yüzde 5,7 daralmış; hizmetler sektörü ise 1993 yılında yüzde 10,4 büyümüş, 1994'te ise yüzde 6,6 daralmıştır (TÜİK).

1994 krizi sonucunda GSYİH'nın yüzde 5,5, GSMH'nın ise yüzde 6,1 oranında azalması, işletmeleri tüketim, üretim, kapasite kullanım oranı, krediler, yatırımlar ve istihdam açısından etkilemiştir (Kınaytürk, 2006).

Çizelge 2.4: 1993-1995 Dönemi Harcama Verileri

YIL	1993	1994	1995
Özel nihai tüketim harcamaları	8,6	-5,4	4,8
Gıda ve içki	5,2	-1,5	4,4
Dayanıklı tüketim malları	22,7	-31,5	15,1
Yarı dayanıklı ve dayanıksız tüketim malları	7,4	-11,7	6,6
Enerji, ulaştırma, haberleşme	11,6	4,6	0,9
Hizmetler	8,6	5,2	2,6
Konut sahipliği	2,6	2,8	2,1
Devletin Nihai Tüketim Harcamaları	8,6	-5,5	6,8
Maaş, Ücret	1,8	0,8	2,5

Kaynak: www.tuik.gov.tr, 05.12.2009

1994 yılında, dayanıklı tüketim mallarına yapılan harcamalar yüzde 31,5, yarı dayanıklı ve dayanıksız tüketim malları tüketimi ise, yüzde 11,7 düşüş göstermiştir. Özel nihai tüketim harcamaları ise, 1994 yılında yüzde 5,4 azalmıştır. Bu veriler, 1994 kriziyle, bireylerin temel tüketimlerini azalttıklarını göstermekte, bu alanlarda üretim ve ticaret yapan işletmelerin olumsuz etkilendiğini göstermektedir.

Çizelge 2.5: 1990-1995 Dönemi Çeyrek Dönemler İtibariyle GSYİH Gelişme Hızları (1987 fiyatlarıyla)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995
Toplam	9,2	1,1	5,5	8,4	-5,0	6,7
1.dönem	14,6	-0,8	6	7,4	3,6	-1,6
2.dönem	16,7	-1,3	5,9	11	-11,4	13,8
3.dönem	2,6	5,3	4,4	5,4	-5,1	7,1
4.dönem	6,9	-0,3	6,1	10,7	-5,6	7,2

Kaynak: www.tuik.gov.tr, 05.12.2009

Harcamalar yöntemiyle GSYİH'nın gelişme hızı verileri incelendiğinde de, 1994 yılının ikinci çeyreğinden itibaren harcamaların azaldığı görülmektedir. 1994 yılının ikinci çeyreğinde yüzde 11,4 ile yılın en büyük gerilemesini yaşayan harcamalar, 1994 yılının üçüncü çeyreğinde yüzde 5,1, son çeyreğinde ise, yüzde 5,6 azalmıştır. 1994 yılı harcamaları toplamda yüzde 5,0 azalmıştır. Bu eğilim 1995 yılının ilk çeyreğinde de devam etmiş, ancak ikinci çeyrekte itibaren harcamalar artmaya başlamış ve 1995 yılı harcamaları bir önceki yıla göre yüzde 6,7 artmıştır.

1994 krizi, işletmelerin en önemli işlevi olan üretimi de ciddi ölçüde etkilemiştir. Yurt içi talebin düşmesi üretimi doğrudan etkileyen önemli bir faktördür.

Çizelge 2.6: Çeyrek Dönemler İtibariyle Sanayi Üretim Endeksi Yüzde Değişim

Dönemler	1993				1994			
	1	2	3	4	1	2	3	4
Toplam Sanayi	-11,1	10,9	6,9	3,9	-14,1	-6,9	8,3	7,0
Madencilik ve Taşocakçılığı	-22,1	-5,9	19,6	7,6	-12,2	10,7	-2,8	10,6
İmalat Sanayi	-11,0	13,3	5,4	3,7	-14,9	-8,3	8,0	7,5

Kaynak: www.tuik.gov.tr, 15.12.2009

1993 yılı çeyrek dönemler itibariyle, sanayi üretim endeksleri değişken bir yapı göstermiştir. Yılın ilk yarısında düşen endeksler çabuk toparlanıp yılın üçüncü ve dördüncü çeyreklerinde artış göstermiştir. 1993 yılı itibariyle toplam sanayi endeksi yüzde 7, imalat sanayi endeksi ise, yüzde 8,9 artmıştır. 1994 yılının ilk çeyreğinden itibaren endekslerde önemli düşüşler yaşandığı görülmektedir. Bu durum 1994 yılı sonu itibariyle toplam sanayi endeksinin bir önceki yıla göre yüzde 6,3, imalat sanayinin ise yüzde 8,4 azalması ile sonuçlanmıştır. Bu veriler, 1994 yılında 1993 yılına göre sanayi ürünleri üreten işletmelerin üretim kaybı yaşadığını göstermektedir.

İşletmelerin üretimlerinin azalması, işyeri kapanmaları ve işsizliğin artması sonuçlarını beraberinde getirmiştir. İmalat sanayinde toplam işyeri sayısı 1992 yılında 11.201 iken 1993 ve 1994 yıllarında azalış göstermiştir. 1993 yılında yüzde 5,7 azalarak 10.567'e düşen imalat sanayi toplam işyeri sayısı, 1994 yılında ise yüzde 4,2 azalarak 10.127'e gerilemiştir. İmalat sanayinde işyerlerinin kapanmasıyla istihdam edilen kişi sayısı 1993 yılında yüzde 0,5, 1994 yılında ise yüzde 4,3 oranında azalmıştır (TÜİK).

Üretimin azalması işyerlerinin kapanması sonucunun yanı sıra işletmelerin kapasitelerinin düşmesi sonucunu da beraberinde getirmiştir. İmalat sanayi kapasite kullanım oranı 1993 yılında yüzde 79,5 iken, 1994 krizi neticesinde yüzde 73,0'e

gerilemiştir. Diğer önemli sanayilerden, gıda sanayi kapasite kullanım oranı yüzde 73,4'den yüzde 71,5'e, tekstil sanayi yüzde 81,4'den yüzde 78,6'ya ve makine sanayinin yüzde 77,9'dan yüzde 61,0'e gerilemiştir. Kapasite kullanım oranlarında yaşanan gerileme, üretimin azaldığını açıkça ortaya koymaktadır (TÜİK).

Çizelge 2.7:1993-1995 Dönemi Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu

	Kamu Sektörü					Özel Sektör		
	GENEL TOPLAM	TOPLAM	MAKİNE TEÇHİZAT	BİNA İNŞAATI	BİNA DIŞI İNŞAAT	TOPLAM	MAKİNE TEÇHİZAT	BİNA İNŞAATI
1993	26,4	7,2	17,8	26,7	-8,2	35	59,3	13,7
1994	-16,0	-30,8	-52,7	-41,2	-3,1	-10,7	-26,8	9,2
1995	9,1	-18,8	-14	6,2	-28,6	16,9	32,3	4,2

Kaynak: www.tuik.gov.tr, 22.12.2009

Üretimin azalması gayri safi sabit sermaye oluşumunu da etkilemiştir. 1993 yılında sermaye oluşumu yüzde 26,4 artmış, ancak 1994 yılında yüzde 16,0 azalmıştır. 1994 yılında makine ve teçhizat için sermaye oluşumlarının hem kamuda hem de özel sektörde önemli ölçüde azalması üretim için gereken makine ve teçhizatın artmaması ve üretimin azalması olarak yorumlanabilmektedir.

Ekonominin karşılaştığı bu kriz, bireylerin günlük yaşantısını ve ekonominin tüm sektörlerini olumsuz yönde etkilemiş ve neticede ekonomiyle birlikte işletmeler de küçülmüştür. İşletmeler, krizin getirdiği olumsuzluklardan kurtulmak için gereken tedbirleri uygulamaya çalışmışlardır (Coşkun, 1995).

2.2.2. 1998 Krizi

1995 yılının ikinci yarısından itibaren ağırlıklı olarak iç talepteki canlılığa bağlı olarak ekonomi istikrarlı ve yüksek bir büyüme dönemine girmiştir. 1995 yılında başlayan hızlı büyüme süreci, 1998 yılının Nisan ayına kadar devam etmiştir (TCMB,

1998). Bu büyüme süreci 1997 yılında Güneydoğu Asya ülkelerindeki, 1998 yılında ise, Rusya'da yaşanan krizlerden etkilenmiştir.

1990'lı yıllarda yaşanan en önemli küresel kriz Asya krizidir. Asya krizi, Temmuz 1997'de Tayland'da ortaya çıkmış ve Tayland ulusal parası Baht devalüe edilmiştir. Bu gelişmenin ardından kriz, Malezya, Endonezya ve Filipinlere yayılmış, Kasım ayında ise dünya ekonomisi için önemli bir ülke olan Güney Kore'yi etkilemiştir. Asya krizinin şoku yaşanırken, Ağustos 1998'de Rusya'da kriz başlamış ardından Brezilya'da etkilerini göstermiştir. Asya krizinin temel nedeni, finansal globalleşme ve mali sistemin zayıflığıdır. Rusya krizinin temel nedeni ise, ülkeye verilen kredilerin verimli yatırımlara aktarılmak yerine kamu açıklarını finanse etmekte kullanılmış olmasıdır. Türkekul ve Abay'a göre (2009: 11-12), "Asya ülkelerinin dünya ticaret ve üretim hacminde önemli bir yere sahip olması nedeniyle, krizden hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler büyük ölçüde etkilenmiş, dünya ticareti ve üretimi önemli ölçüde gerilemiştir." Türkiye'de bu krizlerden oldukça etkilenmiştir.

TCMB'na göre (1998: 1), "Hızlı büyüme eğiliminin sona ermesini hazırlayan başlıca etkenler;

- 1998 yılı başında yüzde 50 enflasyon hedefi çerçevesinde alınan para ve maliye politikası önlemleri,
- Rusya Federasyonu'nda Ağustos ayında başlayan malî kriz nedeniyle Türkiye'nin de etkilenebileceği gerekçesiyle meydana gelen sermaye çıkışının reel sektörü de etkilemesi,
- Güneydoğu Asya'da 1997 yılında yaşanan ekonomik krizle başlayan ve gelişmekte olan ülkelerin hemen hepsinde gözlenen sermaye çıkışı sonucunda dünya ekonomisinde yaşanan talep daralması,
- Reel sektörde, 1996 yılında Gümrük Birliği'ne geçiş gerekçesiyle yapılan yatırımların oluşturduğu aşırı kapasitenin, iç ve dış talep daralması sonucunda ortaya çıkan finansman sorunudur."

Türkiye, Asya krizinden rekabet açısından etkilenmiştir. Bu ülkeler ile Türkiye hemen hemen aynı malları üretmektedir. Asya ülkelerinin devalüasyon yapmasıyla bu

ülkelerin malları ucuzlamış, Türkiye rekabet gücünü kaybetmiştir. Asya krizinin Türkiye üzerindeki bir diğer olumsuz etkisi de büyüme açısından olmuştur (Türkecul ve diğerleri, 2009). GSMH büyüme hızı 1997 yılındaki yüzde 8,3 düzeyinden, 1998 yılında yüzde 3,9'a gerilemiştir. 1998 yılının Nisan ayından itibaren ekonomide başlayan daralma süreci, dünyada yaşanan ekonomik durgunlukla birleşerek 1999 yılında derinleşmiş ve GSMH yüzde 6,1 daralmıştır. GSYİH açısından büyüme oranları sırasıyla yüzde 7,5, 3,1 ve -4,7 olmuştur (TCMB).

Rusya krizinin Türkiye'deki ilk etkisi, portföy yatırımlarında yaşanan net 6,4 milyar ABD doları sermaye çıkışıdır (TCMB). Bir diğer önemli etki, dış ticaret üzerinde gerçekleşmiştir. Rusya, Almanya'dan sonra en çok ihracat yapılan ikinci ülkedir ve kriz, Türkiye'nin Rusya'ya ihracatını önemli ölçüde etkilemiştir. 1998 yılında ihracat yüzde 2,7 oranında artmış, ancak Asya ülkelerine ve Rusya'ya yapılan ihracat miktarı azalmıştır (TÜİK). Türkecul ve diğerlerine göre (2009: 13), "Global kriz sürecinde ihracata yönelik başta tekstil, hazır giyim, iplik, demir çelik sektörleri olmak üzere birçok alanda daralma süreçler ortaya çıkmıştır. Olumsuz beklentişlerin de yaygınlaşmasıyla birlikte kapanan firma sayıları artmış, işten çıkarma, çalışma saatlerini azaltma gibi uygulamalar yaygınlaşmıştır."

Türkiye, Asya ve Rusya krizlerinin ve 17 Ağustos depreminin ardından, Aralık 1999'da IMF ile yeni bir stand-by antlaşması imzalamış ve Ocak 2000'de Enflasyonla Mücadele Programı'nı yürürlüğe koymuştur (Güloğlu ve diğerleri, 2002).

2.2.2.1. 1998 Krizinin İşletmelere Etkisi

Çizelge 2.8: 1999 Yılı Çeyrek Dönemler İtibariyle Büyüme Oranları

1999 Yılı	Yıllık	1.Çeyrek	2.Çeyrek	3.Çeyrek	4.Çeyrek
Tarım	-5,0	5,5	-8,3	-5,8	-3,5
Sanayi	-5,0	-9,8	0,8	-8,3	-2,6
İmalat	-5,7	-10,8	0,3	-9,1	-3,0
Hizmetler	-4,5	-8,3	-2,8	-5,5	-1,6
İnşaat	-12,5	-9,8	-11,5	-12,9	-15,2
Ticaret	-6,3	-13,2	-4,1	-9,3	-0,7
Ulaştırma	-2,4	-6,2	0,7	-0,2	-4,2
GSYİH	-4,7	-8,2	-2,2	-6,3	-2,1
GSMH	-6,1	-7,9	-3,7	-7,6	-4,9

Kaynak: www.dpt.gov.tr (Ekonomik Gelişmeler 2000, Aralık), 15.01.2010

1998 yılında GSYİH yüzde 3,1, GSMH ise yüzde 3,9 artmıştır. 1998 yılı Nisan ayından itibaren ekonomik göstergeler tersine dönmüş ve 1999 yılında GSYİH yüzde 4,7, GSMH ise yüzde 6,1 azalmıştır. Çizelge 2.8’den de görüleceği gibi, 1999 yılında ekonomideki tüm sektörler daralmıştır. Sektörlerin daralması işletmeler için üretimde düşüş, istihdam kayıpları, kapasite kullanımının azalması, likidite sıkıntısı gibi olumsuzluklar anlamına gelmektedir.

1999 yılında yüzde 12,5 ile en çok daralan sektör inşaat sektörü olmuştur. İnşaat sektörünü yüzde 6,3 daralmayla ticaret ve yüzde 5,7 daralmayla imalat sektörleri izlemiştir. Kınaytürk’e göre (2006: 116), “Asya ülke ekonomilerinde yaşanan pazar daralmasında ilk etkilenecek sektörün inşaat ve müteahhitlik sektörü olması, demir-çelik sektörünün o bölgeye yönelik ihracatında daralma yaşamasına sebep olacaktır. Bu durum demir-çelik üreten firmalarımızın ihracattaki düşüşten olumsuz etkilenmelerine neden olmuştur.”

Kınaytürk'e göre (2006: 112), “Yaşanan kriz ile birlikte büyüme hızının gerilemesindeki en önemli etken, özel tüketimdeki yavaşlama ve sabit sermaye yatırımlarındaki düşüşten ileri gelmektedir. Ekonomik ve politik yapıdaki belirsizlikler tüketicinin güveninin azalmasına neden olmuş, yüksek reel faiz oranları da tüketimin maliyetini artırarak tüketim harcamalarının azalması sonucunu oluşturmuştur.”

Çizelge 2.9: 1998-1999 Yıllarına Ait Tüketim, Talep ve Yatırım Verileri

	1998	1999
Özel Tüketim	0,6	-3,1
Kamu Tüketimi	7,8	6,5
Sabit Sermaye Yatırımı	-3,9	-16,0
Kamu	13,9	-4,1
Özel	-8,3	-19,6
Stok Değişimi	0,9	2,0
Toplam Yurtiçi Talep	0,6	-4,0
Mal ve Hizmet İhracatı	12,0	-7,0
Mal ve Hizmet İthalatı	2,3	-3,7

Kaynak: www.dpt.gov.tr (Ekonomik Gelişmeler 2000, Mayıs), 15.01.2010

1997 yılında yüzde 8,4 artan özel tüketim, 1998 yılında önemli ölçüde azalarak sadece binde 6 artabilmiştir. 1999 yılında ise yüzde 3,1 azalmıştır. 1998 ve 1999 yıllarında, özel tüketim azalmış, kamu tüketimi ise artmıştır. Kamu tüketiminin, özel tüketimden fazla gerçekleşmesi, kriz nedeniyle azalan kaynakların kamu sektörü tarafından kullanıldığını, özel sektör talebinin hızla küçüldüğünü gösterir ve bu durum işletmeler açısından olumsuz sonuç yaratmaktadır (Kınaytürk, 2006).

Harcamaların azalması yatırımların azalmasına neden olmuştur. Sabit sermaye yatırımları 1998 yılında yüzde 3,9, 1999 yılında ise yüzde 16,0 gibi ciddi bir oranda azalmıştır. Harcamaların ve yatırımların azalması büyüme hızının gerilemesine ve hatta ekonominin küçülmesine neden olmuştur.

İç talepte yaşanan düşüş, hem üretimin hem de büyüme oranının azalmasına neden olmuştur. Toplam yurtiçi talep 1998 yılında binde 6 artarken, 1999 yılında yüzde 4,0 azalmıştır. Talebin azalması üretimi, üretimin azalması da yatırımları düşürmüştür. Üretimin azalması ve yurtdışı piyasaların daralmasıyla 1998 yılında yüzde 12,0 artan mal ve hizmet ihracatı, 1999 yılında yüzde 7,0 azalmıştır. Hem yurt içi satışları hem de ihracatı azalan işletmeler bu süreçten olumsuz etkilenmiştir.

Bu dönemde üretimin azalması işletme kapasitelerini de etkilemiştir. 1998 yılında imalat sanayi kapasite kullanım oranı yüzde 76,6 iken, 1999 yılında 73,2'ye gerilemiştir.

Çizelge 2.10: 1997-1999 Dönemi Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu

	Kamu Sektörü					Özel Sektör		
	GENEL TOPLAM	TOPLAM	MAKİNE TECHİZAT	BİNA İNŞAATI	BİNA DIŞI İNŞAAT	TOPLAM	MAKİNE TECHİZAT	BİNA İNŞAATI
1997	14,8	28,4	36,2	22,8	26,8	11,9	21,2	-0,4
1998	-3,9	13,9	19,1	25	6,3	-8,3	-12,3	-1,8
1999	-15,7	-8,7	-4,3	-1,6	-15	-17,8	-24,1	-8,8

Kaynak: www.tuik.gov.tr, 25.01.2010

Üretimde ve tüketimde yaşanan düşüşler, sermaye oluşumlarının azalması sonucunu beraberinde getirmiştir. 1997 yılında toplam gayri safi sermaye oluşumu yüzde 14,8 artarken, 1998 yılında yüzde 3,9 ve 1999 yılında yüzde 15,7 azalmıştır. Özel sektör gayri safi sermaye oluşumu ise 1997 yılında yüzde 11,9 artmış, 1998 ve 1999 yıllarında ise, sırasıyla yüzde 8,3 ve 17,8 azalmıştır. Bu veriler, 1998 yılından itibaren özel sektörün sermayesinin azaldığı ve işletmelerin sermaye sıkıntısı yaşadığı yönünde yorumlanabilmektedir.

Çizelge 2.11: 1997-1999 Nisan-Ekim Dönemleri İşsiz Sayısı

AYLAR	İŞSİZ SAYISI (BİN KİŞİ)
1997 Nisan	1.460
1997 Ekim	1.643
1997	1.551
1998 Nisan	1.598
1998 Ekim	1.615
1998	1.606
1999 Nisan	1.944
1999 Ekim	1.715
1999	1.829

Kaynak: www.tuik.gov.tr, 30.01.2010

1997-1999 dönemi işsizlik verileri incelendiğinde işsizliğin arttığı görülmektedir. 1997 yılında 1 milyon 551 bin olan işsiz sayısı, 1998 yılında 1 milyon 606 bine ve 1999 yılında 1 milyon 829 bine ulaşmıştır. İşletmelerinin kapanması veya küçülme stratejisi uygulayarak işçi çıkartmaları, işsizliği arttıran etkenlerdir.

2.3. 2000 YILI SONRASI TÜRKİYE'DE YAŞANAN KRİZLER

2.3.1. Enflasyonu Düşürme Programı

Türkiye, 1990'lı yıllarda yüksek enflasyonla karşı karşıya kalmıştır. Yüksek ve kronik enflasyonun yanı sıra, yüksek bütçe açıkları da ekonomiyi olumsuz etkileyen diğer bir faktördür. Yüksek bütçe açıklarının finansmanının iç borçlanma yoluyla yapılması, faiz oranlarının ve iç borç stokunun artmasına neden olmuştur. Ayrıca, erken seçim kararının alınmasıyla iç talepte meydana gelen daralma, 1997 Asya Krizi ve hemen ardından 1998 Rusya Krizi'yle ihracatın olumsuz etkilenmesi, 1999 yılında Türkiye'nin ekonomik açıdan olumsuz bir yıl geçirmesine neden olmuştur. (Kınaytürk, 2006).

GSMH’da 1998 yılının son çeyreğinde başlayan yavaşlama, 1999 yılının ilk çeyreğinde daralmaya dönüşmüş ve bu dönemde GSMH yüzde 7,9 oranında azalmıştır. Yılın ikinci çeyreğinde sanayi sektöründeki toparlanmanın da etkisiyle GSMH’daki düşüş hızı yüzde 3,7’ye yavaşlamış, ancak yaşanan deprem felaketlerinin doğrudan ve dolaylı etkileri sonucu GSMH’daki azalma 1999 yılının üçüncü çeyreğinde yeniden hızlanarak yüzde 7,6’ya yükselmiştir (DPT, Aralık 2000).

1998 yılının son çeyreğinde dış borç stoku 96,3 milyar dolar iken 1999’un son çeyreğinde 103,1 milyar dolara, iç borç stoku ise 11,6 katrilyon liradan 22,9 katrilyon liraya çıkmıştır (TCMB). Toplam iç borç stokunun GSYİH’ya oranı ise, 1998 yılında 16,5 iken bu oran 1999 yılında 21,9’a yükselmiştir (Hazine Müsteşarlığı). Hazine iç borçlanma yıllık bileşik faiz oranı ise, yüzde 106’ya ulaşmıştır (Kınaytürk, 2006). 17 Ağustos’ta sanayi bölgelerinin yoğun olduğu Marmara Bölgesi’nde yaşanan depremde Türkiye önemli sanayi tesislerini kaybetmiş, üretimde daralma ve işsizlikte artış yaşamıştır. Bu dönemde toplam sanayi yüzde 3,9 darılırken, toplam yurt içi talep yüzde 4,0 azalmıştır (DPT). Türkiye ekonomik açıdan 1999 yılında bu olumsuz tabloyla karşı karşıya kalmıştır. 1999 yılında Türkiye’ye giren yabancı sermayenin artmış ve ülkeye giriş yapan net yabancı sermaye yaklaşık 4.9 milyar dolar olmuştur. Sermaye hareketlerinin içeriği incelendiğinde ise, bu kaynakların ağırlıklı olarak portföy yatırımları ve kısa vadeli kaynaklar olduğu görülmektedir (bk. Çizelge 2.2)

Yaşanan bu olumsuzluklar ve yükselen enflasyon sonucunda, 57.Hükümet IMF ile 17. stand-by anlaşması imzalamış ve 1 Ocak 2000 tarihinde Enflasyonu Düşürme Programı devreye konmuştur.

Güloğlu ve diğerlerine göre (2002: 22), “1999 Aralık ayında IMF’ye verilen niyet mektubunda 2000 Enflasyonu Düşürme Programı’nın genel çerçevesi şöyle belirlenmiştir: a)Faiz dışı bütçe dengesinin fazla vermesi b)Döviz kuru ve para politikalarının yeniden belirlenmesi c)Sosyal güvenlik, özelleştirme, vergi ve tarım konularında yapısal reformların gerçekleştirilmesi.”

Enflasyonu Düşürme Programı'nın amaçları ise şöyledir:

- Programın öncelikli hedefi, enflasyonu 2000 yılı sonunda yüzde 25, 2001 yılı sonunda yüzde 12 ve 2002 yılı sonunda yüzde 7'ye indirmek,
- Reel faiz oranlarını makul düzeylere düşürmek,
- Ekonominin büyüme potansiyelinde artış sağlamak,
- Ekonomideki kaynakların etkin ve adil dağılımını sağlamaktır (Erçel, 1999).

Enflasyonun temel nedeninin kamu açıkları olduğunun tespit edilmesiyle kamu harcamalarının kısılması ve vergi gelirlerinin arttırılmasına karar verilmiş, bunlara ek olarak, IMF ve Dünya Bankası'ndan sağlanacak uzun vadeli ve düşük maliyetli kredilerle, kısa vadeli ve yüksek maliyetli iç borçlanmanın azaltılması hedeflenmiştir (Güloğlu ve diğerleri, 2002). Hazine'nin iç borçlanma talebinin azalmasıyla piyasaya yönelecek fon miktarında artış yaşanacak ve piyasada likidite sıkışması önlenecekti. Eğilmez'e göre (2006: 1), "Programın açıklanmasının yarattığı olumlu etkiler sonucunda 1999 yılında ortalama yüzde 106'ya ulaşmış olan Hazine iç borçlanma yıllık bileşik faiz oranı Ocak 2000'de yüzde 37'ye; interbank piyasası gecelik faiz oranı ortalaması ise, Aralık 1999'da ulaşmış olduğu yüzde 66.6'dan yüzde 34.1'e düşmüştür."

Güloğlu ve diğerlerine göre (2002: 23), "Faizlerdeki düşüşün en önemli nedeni döviz kurunun çıpaya bağlanması nedeniyle düşük faizle yapılan dış borçlanmanın artmasıdır." Ancak, faiz oranlarında yaşanan düşüş uzun zamandır yüksek enflasyon nedeniyle ertelenen tüketim harcamalarının artmasına neden olmuştur (Güloğlu ve diğerleri, 2002).

2000 yılının ilk altı aylık döneminde toplam yurtiçi talepteki artış yüzde 8,1 oranında gerçekleşmiştir. Otomobil satışlarında ise, Ocak-Ekim döneminde bir önceki yıla göre yüzde 85,2, ithal otomobil satışlarında ise, yüzde 125,5 oranında artış gerçekleşmiştir. Aynı dönemde dayanıklı tüketim malları satışı ise, yüzde 28,3 oranında artmıştır (DPT, Ekonomik Gelişmeler, Aralık 2000).

Tüketim ve yatırım harcamalarının artmasıyla ekonomi büyüme sürecine girmiş, 2000 yılının ilk dokuz ayında GSYİH yüzde 6,5, GSMH ise, yüzde 5,4 oranında büyümüştür (DPT, Ekonomik Gelişmeler, Aralık 2000). Büyümenin ve ithalatın

artmasıyla 1999 yılında 1.36 milyar dolar olan cari açık Ocak-Kasım 2000 döneminde 9.32 milyar dolara ulaşmıştır (DPT, Temel Ekonomik Göstergeler, 2001 Nisan).

Bu dönemde enflasyonun beklenenden yüksek çıkmasıyla TL'nin değer kazanması, petrol fiyatlarının, tüketimin ve cari açığın artması Enflasyonu Düşürme Programı'na olan güveni sarsmıştır. Programa olan güvenin sarsılması devalüasyon beklentisine yol açmış, bu dönemde cari açığın finansmanı için gereken yabancı sermayenin de yurt dışına çıkması güvenin daha fazla sarsılmasına neden olmuştur (Kınaytürk, 2006).

2.3.2. Kasım 2000 Krizi

2000 sonbaharından itibaren Türkiye'nin dış borçlanma faiz oranlarının risk priminin artmasıyla kriz ortamına girilmiştir. Piyasada oluşan devalüasyon beklentisiyle Türkiye'ye giren yabancı sermaye girişlerinde azalma yaşanmıştır. Bankaların yılsonunda açık pozisyonlarını kapatmak için döviz taleplerini arttırmasıyla da piyasada likidite sıkıntısı başlamıştır. Merkez Bankası IMF ile yapılan anlaşma ile net dış varlıkların artması şartıyla parasal tabanı genişletme hedefine bağlı kalarak piyasaya likidite vermemiş, faiz oranlarını arttırarak döviz talebini azaltmaya çalışmıştır. Tek başına DİBS'nin yüzde 15'ini elinde tutan Demirbank'ın sendikasyon kredilerinin azalmasıyla, likidite ihtiyacını elinde bulunan DİBS'lerini satarak karşılamak istemesi faizlerin daha da yükselmesine neden olmuştur. Faizlerin yükselmesinin ardından Demirbank'a el konulmuştur (Aydın, 2003).

Demirbank'ın ardından diğer bankalara da el konulacağı endişesiyle faizlerin yükselişi devam etmiş, 22 Kasım günü bankalar arası piyasalarda ortalama gecelik faiz yüzde 210 değerine ulaşmıştır (Kınaytürk, 2006).

Çizelge 2.12: 1999 Eylül-2001 Mart Dönemi İnterbank Gecelik Faiz Oranları

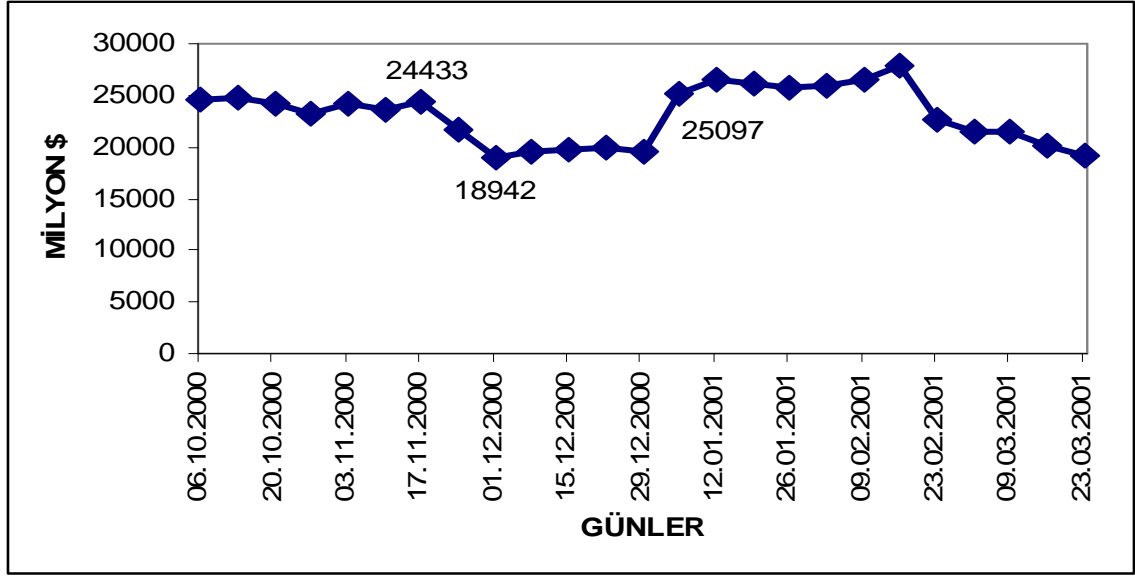
	En Düşük	En Yüksek	Ortalama
1999 Eylül	57.51	70.98	62.21
Ekim	65.51	69.95	69.47
Kasım	68.72	69.99	69.78
Aralık	69.86	70.00	69.97
2000 Ocak	18.90	64.56	35.90
Şubat	26.28	83.19	49.23
Mart	26.38	68.07	39.08
Nisan	18.90	45.87	36.16
Mayıs	32.08	56.34	41.29
Haziran	26.35	75.75	42.00
Temmuz	13.60	38.83	25.97
Ağustos	22.14	92.57	35.57
Eylül	23.71	79.65	46.20
Ekim	25.82	71.22	38.41
Kasım	27.94	315.92	79.46
Aralık	61.75	873.13	198.95
2001 Ocak	31.12	76.84	42.16
Şubat	36.55	4018.58	436.00
Mart	80.00	96.55	81.89

Kaynak: Uygur, E. (2001: 7).

Çizelge 2.12’de görüldüğü gibi, Kasım 2000’de bankalar arası gecelik faiz oranı en yüksek yüzde 315.92 değerine ulaşmıştır. Aralık ayında faizler daha da yükselmiş ve en yüksek yüzde 873.13’e ulaşmış, ortalama faiz oranı ise yüzde 198.95 olarak gerçekleşmiştir.

Bu durum karşısında MB önlem almak ve piyasaya likidite sunmak zorunda kalmıştır.

Şekil 2.2: Kasım 2000-Şubat 2001 Dönemi MB Rezervleri

Kaynak: www.tcmb.gov.tr, 17.02.2010

22 Kasım'dan 1 Aralık'a kadar geçen sürede MB rezervleri 24,4 milyar dolardan 18,9 milyar dolara kadar düşerek yaklaşık 5,5 milyar dolar azalmıştır. İki haftada bu kadar yüksek döviz rezerv kaybı, piyasadaki baskının ve gerginliğin derecesini yansıtmaktadır (Uygur, 2001).

Kasım 2000 krizi IMF'den sağlanan 7,5 milyar dolarlık ek kredi ve halkın TL'den vazgeçmemesiyle atlatılmıştır (Güloğlu, 2002). Aydın'a göre (2003: 191), "Kasım krizi sonrasında alınan önlemler ve IMF ile varılan anlaşma sonucunda mali piyasalardaki dalgalanma kısmen giderilmiş, MB'nın döviz rezervleri artmış ve faiz oranları kriz ortamına göre önemli ölçüde gerilemiştir. Fakat faiz oranları, kriz öncesi seviyelerine inememiş ve krizden sonra iç borçlanma piyasası toparlanamamıştır." Ayrıca, bankaların yüksek borçlanma ihtiyaçları nedeniyle malî yapıları bozulmuş ve IMF'den alınan kısa vadeli ve yüksek maliyetli kredi o an için ekonomiyi rahatlatırken sorunları çözmemiştir (Aydın, 2003).

Sonuç olarak, Türkiye Kasım ayında döviz yönüne yoğun spekülasyon saldırıları, çok yüksek faiz, önemli döviz rezervi kayıpları ve IMF'nin 7,5 milyar dolar büyüklüğündeki ek kredisi ile geri püskürtebilmiş ve döviz kuru çapısını yüksek bir maliyetle savunabilmiştir. Bir sonraki döviz saldırısına karşı savunma gücü zayıflamış

ve kriz sadece 3 ay için ertelenebilmiştir (Uygur, 2001). Bu durum enflasyonu düşürme programının bazı eksiklikleri olduğu düşüncesini gündeme getirmiştir.

Enflasyonu Düşürme Programı'nın zayıflıkları (Uygur, 2001);

- Türkiye'nin IMF ile daha önce 16 anlaşma yapması, ancak bu anlaşmaların başarısızlıkla sonuçlanmasıyla bu programa olan güvenin sarsılması,
- Döviz çıpasına dayanan programların daha önce uygulandığı Brezilya, Meksika, Rusya ve Tayland'da başarısız sonuçlanması nedeniyle programa şüpheli yaklaşılması,
- Programda TCMB'nin net iç varlıkları sabitleyerek parasal tabanı net dış varlıklarına göre belirlemesinin hedeflenmesiyle, likiditenin yabancı kaynaklara bağlanması,
- İç talepte meydana gelen artışın ithalata yönelmesinin programın öngördüğünden daha fazla gerçekleşmesi,
- Enflasyonda beklenen düşüşün sağlanamamasına rağmen gerekli önlemlerin alınmaması,
- Hükümetin zam yapıp daha sonra bu zamları iptal etmesiyle oluşan güven kaybının oluşması,
- Ücret artışlarının hedeflenenin üzerinde gerçekleşmesiyle enflasyonu olumsuz etkilemesi,
- Kamu kesimi açıklarının hedeflendiği kadar düşük gerçekleşmemesinin enflasyona olumsuz yansımaları,
- Özelleştirme hedeflerine varılamaması,
- Bankalara yönelik yeniden yapılandırma girişimlerinin olumsuz algılanması,
- Cari açığın beklenenin çok üzerinde gerçekleşmesi,
- 2000 yılında Türkiye'ye yönelik doğrudan yatırımların azalması olarak sayılabilmektedir.

2.3.3. Şubat 2001 Krizi

Şubat krizi ile Kasım krizi etkileşim içinde olan krizlerdir. Birinin etkisinin geçmeden diğèrinin başlaması bu durumun en büyük kanıtıdır. Ayrıca Şubat krizinin çıkış nedenleri, Kasım krizinininkiyle çok benzerdir. Bu dönemde aynı tür ekonomik olumsuzluklar devam ederken, kamu bankalarının görev zararları artmış ve kamuya ciddi yük olmaya başlamıştır. Ayrıca, cari açık artmış ve TL değèr kazanmaya devam etmiştir.

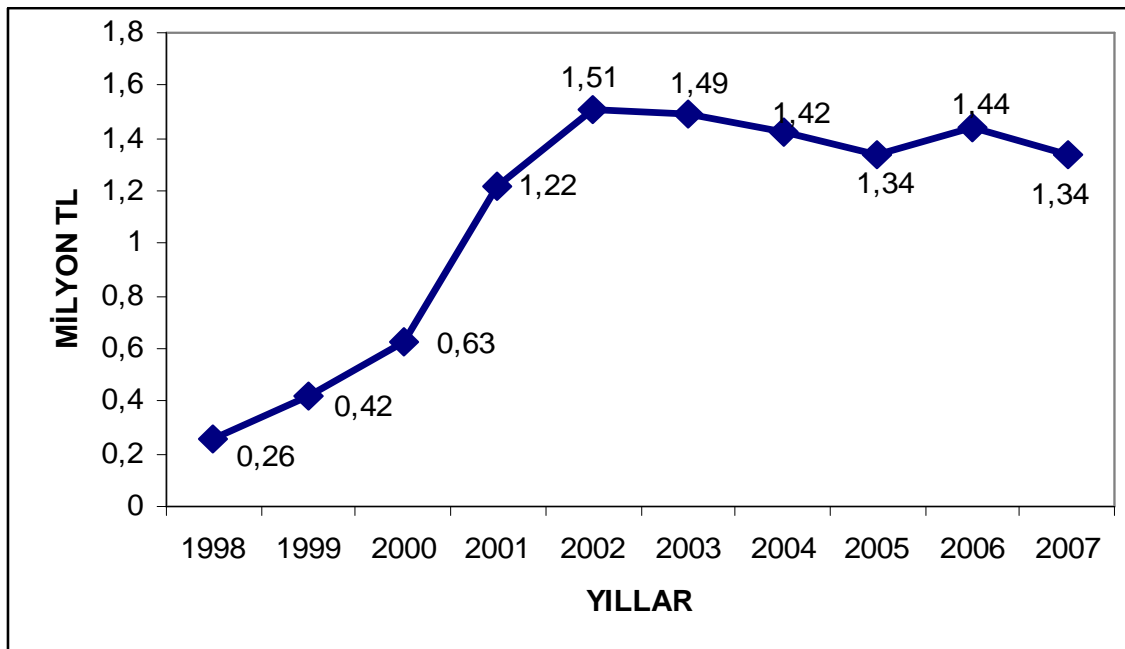
Güloğlu ve diğèrlerine göre (2002: 25), “Türkiye, Aralık ayının sonlarına ve Ocak 2001’in başlarına doğru kriz ortamından çıkmaya başlamıştır. 5 Ocak’ta Merkez Bankası döviz rezervleri yeniden 25 milyarın üzerine çıkmış ve Şubat krizine kadarda bu seviyenin altına inmemiştir. 2000 Aralık ayı sonunda ortalama yüzde 199 olan interbank gecelik faiz oranları, Ocak ayında yüzde 42’ye düşmüştür. İMKB 100 endeksi de 4 Ocak’ta 10198 puana yükselmiştir.”

Kasım krizinin aşıldığı düşünülürken, üç ay sonra 19 Şubat 2001’de Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer ve Başbakan Bülent Ecevit arasında yaşanan bir tartışma, hükümetin ve programın bozulacağı düşüncesine ve ikinci bir spekülâtif saldırının başlamasına neden olmuş, döviz krizi başlamıştır. Durulan kriz tekrar başlamış, ve ilk krizde büyük ölçüde zayıflamış olan bankacılık sistemi, bankalar arası ödemeler sisteminin durmasıyla büyük bir çöküşle karşı karşıya kalmıştır (Yüksel ve diğèrleri, 2010).

21 Şubat’ta bankalar arası gecelik faiz oranı yüzde 6200’e kadar çıkmış ve ortalama yüzde 4018,6 olarak gerçekleşmiştir (Uygur, 2001). Döviz kuru da aşırı yükselmiş ve bu yükselişi engellemek için MB piyasaya döviz sunmuştur. Güloğlu ve diğèrlerine göre (2002: 25), “16 Şubat’ta 27 milyar 943 milyon dolar olan döviz rezervleri, 19 Şubat 2001 itibariyle 22 milyar 581 milyona inmiştir. Merkez Bankası böylece bir gün içinde (17 ve 18 Şubat’ın hafta sonu tatili olması dikkate alındığında) 5 milyar doların üzerinde döviz rezervi kaybetmiştir.” Bu gelişmenin ardından MB 22 Şubat’ta, döviz kuru çıpasından vazgeçerek dalgalı kur rejimine geçmiştir.

Dalgalı kura geçilmesiyle Dolar 22 Şubat'ta 688.696 TL iken, bir gün sonra 962,499 TL'ye yükselmiştir. 24 ve 25 Şubat hafta sonu tatillerinden sonraki gün olan 26 Şubat'ta ise kur 1.078.163 TL olmuştur (TCMB). Döviz kurunun bu ölçüde artmasının ardında yatan en önemli neden, Kasım krizinde TL pozisyonlarını koruyan kişilerin de Şubat ayında dövize yönelmeleri olmuştur. Kasım krizinde döviz talebi yabancılardan kaynaklanırken, Şubat krizinde ise yerli yatırımcılar ve özellikle bankalar dövize hücum etmişlerdir (Güloğlu, 2002). 2000 yılında ortalama dolar kuru 0,63 milyon TL olarak gerçekleşirken, 2001 yılında kur ortalaması yaklaşık iki katına çıkarak 1,22 milyon TL olmuştur.

Şekil 2.3: 1998-2007 Dönemi Ortalama Dolar Kurları

Kaynak: Han, 2009.

Kasım ve Şubat krizlerinin ardından ekonomi tarihi en olumsuz dönemini yaşamıştır. 2001 yılında GSMH yüzde 9,4, GSYİH ise, yüzde 7,4 gerilemiştir. 2001 yılı verileri incelendiğinde, yaşanan krizlerden tüm sektörlerin üretimleri olumsuz yönde etkilediği görülmektedir. 11 Eylül olaylarının olumsuz etkileri, bankacılık sektöründeki yeniden yapılanmanın gecikmesi ve kredi piyasasının tam olarak çalışmaması, 2001 yılının son çeyreğindeki daralmanın üçüncü çeyrekteki daralmadan yüksek gerçekleşmesine neden olmuştur (DPT, Ekonomik Gelişmeler, Nisan 2002). 2001

yılında yaşanan ekonomik krizle birlikte enflasyon oranı yüzde 88,6 düzeyinde gerçekleşmiştir (Sayılarla Türkiye Ekonomisi: Gelişmeler (1980-2001) Tahminler (2002-2005)).

2.3.4. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı

Şubat 2001 Krizi ile 2000 yılında hazırlanan Enflasyonla Mücadele Programı sonlanmış, yerine “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” hazırlanmıştır. Bu programın önceki programdan en önemli farkı, sabit kur sisteminin yerine dalgalı kur sistemine dayanması ve döviz kuru çıpasından vazgeçilmesidir. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı, 75 maddeden oluşmakta ve 14 Nisan 2001 tarihinde açıklanmıştır. (Şamiloğlu, 2001).

Güloğlu ve diğerlerine göre (2002: 26), “Bu program öncelikle bankacılık sektöründe reformların yapılmasını öngörmektedir. Bu programla birlikte Türk Ekonomisinin yapısal sorunları olduğu kabul edilerek bu sorunların üstesinden gelinmeden kalıcı büyümenin sağlanamayacağı ve enflasyonist süreçten çıkılamayacağı kabul edilmiştir.”

2002-2004 yıllarını kapsayan ekonomik program daha önce uygulanan programın özüne bağlı kalınarak hazırlanmıştır (Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 2003). TCMB’na göre (2010: 12), “Bu programın temel amacı kur rejiminin terk edilmesi nedeniyle ortaya çıkan güven bunalımı ve istikrarsızlığı süratle ortadan kaldırmak ve eşanlı olarak bu duruma bir daha geri dönülmeyecek bir şekilde kamu yönetiminin ve ekonominin yeniden yapılandırılmasına yönelik altyapıyı oluşturmaktır.

Bu doğrultuda;

- Öngörülen hedeflere ulaşılması ve ekonominin yeniden yapılandırılması konusunda kesin bir siyasi taahhüdü ve desteği içermektedir.
- Kamuda kaynak tahsisi sürecinde şeffaflık ve hesap verilebilirliğin sağlanması, rasyonel olmayan müdahalelerin bir daha geri dönüşü olmayacak şekilde

önlenmesi, iyi yönetişimin ve yolsuzlukla mücadelenin güçlendirilmesi hedeflenmektedir.

- Katlanılan fedakârlıkların boşa gitmesinin önlenmesi ve piyasalarda güven ortamının yeniden sağlanmasını amaçlamaktadır.”

TCMB’na göre (2010: 12), “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programında bu temel ilkeler çerçevesinde;

- Dalgalı kur sistemi içinde enflasyonla mücadeleyi kesintisiz ve kararlı bir biçimde sürdürmeyi,
 - Bankacılık sektöründe kamu ve Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu [TMSF] bünyesindeki bankalar başta olmak üzere hızlı ve kapsamlı bir yeniden yapılandırılmayı, böylece bankacılık kesimi ile reel sektör arasında sağlıklı bir ilişki kurmayı,
 - Kamu finansman dengesini bir daha bozulmayacak bir biçimde güçlendirmeyi,
 - Toplumsal uzlaşmaya dayalı, fedakârlığın tüm kesimlerce adil bir biçimde paylaşılmasını öngören ve enflasyon hedefleri ile uyumlu bir gelirler politikası sürdürmeyi ve
 - Bütün bunları etkinlik, esneklik ve şeffaflık ile sağlayacak yapısal unsurların yasal alt yapısını oluşturmayı,
- alt hedef olarak seçilmiştir.”

Kuran’a göre (2006: 72), “14 Nisan’da açıklanan kararlara göre 2001 yılında toptan eşya fiyatları (TEFE) yüzde 57,6, tüketici fiyatlarının da (TÜFE) yüzde 52,5 artması öngörülmüştür. Enflasyonun yılın ikinci yarısından itibaren yavaşlatılarak önümüzdeki yıl aşağı çekilmesi, fiyat artışlarının 2002 yılında TEFE’ de yüzde 16,6’ya, TÜFE’ de ise yüzde 20’ye indirilmesi hedeflenmiştir.”

2.3.5. 2000-2001 Krizlerinin İşletmelere Etkisi

Türkiye, Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinden ciddi şekilde etkilenmiştir. Ülkenin yaşadığı bu yıkıcı krizlerden işletmeler de etkilenmiş ve birçok işletme kapanmak zorunda kalmıştır.

1 Ocak 2000 tarihinde IMF ile stand-by anlaşmasının imzalanması ve Enflasyonu Düşürme Programı'nın devreye girmesiyle, Kasım 2000'e kadar ekonomik göstergeler olumlu seyretmiştir. Enflasyon ve faiz oranları düşerken iç talep canlanmıştır. 2001 yılı ise, ekonomi için tam bir çöküş yılı olmuştur.

Çizelge 2.13: 2000-2001 Yıllarına Ait Sektörel Büyüme Hızları

	2000	2001
Tarım	3,9	-6,1
Sanayi	6,0	-7,5
İmalat	6,4	-8,1
Hizmetler	8,9	-7,6
İnşaat	4,4	-5,9
Ticaret	12,0	-9,4
Ulaştırma	5,5	-4,9
GSYİH	7,4	-7,4
GSMH	6,3	-9,4

Kaynak: www.dpt.gov.tr, 13.03.2010

2001 yılında tüm sektörler daralma süreci yaşamıştır. En büyük daralmayı yüzde 9,4 ile ticaret sektörü yaşamış, onu yüzde 8,1 ile imalat sektörü izlemiştir. Hizmetler sektörü yüzde 7,6 daralırken sanayi sektörü de yüzde 7,5 daralmıştır

Çizelge 2.14: 2000-2001 Yıllarına Ait Tüketim, Talep ve Yatırım Verileri

	2000	2001
Toplam Tüketim	6,3	-8,9
Kamu	7,1	-8,6
Özel	6,2	-9,0
Sabit Sermaye Yatırımı	16,9	-31,7
Kamu	19,6	-22,0
Özel	16,0	-35,1
Stok Değişimi	1,1	-4,0
Toplam Yurtiçi Talep	9,8	-18,4
Mal ve Hizmet İhracatı	19,2	7,4
Mal ve Hizmet İthalatı	25,4	-24,8

Kaynak: www.dpt.gov.tr, 13.03.2010

Kriz nedeniyle bireylerin tüketimlerini azaltmasıyla, talep azalmış, satışlarda ve üretimde düşüş yaşanmıştır. 2001 yılında bir önceki yıla göre toplam tüketim yüzde 8,9 toplam yurt içi talep ise yüzde 18,4 azalmıştır. Talebin ve tüketimin azalması üretimi olumsuz etkilemiş, sanayi üretimi yüzde 8,9, madencilik üretimi yüzde 7,9 ve imalat sanayi üretimi yüzde 9,9 azalmıştır.

Çizelge 2.15: 1999-2002 Dönemi Sanayi Üretiminde Yüzde Değişim Oranları

	1999	2000	2001	2002
Toplam Sanayi	-6,1	5,5	-8,9	9,1
Madencilik Sanayi	-8,4	-4,4	-7,9	-9,5
İmalat Sanayi	-7,0	-5,7	-9,9	10,6
Kapasite Kullanım Oranı (İmalat Sanayi)	73,2	76,1	71,6	76,2

Kaynak: www.dpt.gov.tr, 13.03.2010

Üretimin azalması, yatırımlar ile mal ve hizmet ithalatının azalmasına neden olmuştur. 2000 yılında yüzde 16,9 artan sabit sermaye yatırımları 2001 yılında yüzde 31,7 azalmıştır. İşletmeler 2001 kriziyle yatırım yapamaz duruma gelmişler ve özel sermaye yatırımları yüzde 35,1 oranında azalmıştır. Mal ve hizmet ithalatı ise, 2000 yılında artan iç talep doğrultusunda yüzde 25,4 artmış, ancak 2001 yılında iç talebin daralmasıyla azalmıştır. Mal ve hizmet ihracatı ise 2001 yılında iç talebin daralması ve sanayicilerin dış piyasalara yönelmesiyle yüzde 7,4 artmıştır.

Çizelge 2.16: 2000, 2001 ve 2002 Yıllarına Ait Yurtiçi Talep Verileri

	2000	2001	2002
Dayanıklı Tüketim Malları Üretimi	21,7	-13,2	51,0
Dayanıklı Tüketim Malları Tüketimi	23,7	-13,7	51,5
Tüketim Malı İthalatı	42,0	-43,8	21,9
Toplam Otomobil Satışı	63,5	-71,9	-31,1
Yatırım Malı İthalatı	29,1	-38,1	20,4

Kaynak: www.dpt.gov.tr, 13.03.2010

2001 yılındaki krizden özellikle otomobil ve dayanıklı tüketim malları satışları yoğun biçimde etkilenmiştir. Toplam otomobil satışı, 2001 yılında 2000 yılına göre yüzde 71,9 azalmıştır. Kınaytürk'e göre (2006: 122), "Sektördeki daralma Sabancı Holding'in, Toyoto'daki hisselerini satarak otomobil üretiminden ayrılmasına, Opel Türkiye fabrikasının da üretimini durdurmasına neden olmuştur." Dayanıklı tüketim malları tüketimi 2001 yılında yüzde 13,7 azalırken, üretimi yüzde 13,2 azalmıştır. Tüketim malı ithalatı yüzde 43,8 oranında, yatırım malı ithalatı ise yüzde 38,1 azalmıştır.

2001 yılında 1000 büyük sanayi kuruluşunun satış gelirleri hacminin 1997 yılındakinin altında gerçekleştiği ve satış gelirlerinin azaldığı saptanmıştır. Ögel'e göre (2005: 84), "Satış gelirlerinin küçülmüş olması, kriz dönemlerinin işletmelerin faaliyetlerini küçülme yönünde etkilediğinin bir göstergesidir."

Satışların, üretimin ve iç talebin azalması işletmelerin kapasite kullanımlarını olumsuz etkilemiştir. 2000 yılında yüzde 76,1'e yükselen imalat sanayi kapasite kullanımı 76,1'e yükselmiş, ancak 2001 krizinin etkisiyle yüzde 71,6'ya kadar gerilemiştir. Özel sektörün kapasite kullanım oranları ise, 1999 yılında yüzde 69,5, 2000 yılında yüzde 74,4 ve 2001 yılında yüzde 66,7 olarak gerçekleşmiştir (Ögel, 2005).

2000 yılı Kasım ayında patlak veren krize işletmeler yüksek stok miktarlarıyla yakalanmışlardır. 2000 yılında stoklar yüzde 1,1 artmıştır. Şubat 2001 kriziyle ise, tüketimin ertelenmesi işletmeleri stoklarını kullanmalarına zorunlu kılmıştır (Kınaytürk, 2006). Sonuçta, 2001 yılında stoklar yüzde 4,0 azalmıştır.

2001 krizi ile kapanan işletme sayısında artış yaşanmıştır. GSMH'nın yüzde 9,4 daralması ile üretimin, tüketimin ve talebin azalması, işletmelerin bazılarının kapanmasına neden olmuştur. 2000 yılında kapanan işyeri sayısı 13.942 olarak gerçekleşirken, 2001 yılında ciddi artış göstererek 16.047 olmuştur. Açılan işyeri sayısı ise 2000 yılında 54.565, 2001 yılında ise 45.960 olmuştur (TÜİK).

Ögel'e göre (2005: 87), "Yaşanan kriz, İ.M.K.B' de işlem gören işletmelerin 1999 yılına göre piyasa değerlerini üçte birine düşürmüştür. İşletmelerin piyasa değerlerinin düşmesi ile fiyatları cazip hale gelmiş ve yabancı yatırımcılar tarafından bu işletmelerin hisse senetleri büyük ölçüde talep görmeye başlamıştır. İşletmelerin hisse senetlerinin yabancılar tarafından talep görmeye başlaması ile birçok işletmede yabancı payları artmış, bazı işletmelerde el değiştirmeler yaşanmıştır."

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. 2008 KÜRESEL KRİZİ

3.1. MORTGAGE KAVRAMI

“Mortgage” kelimesi rehin, bir taşınmaz malın krediye teminat olarak gösterilmesi anlamlarına gelir (Seyidoğlu, 2001). Mortgage kredisi ise, konut almak isteyen kişilere verilen ipoteğe dayalı ve uzun vadeli konut kredilerini ifade eder. Mortgage sistemi, ev sahibi olmak isteyen kişilere finansal kurumlar tarafından konutlarının ipotek alınması karşılığında 30 yıla kadar vadelerle kredi verilen bir sistemdir (Akçayer, 2009). Dünyadaki ilk mortgage uygulaması 1190 yılının başlarında İngiltere’de görülmüştür. O dönemde İngiltere’deki kreditorler, konut kredisi verirken kredinin geri ödenmemesi durumuna karşılık konutun tapusunu kendi üzerlerinde tutarlar ve ödeme yapılmaması durumunda konutu satarlardı (Oksay, 2010).

Mortgage sistemi bireylerin kira öder gibi ev sahibi olmalarını amaçlayan bir sistemdir. Mortgage sistemi, gelişmekte olan ülkelerde sınırlı kullanılan, gelişmiş ülkelerde ise yaygın bir şekilde kullanılan ve sosyal faydası yüksek olan gayrimenkul ipoteğine dayalı finansman sistemidir (Abdioğlu, 2007).

İpoteğe dayalı menkul kıymetleştirme kavramı mortgage piyasasında sıkça kullanılan bir kavramdır ve uzun vadeli konut kredilerine kaynak yaratabilmek amacıyla alınan ipotek tutarında menkul kıymet ihraç etme anlamına gelmektedir. Konut kredisi veren kuruluşlar, bu yöntem ile kullandıkları kredileri, ihraç ettikleri menkul kıymetleri satın alan yatırımcılar aracılığıyla finanse ederler (Oksay, 2010).

Oksay’a göre (2010: 1), “Geçtiğimiz on yıl içerisinde dev bir hacme ulaşan ABD mortgage piyasası reel sektördeki kâr oranlarının düşme eğiliminde olduğu, hazine tahvillerinin ise düşük getiri oranları dolayısıyla eski cazibesini yitirdiği bir dönemde uluslararası finans sermayesinin başlıca yatırım alanı haline gelmiştir. “

3.1.2. Mortgage Piyasaları

Mortgage piyasası pek çok katmandan oluşan dev bir piyasadır (Birdal, 2009). Bu piyasa farklı işlemlerin yapıldığı iki tür piyasadan oluşmaktadır. Bunlar, mortgage kredilerinin düzenlendiği birincil piyasalar ve bu kredilere dayalı menkul kıymetlerin alınıp satıldığı ikincil piyasalardır. Mortgage piyasasında; bireysel yatırımcılar, kurumsal yatırımcılar, yatırım bankaları ve serbest fonlar gibi çok çeşitli katılımcı bulunmaktadır (Demir, Ermişoğlu, Karabıyık, Küçük, 2008).

Birincil piyasalar, yeni mortgage kredi anlaşmalarının yapıldığı, konut satın almak isteyen kişiler ile kredi sağlayacak kurumların karşı karşıya geldikleri piyasalardır (Berberoğlu, 2009).

İkincil piyasalar ise, mortgage kredilerinin menkul kıymetleştirilmesiyle oluşturulan ipotekli konut kredi bonosu ve ipoteğe dayalı menkul kıymet senetlerinin alınıp satıldığı piyasalardır (Oksay, 2010).

3.1.3. Mortgage Kredi Türleri

Mortgage kredileri, kredi kullanan kişilerin ödeme yeteneklerine göre üçe ayrılmaktadır.

3.1.3.1. Prime Mortgage Kredileri (Üst Gelir Grubu)

Prime mortgage kredileri, kredi geçmişi güçlü olan kişilerin kullandıkları mortgage kredileridir. Bu kişiler daha düşük faiz oranları ile kredi kullanırlar ve kredi geçmişlerine, gecikmiş ya da ödenmemiş faturalarına, kredi kartı borçlarına ve toplam borç miktarlarına bakılarak değerlendirilirler. FICO modeli olarak adlandırılan kredi modeline göre bu kişilerin kredi geçmişlerinin değerlendirilmesi sonucunda 400-800 puan aralığında en düşük 680 puan almaları, ipotek gösterecek varlıklarının olması ve tüm gelirlerini belgelendirebilmeleri gerekmektedir (Demir ve diğerleri, 2008).

3.1.3.2. Alt-A Mortgage Kredileri (Orta Gelir Grubu)

Bu grupta kredi kullanan kişilerin kredi geçmişleri, prime mortgage kredisi kullanan kişilere yakındır, ancak bu kişiler gelirlerini veya varlıklarını yeterince belgelendirmekte sorun yaşamaktadırlar (Demir ve diğerleri, 2008).

3.1.3.3. Subprime Mortgage Kredileri (Alt Gelir Grubu)

Küresel krizin meydana gelmesinde büyük rolü olan mortgage kredi türü subprime mortgage kredileridir. Bu krediyi kullanan kişiler, alt gelir grubundaki kişilerdir ve kötü kredi geçmişine sahiptirler. Bu kişiler diğer gruptaki kredi kullanıcılarına göre daha yüksek peşin ödeme ve faiz oranlarına katlanırlar. Bu kişilerin kredi kullanabilmeleri için, en yüksek 25.000 dolar değerinde bir konut için kredi kullanmaları ve kredi skorlarının 620 puanın altında olması gerekmektedir (Demir ve diğerleri, 2008). Krediyi veren kuruluşlar bu kredileri risk gruplarına ayırarak tekrar piyasaya sürebilmekte ve bunları satın alacak yatırımcılar arayabilmektedir (TCMB Terimler Sözlüğü, 2009).

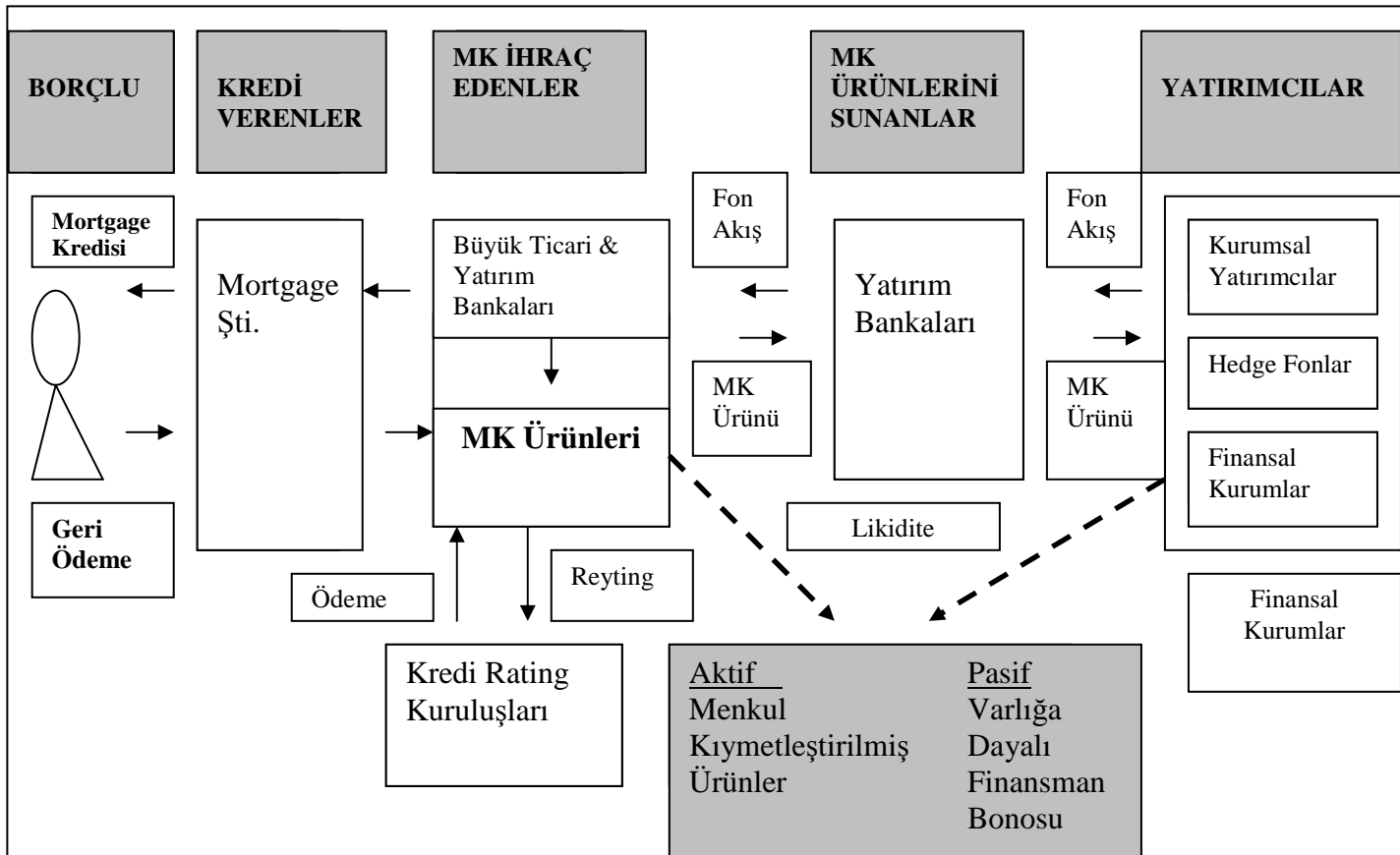
Başkan Bush 2002 yılında 40.000 düşük gelirli ailenin konut sahibi olmasını ve bu yolla ABD ekonomisini canlandırmayı hedeflemiştir. Ancak, 2007 yılının ikinci yarısında icraya verilen konut sayısının artmasıyla mortgage piyasasında sorunlar ciddileşmiş ve kriz, 2007 yılında ABD’de subprime (eşik altı) mortgage krizi olarak başlamıştır (Demir ve diğerleri, 2008). Bu krizin tüm finans piyasasına sıçramasıyla da kriz önce ABD’ye sonra da tüm dünyaya yayılmıştır. 2008 yılının ikinci yarısından itibaren tüm dünyayı etkilemeye başlayan küresel kriz, ABD’deki subprime mortgage kredilerinde yaşanan ödeme problemlerinden kaynaklanmıştır.

3.1.4. Mortgage Piyasasının İşleyişi

Mortgage piyasası hem bireyler, hem yatırımcılar, hem bankalar hem de inşaat firmaları için bazı avantajlara sahiptir. Bireyler için mortgage kredilerinin cazibesi kira öder gibi ev sahibi olabilmeleridir. Az miktarda peşinatla ve 30 yıla varan vadelerle

bireyler oturdukları eve sahip olabilmektedirler. Yatırımcılar için bu kredilerin avantajı, ucuz finansmanla ev sahibi olarak konut fiyatlarının artışından yararlanmalarıdır. Ev fiyatlarının artışından yararlanmak için çok az bir sermayeyle (peşinat) kredi kullanan yatırımcılar, ev fiyatlarının artmasıyla bu evleri satıp kâr elde etmektedirler. ABD’de yaşanan aşırı konut talebi de bu nedenle meydana gelmiş, ihtiyacı olmadığı halde bireyler spekülasyon ve ya yatırım amacıyla mortgage kredisi kullanıp ev satın almışlardır. Mortgage kredilerinin bankalar açısından avantajı ise, bu kredileri menkul kıymetleştirerek satmalarıyla kredi riskini başka kuruluşlara devretmeleridir. Kişilerin mortgage kredisi kullanmalarından inşaat sektörünün sağladığı avantaj ise, konut sahiplerinin kirada oturacaklarında evlerine yapmayacakları yatırımları ev sahibi olmaları durumunda yapmalarıdır. Böylelikle, sektör büyümektedir (Birdal, 2009).

Şekil 3.1: Mortgage Piyasasının İşleyişi

Kaynak: Demir ve diğerleri, (2008: 3).

Mortgage piyasası şu şekilde çalışmaktadır: Mortgage kredisi almak isteyen kişiler kredi veren kuruluşlara ya da bankalar başvurarak kredi taleplerini iletirler. Bu kuruluşlar kredi kullanıcılarına farklı faiz oranı ve vade seçeneği olan birçok kredi seçeneği sunmaktadırlar. Kredi kullanıcısı kendisi için en uygun kredi seçeneğini belirledikten ve kredi kullanma şartlarını sağladıktan sonra bu kuruluşlar ve bankalar düşük faiz ve uzun vade ile konut ipoteği karşılığı kredi verirler. Bankalar, rehin alınan gayrimenkulün bedeli kadar menkul kıymet ihraç ederler. Bu bankalar, Ginny Mae, Fannie Mae ve Freddy Mac gibi devlet tarafından sigortalanan ve ya desteklenen yatırım bankaları ile Lehman Brothers ve Bear Stearns gibi Wall Street merkezli özel yatırım bankalarıdır (Birdal, 2009). Kredi derecelendirme kuruluşları da belirli bir ödeme karşılığında bu menkul kıymetlere derece değeri verirler.

İhraç edilen bu menkul kıymetleri belli bir bedel karşılığında elinde tutan yatırım bankaları, bu menkul kıymetleri kurumsal yatırımcılara, hedge fonlara ya da finansal kurumlara satarlar. Böylece bankalar vermiş oldukları kredileri menkul kıymetleştirme yolu ile uluslar arası piyasalara ihraç etmiş, tekrar nakde çevirmiş, riskini devretmiş ve komisyon geliri elde etmiş olurlar. Bankalar ellerindeki mortgage kredilerini başka kuruluşlara transfer edebilme imkânlarına sahip olduklarından, mortgage kredisi kullanan kişinin geliri, ya da geri ödeme gücü olup olmadığını yeterince önemsememişlerdir (Bastı, 2009). Bu sistemle, kredi kullanan kişinin ödeyeceği faiz gideri, bu kredinin menkul kıymetleştirilmesi sonucunda ortaya çıkan menkul kıymeti elinde tutan kişi için gelir olmaktadır (Demir ve diğerleri, 2008). Bu sistem sonucunda hayatında ABD dışına çıkmamış bir çiftçinin kullandığı kredi dünyanın bir başka yerinden finanse edilmiş olmaktadır (Birdal, 2009). Ayrıca, bankalar daha fazla kredi verebilmek için konut fiyatlarının zaman içinde artmasından yararlanarak, fiyat artışları kadar yeni ipotekler yapmışlar ve yeni kredilerin alınmasını sağlamışlardır. Sonuçta, reel bir karşılığı olmayan kredi miktarı artmıştır (Altuntepe, 2010). Kredilerin menkul kıymetleştirilmesi ile bankalar normalden fazla kredi kullanmış, bireyler ise, normalden fazla kredi kullanmış olmaktadır (Akçayer, 2009).

Bu sistemin ilk zamanlarında, mortgage kredileri ödeme gücü yüksek ve güvenilir kişilere verilmiş, ancak zamanla bu kesimin kredi talebinin azalmasıyla,

krediler daha riskli gruplara verilmeye başlanmıştır. Altuntepe'ye göre (2010: 6), “Bankalar daha fazla kredi verebilmek için, riskli gruba vermiş oldukları kredileri de teminat gösterip emlak tahvilleri çıkartmışlar ve daha riskli olan bu tahvilleri daha yüksek faizle hedge fonlara satmışlardır.”

Hedge fon, yüksek riskli yatırım fonu anlamına gelmektedir. Kısıtlamaların en aza indirildiği, mümkün olduğunca esnek yatırım stratejilerinin izlendiği bir yatırım fonu türüdür. Hedge fonların normal yatırım fonlarından temel farkı, borç alınan kaynakla yatırım yapabilme olanağıdır ve hedge fonlar ile yatırımcı, düşük risk altında yüksek getiri elde etme imkanı taşıyan her türlü piyasada yatırım yapabilmektedir. (TCMB Terimler Sözlüğü, 2009). Hedge fonlar ile büyük yatırımcılar yüksek getiri elde etmeyi hedeflerler. Resmi denetim kurumlarının bu fonları denetleme sorumluluklarının olmayışı bu fonların ekonomi için tehlike yaratmasına neden olmuştur. Ayrıca, 2 trilyon dolara ulaşan varlıklarıyla hedge fonlar, kısa vadeli sermaye hareketlerini meydana getirmiş ve krizin sebepleri arasında yer almışlardır (Akgüç, 2010).

3.2. MORTGAGE KREDİ PİYASASINDA YAŞANAN KRİZİN BAŞLICA NEDENLERİ

ABD mortgage piyasasında yaşanan krizin temel nedenlerinden biri finans piyasalarının yeterince denetlenmemesidir. ABD finans sektörü üzerindeki denetim 1980-88 yıllarında Reagan döneminden itibaren kaldırılmıştır ve denetimsizlik Bush döneminde kriz ortaya çıkana kadar devam etmiştir (Hiç, 2009). Bu dönemde, temel amaç ekonomiyi canlandırmak olmuştur. Finans sektöründe denetimlerin yok denecek kadar azalması, finans kurumlarının kredi verme faaliyetlerini hızlandırma düşüncesine dayandırılmaktaydı. Bu denetimsizlik döneminde finansal kuruluşların daha fazla kâr elde etmek amacıyla aşırı riskli faaliyetlere yönelmeleri ve kredi hacimlerini arttırmaları bu duruma kanıt olabilmektedir.

Mortgage piyasasında yaşanan krizin bir diğer nedeni ise, mortgage kredilerinin aşırı kâr iştahı ile kişilerin kredi geçmişlerine bakılmadan verilmesidir. Bankalar arası rekabetin arttığı bu dönemde bankalar gelirlerini daha fazla arttırmak için daha fazla

kredi verme yöntemine başvurmuşlardır. Ne kadar çok kredi verirlerse o kadar çok komisyon kazanacaklar düşüncesiyle bankalar çok riskli bireylere dahi kredi vermişlerdir. Menkul kıymetleştirme yoluyla bankaların bu kredilerin risklerini başka kuruluşlara aktarmaları da bu yaklaşımı körüklemiştir.

Mortgage piyasasındaki bir diğer sorun, kredi derecelendirme kuruluşlarında yaşanmıştır. Kredi derecelendirme kuruluşları, mortgage kredilerinin risklerini derecelendirmekle görevli kuruluşlardır ve yatırımcılar bu kuruluşların menkul kıymetlere verdikleri derecelere göre yatırım yaparlar. Ancak bu noktada, bazı sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu kuruluşların menkul kıymet üreten şirketler tarafından finanse edilmesi ve bu şirketlere danışmanlık hizmeti vermeleri nedeniyle kuruluşlar daha fazla kazanç elde etmek için riski yüksek gruplara dahi yüksek derece vermişlerdir. Derecelendirme yapısına bakıldığında, subprime mortgage kredilerine dayalı tahvillerin yüzde 96'sına A grubu derece verildiği görülmektedir (Demir ve diğerleri, 2008).

Faizlerin 2000-2004 döneminde düşürülmesi, ancak Mayıs 2004'ten itibaren tekrar yükseltilmesi mortgage piyasası için olumsuzlukları beraberinde getirmiştir. Faizlerin yükselmesiyle ağırlıklı olarak değişken faizli kredi kullanılan mortgage piyasasında sorunlar başlamıştır. Kredi kullanıcıların kredilerini geri ödemede sorun yaşamaları ve ödemelerde meydana gelen aksaklıklar piyasada likidite sıkıntısı yaratmıştır.

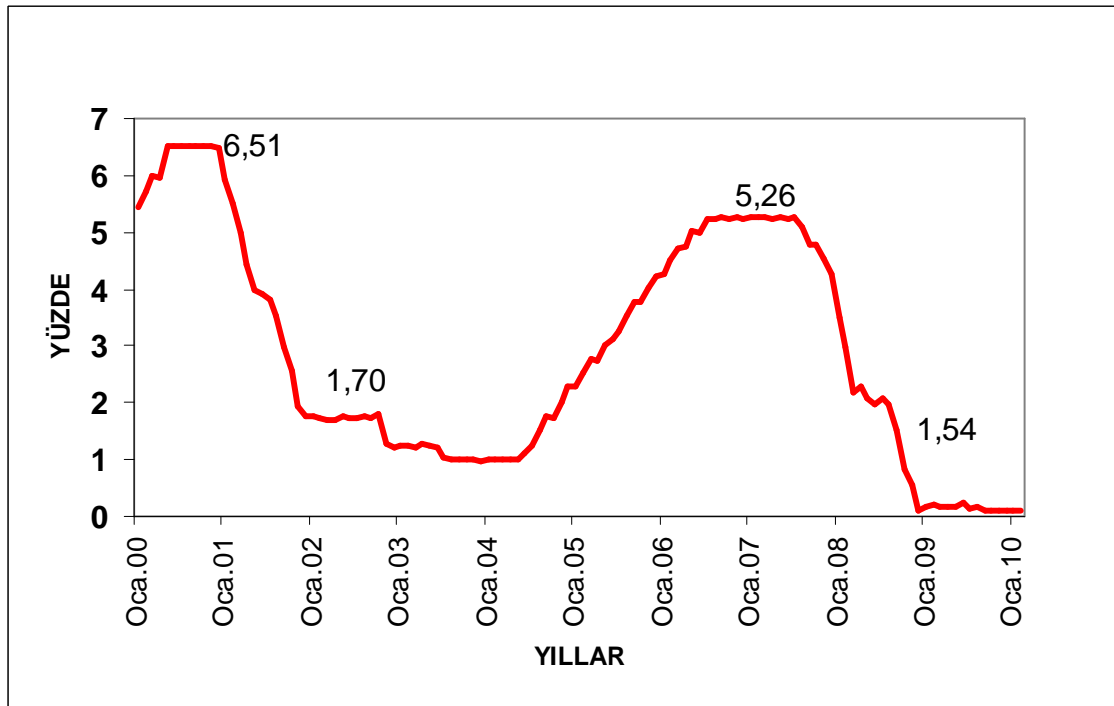
Konut fiyatlarındaki balon artışlar mortgage piyasasının aşırı büyümesine neden olmuştur. 2000-2006 döneminde konut fiyatlarının hızla artması bireylerin konuta yönelmesine ve gelecekte de konut fiyatlarının artacağı beklentisine sahip olmalarına neden olmuştur. Ancak, konut fiyatları Nisan 2007 itibariyle düşmeye başlamıştır. Demir ve diğerlerine göre (2008: 51), “ Özellikle hükümet politikalarının tüketime dayalı politikalar üzerine kurulması ve ekonomik canlanmanın inşaat sektörüne dayandırılması nedeniyle konut fiyatlarındaki ani değişim, kısa sürede ekonomik ve finansal göstergeleri olumsuz yönde etkilemiştir.”

Kredi türev piyasalarının aşırı gelişmesi ve büyümesi krizi tetikleyen bir başka unsur olmuştur. Hedge fonların kriz öncesi dönemde yaklaşık 8.000 adet ve 2 trilyon dolar hacme ulaşması türev piyasasının ne kadar büyüdüğünü göstermektedir (Hiç, 2009). Demir ve diğerlerine göre (2008: 54), “Bankalar, kredi alacaklarını menkul kıymetleştirme yoluyla yatırım aracı haline çevirdikleri için mortgage piyasaları, sadece kredi veren kuruluşla kredi kullanan arasındaki kredi ilişkisine bağlı bir piyasa olmadığından tüm finansal sistem artan faizler karşısında dalgalanma dönemine girmiştir.” Mortgage kredilerinin geri ödenmemesiyle bu kredilere dayandırılarak ihraç edilen menkul kıymetlerin fonlanmasında sıkıntılar yaşanması mortgage piyasasında likidite sorununu yaratmıştır.

Tüm bu etkenler, mortgage kredi piyasasında krizin oluşmasına neden olmuş ve ardından tüm dünyaya yayılan küresel krizin zemini olmuştur.

3.3. KÜRESEL KRİZ ÖNCESİ DÖNEMDE ABD EKONOMİSİ

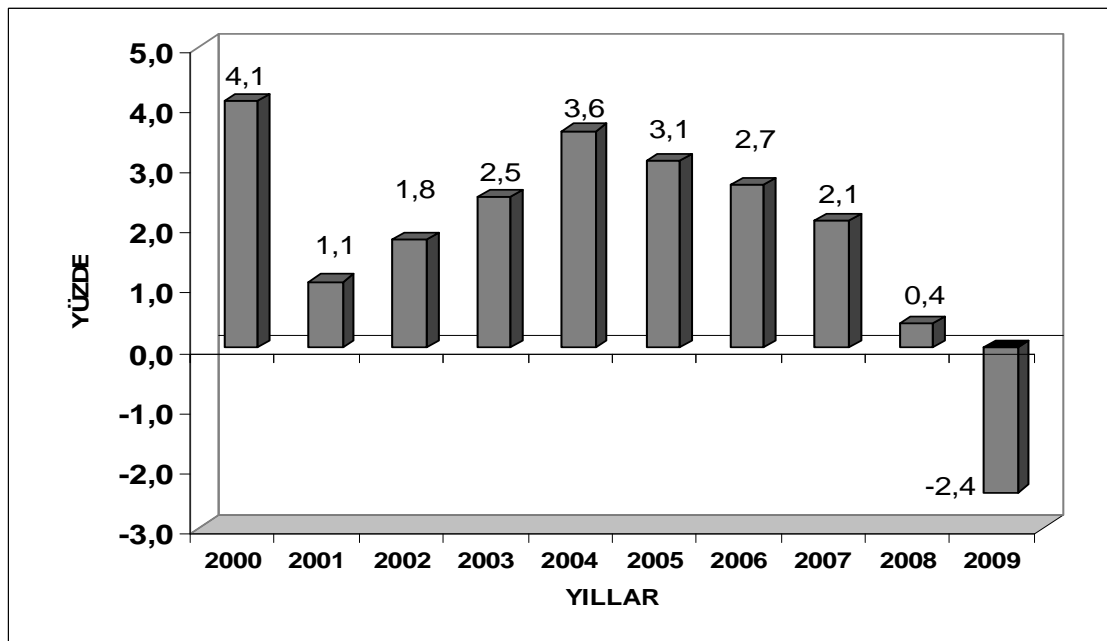
Şekil 3.2: 2000-2009 Dönemi ABD Faiz Oranları

Kaynak: www.bea.gov, 05.04.2010

1990’larda internet ve yazılım sektörleri ekonominin büyüme motoru olarak görülmüştür. 1990 ile 2000 yılları arasında NASDAQ (Amerikan Borsası Teknoloji Endeksi) tarihinde görülmemiş bir sıçramayla 600’den 5000 seviyesine ulaşmıştır. 2000 yılının başlarında ise, endeksin kademeli olarak 800 seviyesine kadar gerilemesiyle borsa çöküşü yaşanmış, “dot-com” olarak adlandırılmış balonun patlamasıyla kriz süreci başlamıştır (Birdal, 2009). Amerikan Merkez Bankası FED, bu krizden kurtulmanın çözümünü faiz oranlarını düşürmekte bulmuş ve Kasım 2000’de yüzde 6,50 olan faiz oranlarını, Mart 2002’de yüzde 1,70’e kadar düşürmüştür (Ünal ve Kaya, 2009).

Şekil 3.3: 2000-2009 Dönemi ABD GSYİH Büyüme Oranları

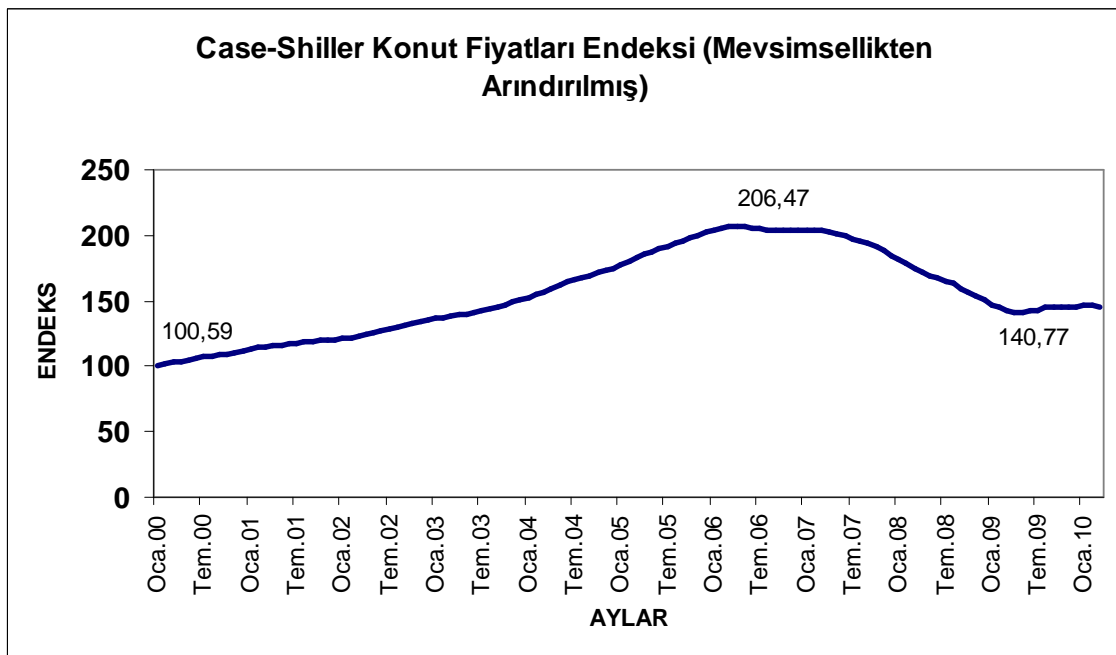
Kaynak: www.hazine.gov.tr, 06.04.2010

Kasım 2000 itibariyle faizlerin düşürülmesiyle ABD ekonomisi canlanmış, 2002-2006 döneminde hızlı bir büyüme sürecine girmiştir. Faizlerin bu kadar düşük seviyelere çekilmesiyle finansman kaynakları ucuzlamış, kredi piyasasında ve ekonominin genelinde büyüme yaşanmıştır. Ayrıca, 2002-2006 döneminde, petrol ve emtia fiyatlarının yükselmesiyle ülkelere giren sıcak para miktarı artmıştır. Bu büyüme sürecinde tüketim mallarına olan talep artmış, ABD ekonomisi resesyondan

kurtulmuştur (Ünal ve diğerleri, 2009). Gelişmiş ekonomilerdeki güçlü talep, gelişmekte olan ülke ekonomilerinin de hızlı büyümesini sağlamıştır (Sakarya, 2008).

Ucuz finansman olanakları ve Bush hükümetinin bireylerin kendi evlerine sahip olmalarını teşvik edici kanunları yürürlüğe koymasının konuta olan talebi arttırmıştır. Faizlerin düşük olmasıyla konut kredisi maliyetlerinin azalması da, konut edinmeyi kolaylaştırmıştır. Böylelikle konut fiyatları yükselmiş ve konut alan kişiler zenginleşmiştir (Selçuk ve Yılmaz, 2010). Düşük faiz oranlarının konuta olan talebi arttırmasıyla konut fiyatlarının yukarı doğru bir eğilim göstermesi, kişilerde konut fiyatlarının sonsuza kadar yükseleceği düşüncesini yaratmıştır. Bu nedenle, hiç geliri olmayan, ya da düşük gelirli bireyler dahi mortgage kredisiyle ev satın almışlardır. Bu kişiler, gelecekte kredi borçlarını ödeyememeleri durumunda evlerini satıp kredilerini kapatacaklarını hatta bir miktar da kâr elde edeceklerini düşünmüşlerdir (Bastı, 2009).

Şekil 3.4: 2000-2009 Dönemi ABD Konut Fiyatları

Kaynak: www.standardandpoors.com, 08.04.2010

Emlak fiyatlarını ölçmek için kullanılan Case-Shiller Endeksi'nde görüldüğü gibi 2000 yılından itibaren sürekli artış eğilimi gösteren ABD konut fiyatları, 2006

yılında zirve yapmıştır. İnşaat sektörünün büyümesine rağmen taleplerin karşılanamaması sonucunda gayrimenkul fiyatları artmaya devam etmiş, ev fiyatlarındaki ciddi artışlara karşılık reel gelirdeki artışın sadece yüzde 15 civarında kalması milyonlarca insanın gelirleri ile orantısız bir biçimde kredi borcu alarak ev sahibi olmalarına neden olmuştur (Han, 2009).

Alantar'a göre (2010: 5), "Konut fiyatlarındaki yükselişler küresel finansal krizin nedenlerinden birisi iken konut fiyatlarının düşmesi bu krizin sonuçları arasında yer almaktadır." Şekil 3.4'te görüldüğü gibi 2000-2007 yılında konut fiyatları yaklaşık yüzde yüz artmıştır. Ocak 2000'de 100,59 olan endeks Mayıs 2006'da tavan yaparak 206,47'ye ulaşmıştır. Bu gösterge, konut fiyatlarının bu dönemde iki katının da üzerine çıktığını göstermektedir. Ancak, küresel kriz ile birlikte Nisan 2007'den Temmuz 2009'a kadar konut fiyatları düşme eğilimi göstermiştir (Alantar, 2010). Temmuz 2009'da 143,1'e ulaşan ABD konut fiyat endeksi bu dönemden sonra az da olsa artış kaydetmiştir.

Yaşanan kredi ve likidite bolluğu Amerikan vatandaşlarının tüketim eğilimlerinde önemli artışa neden olmuştur. Öyle ki, kredi piyasalarından ve finansal olmayan kuruluşlardan borçlanmalarının GSYİH'ya oranı 1994'te yüzde 118 iken bu oran 2007'de yüzde 173'e yükselmiştir. Hane halklarının kredi borçları ise, 2000 yılından itibaren sıçrama yapmış ve 2000-2007 yılları arasında harcanabilir kişisel gelirin yüzde 98'inden yüzde 136'sına yükselmiştir (Ataman, 2009). Düşük faiz ve likidite bolluğu ABD vatandaşlarını bol miktarda kredi kullanmaya ve tüketime yöneltmiştir.

2004 yılında devam eden hızlı büyüme süreci, dünya genelinde fiyatların yükselmesine ve enflasyon artışlarına neden olmuştur. Bu artışlara engel olmak için FED tekrar faiz oranlarını yükseltmeye başlamıştır. 2004 Mayıs'ında binde 99 ile rekor seviyeye düşen faiz oranları ilerleyen aylarda kademeli olarak yükseltilmiştir. 2005 yılında enerji ve emtia fiyatlarındaki artışın fiyatlardaki ve enflasyondaki artışları tetikleme ile faiz artırımları ve sıkı para politika uygulamaları devam ettirilmiştir (Sakarya, 2008).

Faiz artırımları 2006 yılında da devam etmiştir. 2006 yılında da devam eden daraltıcı politikaların etkileri ABD ekonomisinde iyiden iyiye hissedilmeye başlamış ve faiz oranlarında yaşanan artış ile kredi faiz oranları da yükselmiştir. ABD mortgage piyasasında iki tür faiz seçeneği vardır. Bunlardan ilki faiz riskini alacaklıya yükleyen sabit faiz sistemidir. Bu sistemde kredi kullanan kişiler piyasa faiz oranlarından daha yüksek faiz öderler, ancak ödemeleri sonlanana kadar faiz oranları değişmez. İkinci faiz seçeneği ise değişken faiz uygulamasıdır. Bu tür kredilerde borçlu kişi piyasa faiz oranlarına göre ödeme yapmaktadır. Burada faiz riski tamamen borçluya aittir. Özellikle ABD'deki düşük faiz oranları nedeniyle ve emlak fiyatlarının yükselmesine güvenilerek değişken faizli mortgage kredileri tercih edilmiştir (Birdal, 2009). Ancak 2006 yılında devam eden faiz artırımları, bu kişilerin kredi maliyetlerinin artmasına ve ödemelerde sorunlar yaşamasına neden olmuştur.

2006 yılının son çeyreğinden itibaren ise, finansal dalgalanmalar yön değiştirerek ABD'deki güçlü bankacılık sistemine sızramış ve bankaları geçmişte yaşamadığı kadar büyük bir dar boğaza itmiştir (Altuntepe, 2010). Subprime mortgage kredilerinin geri ödenmesinde yaşanan sorunlar, hassas dengeler üzerine kurulu ve birbirleriyle sıkı ilişkili ABD piyasalarında ciddi etkiler yaratmıştır (Demir ve diğerleri, 2008). Geri ödemelerde yaşanan sorunlarla birlikte, zincirleme olarak tüm finansal piyasalar etkilenmiştir. Kredi kalitesinin bozulması sonucu geri ödemelerin kesilmesi ile oluşan batık krediler, bankaların bilançolarından varlıkların silinmesine neden olmuştur (Ataman, 2009).

3.4. KÜRESEL KRİZ SÜRECİ

2007 yılının başında gelindiğinde, 2002-2006 döneminin tersine ABD ekonomisinde büyümede yavaşlama eğilimi başlamıştır (Sakarya, 2008). 2007 yılının ikinci yarısından itibaren ise, ABD ekonomisindeki sorunlar daha da belirginleşmeye başlamıştır. Şirket karlarında ve otomobil satışlarındaki düşüşler ile dayanıklı tüketim mallarına olan talebin azalması yavaşlamanın işareti olmuştur. 2007 yılının ikinci yarısından Eylül ayına kadar olan süreçte piyasalar bir sarsıntı geçirmiş, ancak yapılan müdahaleler ile süreç atlatılmıştır (Sakarya, 2008).

2007 yılının son çeyreğinde ve 2008 yılının ilk çeyreğinde, finansal dalgalanmaların sıklığında ve şiddetinde görülen artışlar, söz konusu durumun geçici olmayıp finansal bir kriz olduğunu düşündürmekteydi. GSYİH’da, sanayi üretim endeksinde ve yurtiçi satışlarında yaşanan düşüş ile tüketici güveninin azalması ile 2007 yılının üçüncü çeyreğinde yüzde 3,6 olan büyüme oranının 2008 yılının ilk çeyreğinde sert bir düşüşle binde -7’ye kadar düşmesi ABD ekonomisinin resesyona sürüklendiğini göstermekteydi (Hazine Müsteşarlığı).

Ataman’a göre (2009: 86), “2007 süresince 1,3 milyon Amerikan ev teminatlarının paraya çevrilmesi sürecine tâbi tutulmuştur. IMF tarafından yapılan tahminlere göre Amerikan kaynaklı ipotekli konut kredileri ve diğer kredilerden kaynaklanan zararların 1,4 trilyon dolara ulaşması beklenmektedir. Bu zarar İkinci Dünya Savaşı’ndan beri ulaşılan en büyük zarardır.”

2000 yılında dot-com balonunun patlamasıyla oluşan ekonomik durgunluğu yenmek amacıyla faizlerin ciddi oranlarda düşürülmesi o dönemde krizi engellerken 2008 küresel krizine zemin hazırlamıştır. Dot-com balonu söndürülürken konut balonu fark edilmeden yaratılmıştı. Çünkü, düşük faizler ile özellikle konut kredi talebi ve tüketim talebi arttırılmış, ekonominin büyümesini sağlamak amacıyla krediler kontrolsüzce verilmiştir (Birdal, 2009).

Mortgage kredisi verilirken, düşük gelirli kişilere faizlerin değişebileceği bilgisi verilmeyince ve FED’in enflasyonu düşürmek için faiz oranlarını yükseltmesiyle, kredi kullanan kişiler ödeme güçlüğü yaşamıştır. Kredi geri ödemelerinin aksamasıyla menkul kıymet piyasasına fon akışı önce yavaşlamış daha sonra ise durmuştur. Bu durumun sonucunda, bankalar rehin aldıkları konutları nakde çevirmeye başlamıştır. Ancak, konuta olan talebin azalmasıyla konut piyasasında arz fazlalığının oluşması, konut fiyatlarını düşürmüş ve likidite sorunu ortaya çıkmıştır (Demir ve diğerleri, 2008). Bankaların ellerindeki hacizli konut sayısının artmasıyla bu konutları satışa çıkartması, konut fiyatlarındaki düşüşü daha da hızlandırmıştır. Bu durumda, kredisini ödemeye devam eden kişilerin evlerinin değeri, kredi değerinin altında kalmıştır. Bu kişiler de evlerinin anahtarlarını zarflara koyup bankalara göndererek kredilerini

ödemekten vazgeçmişlerdir (Akçayer, 2009). Kredilerin dönüşlerinde yaşanan sorunlarla likidite sıkıntısına giren bankalar, piyasalarda güvensizlik ortamının oluşmasıyla birbirlerine dahi kredi vermez duruma, mali sistem ise durma noktasına gelmiştir (Susam ve diğerleri, 2008). İlk olarak ABD'nin önde gelen bankalarından Bear Stearns Ocak 2007'de piyasa değeri 20 milyar dolar olmasına rağmen, 14 Mart 2008'de 236 milyon dolara JP Morgan'a satılmıştır (Seçuk ve diğerleri, 2010).

2007 yazında meydana gelen dalgalanmalar 2008 Eylül ayında küresel bir krize dönüşmüştür (Ataman, 2009). Küresel krizin temelinde, 2001 yılından itibaren yapılan faiz indirimleriyle düşük gelirli ABD vatandaşlarına, düşük faizlere güvenip ipotekli ev kredilerinin kontrolsüzce verilmesi yatmaktadır. ABD'nin büyüme politikası olarak gayrimenkul piyasasına yönelmesiyle, subprime mortgage kredileri ile ev alması mümkün olmayan kişiler dahi ev sahibi olmuşlar, gayrimenkul sektörü aşırı büyüme göstermiş böylelikle istihdam ve büyüme artmıştır (Selçuk ve diğerleri, 2010).

2008 Ağustos ve Eylül'ünde, mali sistemin durması ile gelişmiş ülkelerin Merkez Bankaları, piyasalarda oluşan gerginliği azaltmak amacıyla piyasalara likidite sağlamıştır. Ancak, alınan önlemler yeterli olamamış ve 7 Eylül 2008 tarihinde, mortgage kredisi satın alan ve konut edindirme görevi bulunan ayrıca ipotek kredi piyasasının yaklaşık yüzde 50'sine sahip ve portföyleri tutarı 5 trilyon dolar olarak hesaplanan FannieMae ve FreddieMac kuruluşlarının 200 milyar dolarlık kurtarma paketiyle devletleştirilmesi, krizi yeni bir boyuta taşımıştır (Akgüç, 2010). 15 Eylül'de ülkenin dördüncü en büyük yatırım bankası olan 158 yıllık Lehman Brothers'ın 600 milyar dolar borç ile iflasını açıklamasıyla ve 16 Eylül'de AIG adlı dünyanın en büyük sigorta şirketinin, hisse senetlerinin değerinin yüzde 60'ını kaybetmesi ile FED'den yüksek miktarda malî destek sağlamasıyla, krizin etkisi tüm dünyaya yayılmaya başlamıştır (Susam ve diğerleri, 2008). Ülkemizin GSYİH'sı kadar büyüklüğe sahip finans devi Lehman Brothers'ın batmasıyla ise, ABD mortgage krizi küresel krize dönüşmüştür (Ünal ve diğerleri, 2009). Bankacılık sektöründe yaşanan bu olumsuz gelişmeler finansal sistemde konsolidasyonlara yani bir borcun borçlusu tarafından ödenmeyip zorunlu veya gönüllü olarak vade, faiz, tür ve benzeri yönlerden yeniden yapılandırılmasına yol açmış (TCMB, Terimler Sözlüğü, 2009) ve ABD'de yatırım

bankacılığı modelinin sonu olduğu görüşlerini yaygınlaştırmıştır. Bu iflaslar ile Amerikan halkı iki gün içinde yaklaşık 150 milyar doları para piyasalarından çekmiştir (Ataman, 2009).

Piyasalarda yaşanan sorunların üstesinden gelmek için ABD kurtarma paketleri açıklayan ilk ülke olmuştur. Bu paketlerin öncelikli amacı sorunlu kredilerin satın alınması olmuş, ancak birkaç hafta sonra bankalara likidite de sağlanmıştır. ABD'nin ardından İngiltere ve onun ardından da Euro Bölgesi ve birçok Avrupa ülkesi de paketler açıklamışlardır. Ekim 2008'de, FED ve diğer merkez bankaları tarihin en büyük müdahalesi olan 2,5 trilyon doları piyasaya sunmuşlardır (Ataman, 2009).

3.5. KÜRESEL KRİZİN DÜNYA İÇİN SONUÇLARI

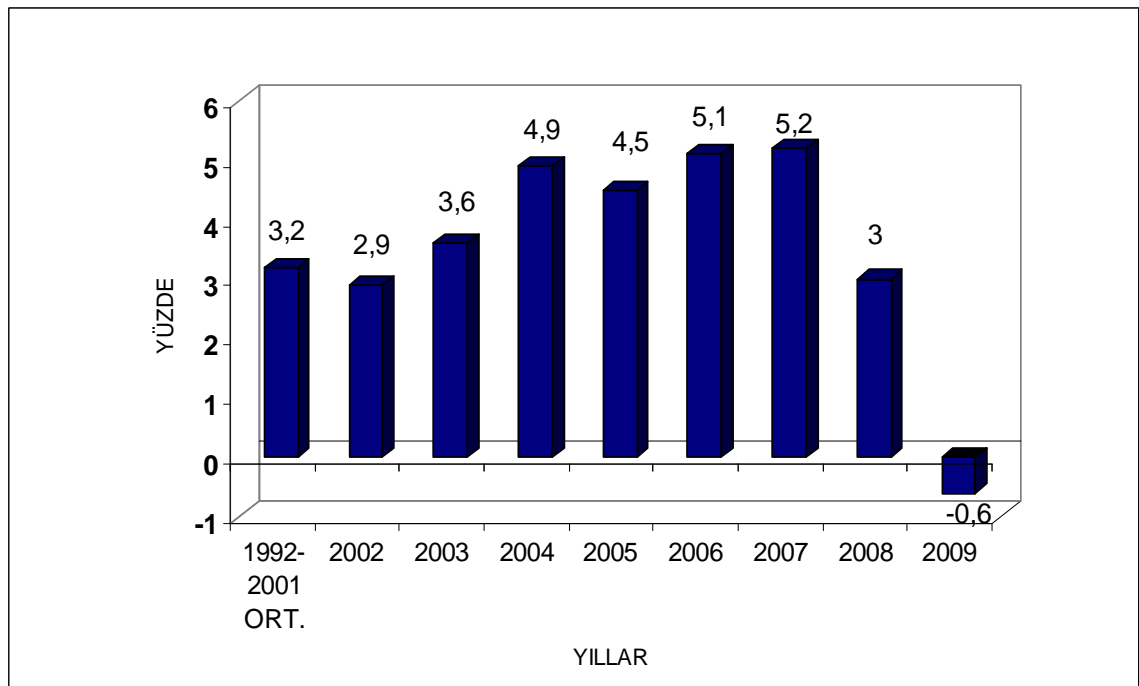
Küresel kriz, ilk dönemlerinde kredi krizi olarak başlamış, daha sonra ise likidite ve güven krizine dönüşerek reel kesime yansımıştır. Küresel krizin, 1929 Büyük Buhranı'ndan sonra yaşanan en büyük ekonomik kriz olduğu çoğu iktisatçılar tarafından dile getirilmektedir (Alptekin, 2009).

Küresel kriz ile ilgili uzmanların yaygın görüşlerinden bir diğeri, krizin aslında yatırım bankaları krizi olduğudur. Bankaların aktifleri içinde değeri olmayan zehirli (toxic) kağıt olarak nitelendirilen finansal varlıkların yüksek oluşu, bankaların ayırdıkları karşılıklar nedeniyle büyük ölçüde zarara uğramalarına, yükümlülüklerini yerine getirememelerine ve sermaye yetersizliğine yol açmıştır (Akgüç, 2010).

Bankaların üst üste iflâs etmeleri, ya da devletleştirilmeleriyle, bankacılık sistemine olan güven de azalmıştır. Banka iflaslarıyla bankalar arası piyasalarda güvenin azalması sonucunda bankalar kredi şartlarını ağırlaştırmışlar, kullandıkları kredilerde daha seçici hale gelmişlerdir. Ayrıca, bankalar birbirlerine kredi vermekte tereddüt eder hale gelmişlerdir. Bankaların paralarını geri alamayacakları korkusuyla birbirlerine kredi vermemeleriyle likidite darlığı çeken bankalar daha da zor durumda kalmıştır. Hükümetler, bu durum karşısında üst üste yardım paketleri açıklayarak bankaların sermayelerini arttırmaya çalışmışlardır. Akçayer'e göre (2009: 44), "Ayrıca

hükümetler vergi indirimleri ve yeni kamu harcamalarını içeren kapsamlı mali paketler uygulamaya koymuşlardır.” Han’a göre (2009: 14), “Rusya’da iç talebin canlı tutulması için maaşlara zam yapılmış, sermaye piyasaları günlerce kapalı tutulmuştur. İngiltere ise 250 milyar sterlin tutarında kriz paketiyle, krizden etkilenen finans kuruluşlarına hisse alımı yolu ile ortak olacağını açıklamıştır.”

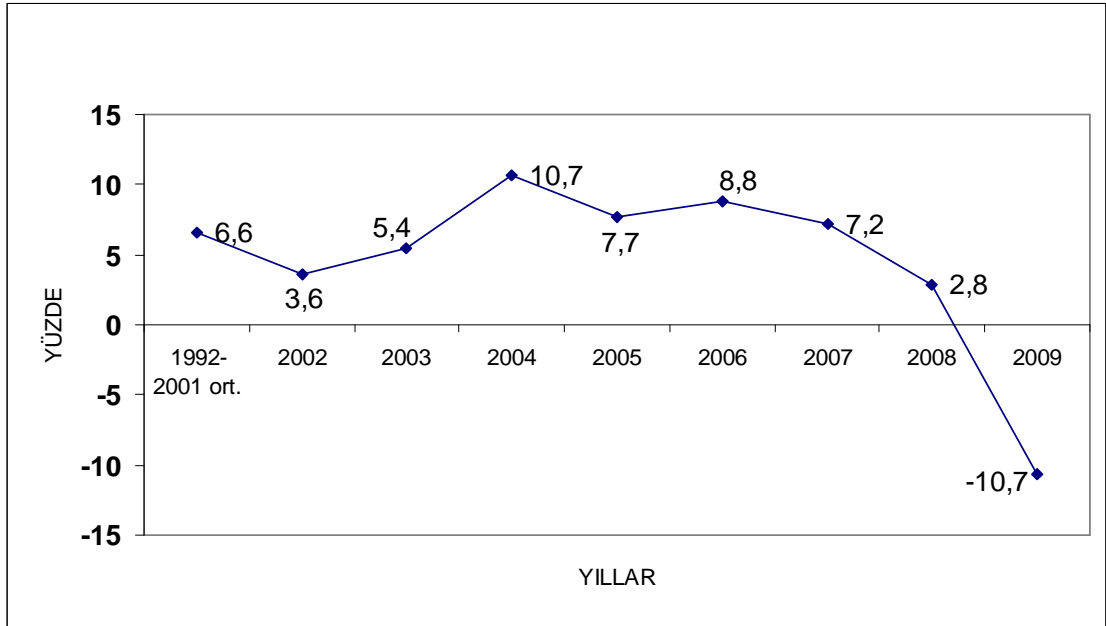
Şekil 3.5: Dünya Hasılası Değişimi

Kaynak: www.imf.org, 12.04.2010

Küresel kriz, firmaların ve finansal aracı kurumların bilançoları üzerinde olumsuz etkiler yaratmış ve küresel ölçekte büyüme, ticaret hacmi ve sermaye hareketleri üzerinde de daraltıcı etkiler yaratmıştır (BDDK, Aralık 2008). Dünya büyüme oranlarına bakıldığında, 2007 yılında yüzde 5,2 büyüyen dünya ekonomisi, 2008 yılında yüzde 3,0 büyümüş, 2009 yılında ise, binde 6 küçülmüştür.

Şekil 3.6: Dünya Ticaret Hacmi Değişimi

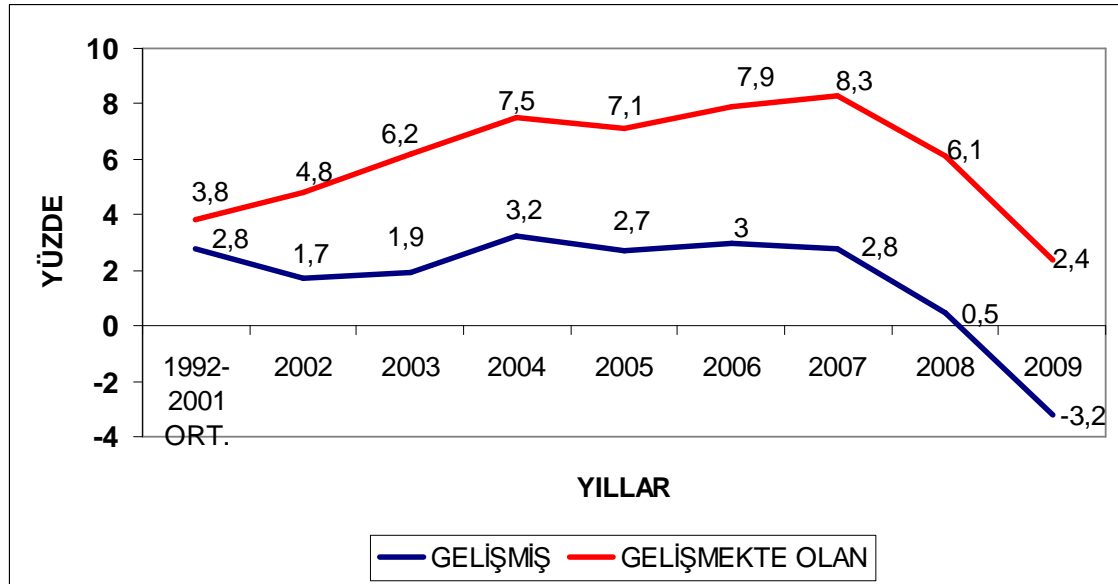
Kaynak: www.imf.org, 12.04.2010

Bu etkilerin dünya ticareti üzerindeki daraltıcı sonuçları da görülmektedir. 2008 yılına kadar artan dünya ticaret hacmi, 2009 yılında yüzde 10,7 ile rekor bir daralma yaşamıştır. Gerek gelişmiş ülkelerde gerekse gelişmekte olan ülkelerde yaşanan talep ve üretim daralması, ülkeler arası ihracat ve ithalatın azalmasına neden olmuştur.

Dünya hasılasının ve ticaret hacminin 2007 yılından itibaren azalması ve 2009 yılında daralması, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin büyümelerini de etkilemiştir. 2007 yılında gelişmekte olan ülkeler yüzde 8,3, gelişmiş ülkeler ise, yüzde 2,8 büyümüştür. Küresel krizin gelişmiş ülkelerde başlayıp, Kasım 2008 itibariyle gelişmekte olan ülkelere sıçramasıyla, ilk başta yatırımcıların riskli varlıklardan sakınması sonucu gelişmekte olan ülkelerin risk primlerinde bir artış gözlemleniyse de, bu ülkelerin yerleşmiş bir “subprime mortgage” piyasasına sahip olmaması, yaşanan çalkantılardan gelişmiş ülkelere göre daha az etkilenmeleri sonucunu doğurmuştur (Yılmaz, 2007). 2008 yılında kriz ile birlikte, büyüme oranları bir önceki yıla göre azalarak, gelişmekte olan ülkelere yüzde 6,1, gelişmiş ülkelere ise binde 5 olarak gerçekleşmiştir. 2009 yılında ise, krizin etkisinin derinleşmesiyle dünya daralma süreci

yaşamıştır. Gelişmiş ülke ekonomileri yüzde 3,2 daralırken, gelişmekte olan ülke ekonomileri krizin etkisini daha az hissederek daralmamış ve yüzde 2,4 büyümüştür.

Şekil 3.7: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerin Büyüme Oranları

Kaynak: www.imf.org, 12.04.2010

Küresel krizin başladığı yer olan ABD ekonomisini anlamamanın en iyi yolu ülke ekonomisini ölçen GSYİH rakamlarını incelemektir. Bir başka deyişle, GSYİH, ülkede yaşayan insanların ve firmaların ürettikleri tüm ürünleri yansıtmaktadır. Gerçek GSYİH hesaplanırken, ülke dışındaki işletmeler ve kişilerin elde ettikleri gelirler ile yaptıkları ihracatlar ve de enflasyon oranı dikkate alınmadan nihai ürünün değeri hesaplanır (<http://www.bea.gov>, 2010). 2007 yılı GSYİH artış oranı yüzde 2,1 olarak gerçekleşirken, 2008 yılında bu rakam binde 4'e kadar gerilemiştir. 2008 yılında az da olsa büyüeyebilen ABD ekonomisi, 2009 yılında yüzde 2,4 daralmıştır. ABD, 40 yıl sonra en yüksek küçülme rakamları ile karşı karşıya kalmıştır (Alptekin, 2009).

ABD ekonomisinin resesyon tehlikesi yaşamasıyla FED faiz oranlarını tekrar düşürmeye başlamıştır. 2001-2004 yılları arasında resesyonu önlemek için faiz oranlarını düşüren FED, 2004 ortalarından Haziran 2006'ya kadar ise, enflasyon riskini önlemek için faiz oranlarını 17 defa arttırarak yüzde 5,25'e kadar yükseltmiştir. Ancak,

2007'de başlayan kriz ortamıyla FED, durgunluk riskine karşı yatırımı ve tüketimi teşvik etmek için tekrar faiz oranlarını düşürme sürecine girmiştir (Sakarya, 2008).

ABD'de kriz ile birlikte hisse senedi ve emlak fiyatlarında yaşanan düşüşler hanehalkının net servetinin erimesine yol açmıştır. ABD'de, 2008 yılında hanehalkının net servet değeri yüzde 15 düşmüş, servetlerinin azalmasıyla tüketicilerin talebi de azalmıştır. Banka kredilerinin daralması en çok araç satışlarını etkilemiştir. Ekim 2007 ve 2008 arasında Ford satışları yüzde 33,8, General Motor yüzde 15,6 ve Toyota satışları yüzde 32,3 düşmüştür (Ataman, 2009). Özel tüketim harcamaları da 2008 ve 2009 yılında sırasıyla binde 2 ve binde 6 azalmıştır. 2007 yılının son çeyreği ile 2008 yılının son çeyreği arasında geçen 1 yıllık sürede, ABD hanehalkı varlıkları 11,2 trilyon değer kaybetmiştir. Ekonomik olumsuzluklar nedeniyle ABD halkının geleceğe olan güvenin azalmasıyla, hanehalkı tasarruflarının GSYİH'ya oranı ise yaklaşık 5,7 artarak müthiş bir talep daralmasına neden olmuştur (Yılmaz, 2009).

Çizelge 3.1: ABD Tüketim ve Yatırım Harcamaları Yüzde Değişimleri

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Özel Tüketim Harcamaları (Yüzde Değişim)	2,7	2,8	3,5	3,4	2,9	2,6	-0,2	-0,6
Gayri Safi Özel Yatırım Harcamaları (Yüzde Değişim)	-1,4	3,6	10,0	5,5	2,7	-3,8	-7,3	-23,1
İnşaat Dışı Özel Yatırım Harcamaları (Yüzde Değişim)	-7,9	0,9	6,0	6,7	7,9	6,2	1,6	-17,7
İnşaat Özel Yatırım Harcamaları (Yüzde Değişim)	5,2	8,2	9,8	6,2	-7,3	-18,5	-22,9	-20,4

Kaynak: www.hazine.gov.tr, 18.04.2010

ABD'nin yatırım verileri incelendiğinde, 2006 yılında konut fiyatlarının tavan yapmasının ardından inşaat yatırımların azaldığı görülmektedir. Konut kredilerinde yaşanan sorunların konuta olan talebi azaltması, 2007, 2008 ve 2009 yıllarında, inşaat yatırımlarının önemli ölçüde azalmasına neden olmuştur. İnşaatına başlanan ve ruhsat alınan konut sayılarına bakıldığında da bu durum görülmektedir. İnşaat dışı özel yatırımlar ise, 2009 yılında yüzde 17,7 oranında azalmıştır. Sonuçta, gayri safi özel

yatırım harcamaları 2007 yılında yüzde 3,8, 2008 yılında yüzde 7,3 ve 2009 yılında yüzde 23,1 azalmıştır.

Çizelge 3.2: 2002-2009 Dönemi ABD Konut Piyasası Verileri

	KONUT PİYASASI ENDEKSİ	İNŞAATINA BAŞLANAN EV SAYISI (BİN ADET)	İNŞAAT RUHSATLARI (BİN ADET)
2002	61	1.710	1.749
2003	64	1.854	1.888
2004	68	1.950	2.058
2005	67	2.073	2.160
2006	42	1.812	1.844
2007	27	1.341	1.389
2008	16	903	880
2009	15	553	558

Kaynak: www.hazine.gov.tr, 18.04.2010

Ekonominin yavaşlaması ve ardından daralmasıyla işsizlik artmıştır. ABD’de 2007 yılının başında yüzde 4,6 olan işsizlik oranı yılsonunda yüzde 4,9’a, 2008 yılı sonunda ise yüzde 7,2’e kadar çıkmıştır. 2009 yılında işsizlik oranı aynı şiddetle artmaya devam etmiş ve yüzde 10’a ulaşmıştır. Bu durum krizin ne kadar şiddetli olduğunun kanıtı olabilmektedir (Hazine Müsteşarlığı).

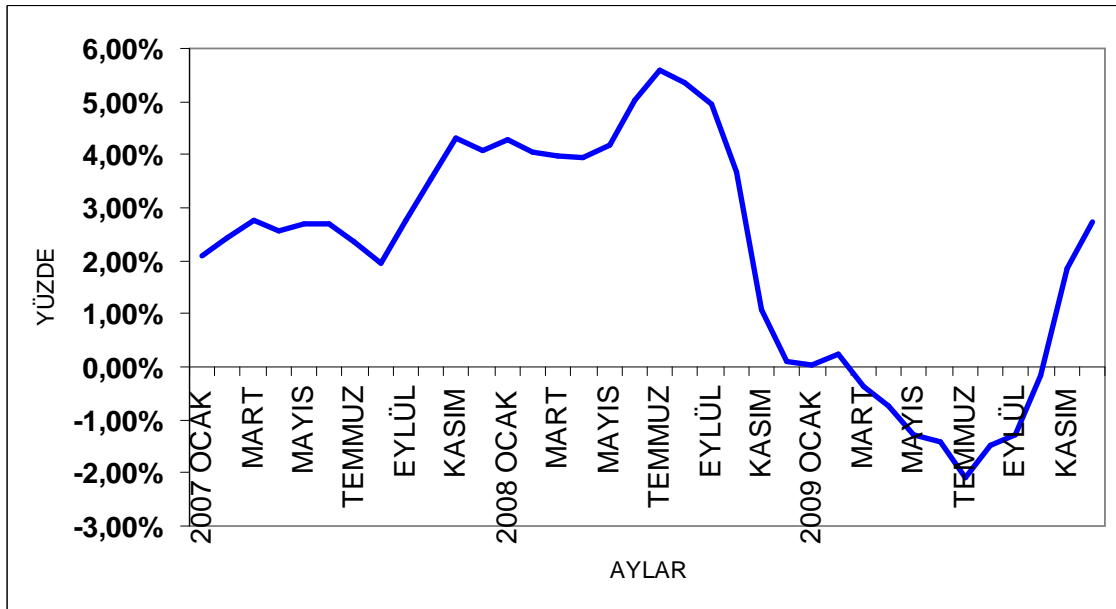
Çizelge 3.3: 2002-2009 Dönemi ABD İşsizlik Oranları

YILLAR	TARIM DIŞI İSTİHDAM ARTIŞI (BİN KİŞİ)	İŞSİZLİK ORANI (YÜZDE)
2002	-540	6,0
2003	87	5,7
2004	2.047	5,4
2005	2.496	4,8
2006	2.060	4,4
2007	1.078	4,9
2008	-3.623	7,2
2009	-4.740	10,0

Kaynak: www.hazine.gov.tr, 18.04.2010

ABD enflasyon oranları incelendiğinde ise, 2007 yılından Temmuz 2008'e kadar geçen süreçte, enflasyon oranının arttığı gözlenmektedir. Bu artışın temel nedeni, petrol ve gıda fiyatlarındaki önemli artışlardır (Alantar, 2010). Temmuz 2008'den itibaren küresel enflasyonist baskılar, küresel talebin zayıflaması, gıda ve petrol fiyatlarının azalması ve ekonomik yavaşlama sonucunda ABD'de enflasyonun düştüğü görülmektedir. (BDDK, Aralık 2008). Krizin şiddetlendiği Eylül 2008 itibariyle de sert düşüşler yaşanmıştır. Öyle ki, 2009 Mart'ında enflasyon negatif olmuş ve deflasyon sürecine girilmiştir.

Şekil 3.8: 2007-2009 Dönemi ABD Enflasyon Oranları

Kaynak: www.bea.gov, 05.04.2010

Euro Bölgesi de küresel krizden önemli ölçüde etkilenmiştir. Avrupa bankacılık sistemi Ekim 2008'den itibaren krizden ciddi şekilde etkilenmeye başlamış, bazı büyük uluslararası Avrupa bankalarının hükümetler tarafından kurtarılması gerekmiştir. Avrupa'da bu süreç, İngiltere'de Northern Rock'ın ulusallaşmasıyla başlamıştır (Ataman, 2009). Önce ABD bankalarının daha sonra ise Avrupa bankalarının zor durumda kalması ve hatta bazılarının devletleştirilmesi krizin finans sektörünü derinden etkilediğini göstermektedir.

Euro Bölgesi finansal kesiminde başlayan sorunların reel kesime sıçramasıyla, ekonomik büyümede yavaşlama görülmüştür. Euro Bölgesi ekonomisi, 2008 yılının ilk üç çeyreğinde büyümüş, ancak son çeyrekte yüzde 1,9 daralmıştır. 2008 yılının tamamında ekonomik büyüme binde 6 olarak gerçekleşirken, 2009 yılında ekonomi yüzde 4,1 küçülmüştür. Euro bölgesi 2009 yılının ilk çeyreğinde yüzde 5,1 ile 14 yıl sonra rekor oranda küçülmüştür (Hazine Müsteşarlığı). İç talebin ve tüketimin azalması, enflasyonu ve istihdam artışını azaltırken, işsizliği yüzde 8,2'den 9,9 gibi önemli bir değere yükseltmiştir.

Çizelge 3.4: 2002-2009 Dönemi Euro Bölgesi Verileri

EURO BÖLGESİ	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Reel GSYİH Büyümesi (Yüzde Değişim)	0,9	0,8	2,1	1,7	2,9	2,7	0,6	-4,1
İç Talep (Yüzde Değişim)	0,4	1,4	1,9	1,9	2,8	2,4	0,6	-3,4
Nihai Tüketim Harcamaları (Yüzde Değişim)	0,9	1,2	1,6	1,8	2,0	1,6	0,4	-1,1
Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu (Yüzde Değişim)	-1,5	1,3	2,3	3,1	5,4	4,8	-0,5	-11,1
Yıl Sonu TÜFE Enflasyon Oranı (Yüzde)	2,3	2,0	2,4	2,2	1,9	3,1	1,6	0,9
Yıl Sonu İşsizlik Oranı (Yüzde)	8,5	8,7	8,9	8,7	7,8	7,3	8,2	9,9
İstihdam Artışı (Yüzde Değişim)	0,7	0,4	0,8	1,0	1,6	1,8	0,7	-1,8

Kaynak: www.hazine.gov.tr, 18.04.2010

Dünya ekonomisinde ABD ve Euro Bölgesi ülkeleri kadar Japonya'da önemli bir yere sahiptir. Japonya'da ise, ekonomik durum daha ciddidir. 2008 yılının son çeyreğinde ekonomi yüzde 4,1, 2009 yılının ilk çeyreğinde yüzde 8,9 gibi ciddi bir oranda daralmıştır. 2008 yılı itibariyle krizi yoğun yaşayan Japonya'da iç talep, 2008 yılında yüzde 1,3, 2009 yılında yüzde 4 azalmıştır. Aynı şekilde özel tüketim harcamaları sırasıyla binde 7 ve yüzde 1 azalmış, özel yatırım harcamaları 2009 yılında yüzde 19,3 ile ciddi bir azalma göstermiştir.

Çizelge 3.5: 2002-2009 Dönemi Japonya Verileri

JAPONYA	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Reel GSYİH Büyümesi (Yüzde Değişim)	0,3	1,4	2,7	1,9	2,0	2,4	-1,2	-5,2
İç Talep (Yüzde Değişim)	-0,4	0,8	1,9	1,7	1,2	1,3	-1,3	-4,0
Özel Tüketim Harcamaları (Yüzde Değişim)	1,1	0,4	1,6	1,3	1,5	1,6	-0,7	-1,0
Konut Dışı Özel Yatırım Harcamaları (Yüzde Değişim)	-5,2	4,4	5,6	9,2	2,3	2,6	0,1	-19,3
Yıl Sonu TÜFE Enflasyon Oranı (Yüzde)	-0,3	-0,4	0,2	-0,1	0,3	0,7	0,4	-1,7
Yıl Sonu İşsizlik Oranı (Yüzde)	5,5	4,9	4,5	4,4	4,0	3,8	4,3	5,2

Kaynak: www.hazine.gov.tr, 18.04.2010

BDDK (2009: 1)'e göre, “Japonya’da, iktisadi faaliyetlerin 2009 yılının son çeyreğinde ve 2010 yılının ilk aylarında görece bir iyileşme eğilimine girdiği görülmektedir. 2009 yılı son çeyreğine ilişkin olarak özel tüketimde beklenen artışın bu gelişimde belirleyici olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca, büyüme performansındaki gelişimde dış talepteki artışın da etkili olduğu görülmektedir.”

Çin’in ekonomik görünümüne bakıldığında, ekonomik büyümenin 2008 yılının üçüncü ve son çeyreğinde görece olarak hız kaybetmeye başladığı, üçüncü çeyrekte yüzde 9 olan GSYİH büyüme oranının, son çeyrekte yüzde 6,8’e gerilediği görülmektedir. Büyümenin gerilemesinin nedenleri arasında dış talepteki daralma ve yurt içi gayrimenkul piyasasındaki talep düşüşü bulunmaktadır. Ayrıca ihracattaki gerileme firmaların karlarının azalmasına neden olmuştur (BDDK, Aralık 2008).

2009 yılı son çeyreği itibariyle gelişmekte olan ülkeler özellikle Asya ülkeleri hızlı toparlanma sürecine girmiş, Çin’in büyüme oranı 2009 yılının son çeyreğinde yüzde 10,7, yılın tamamında ise yüzde 8,7 olarak gerçekleşmiştir. 2008 yılının üçüncü çeyreğinden 2009 yılının üçüncü çeyreğine kadar ciddi daralan ABD ekonomisi de, 2009 yılının son çeyreğinde yüzde 5,9 büyüyerek, toparlanma eğilimine geçmiştir. Küresel ekonomi 2009 yılının üçüncü çeyreğinden itibaren görece toparlanma göstermiş, üretim ve ticaretteki artışla devam etmiştir. ABD ekonomisinin 2009 yılı sonlarında

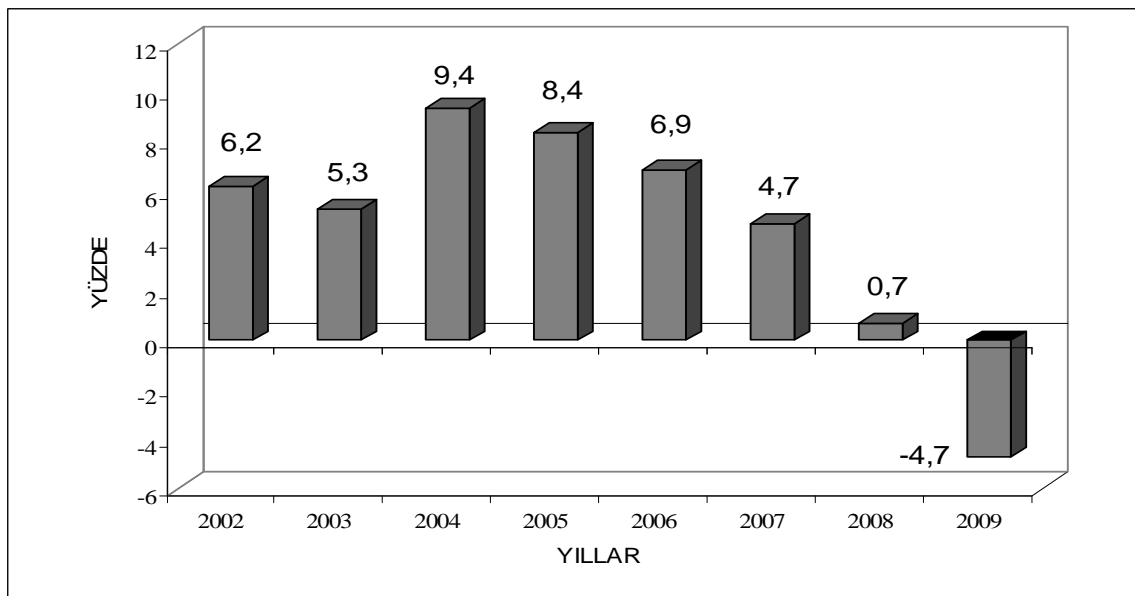
gösterdiği görece olumlu görünüm, 2010 yılı tahminlerinin yukarı yönlü revize edilmesine neden olmuştur. Dünya hasılasının 2010 yılında yüzde 4,2, 2011 yılında da yüzde 4,3 oranında büyümesi öngörülmektedir (IMF). BDDK (2009: 1)'e göre, “Küresel ekonomik aktivitenin beklenenden hızlı toparlanmasında, başta Asya ekonomileri olmak üzere gelişmekte olan ekonomilerin performansları etkili olmuştur.”

3.6. TÜRKİYE’DE KÜRESEL KRİZ

3.6.1. Küresel Kriz Öncesi Türkiye Ekonomisinin Genel Görünümü

Türkiye, Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin etkisiyle, 2001 yılında çok büyük hacimli bir küçülme süreci yaşamıştır. 2002 yılından itibaren ise, ekonomi toparlanma sürecine girmiştir. 2002 yılında tek başına iktidara gelen AKP hükümeti, hem özelleştirme ve özel yabancı sermaye teşvikine hız vermiş, hem de Merkez Bankası'nın uyguladığı yüksek faiz politikasıyla gelişmiş ülkelerden finans fonu ve kredi akımını aşırı ölçüde genişletmiştir (Hiç, 2009). Bu kaynaklar ile ekonomi hızlı bir büyüme sürecine girmiştir.

Şekil 3.9: 2002-2009 Dönemi Türkiye GSYİH Yüzde Değişimleri

Kaynak: www.tuik.gov.tr, 12.04.2010

2002-2008 döneminde özelleştirme rakamları, özel yabancı sermaye akımları ve dış krediler oldukça yüksek artışlar göstermiştir. Ancak, yabancı sermaye girişlerinin yoğun olması ABD dolarının düşük, TL'nin yüksek değerli olmasına neden olmuştur. ABD doları bu dönemde suni olarak düşük değerlenmiştir. Bu süreçte, giderek artan dış ticaret açığı, cari işlemler açığı ile artan dış ve iç borç sorunları ortaya çıkmıştır (Hiç, 2009).

Çizelge 3.6: 2002-2009 dönemi Türkiye İhracat ve İthalat Değerleri (Milyon Dolar)

YILLAR	İHRACAT (FOB)	İTHALAT (CIF)	DIŞ TİCARET DENGESİ
2002	36.059.089	51.553.797	-15.494.708
2003	47.252.836	69.339.692	-22.086.856
2004	63.167.153	97.539.766	-34.372.613
2005	73.476.408	116.774.151	-43.297.743
2006	85.534.676	139.576.174	-54.041.498
2007	107.271.750	170.062.715	-62.790.965
2008	132.027.196	201.963.574	-69.936.378
2009	102.128.702	140.925.987	-38.797.285

Kaynak: www.tuik.gov.tr, 12.04.2010

2002-2008 dönemine ait dış ticaret verileri incelendiğinde, ihracat ve ithalatın önemli ölçüde arttığı görülmektedir. Bu dönemde, döviz kurunun ucuzlaması ithalatı aşırı arttırmıştır. İthalatın ihracattan daha fazla artması ise, dış ticaret açığının artmasına neden olmuştur.

Çizelge 3.7: 2002-2009 Dönemi Türkiye Cari İşlemler Dengesi (Milyon Dolar)

YILLAR	CARİ İŞLEMLER DENGESİ
2002	-626
2003	-7.515
2004	-14.431
2005	-22.088
2006	-32.051
2007	-38.219
2008	-41.812
2009 Q1	-31.562
2009 Q2	-21.364
2009 Q3	-15.315
2009 Q4	-13.853

Kaynak: www.hazine.gov.tr, 12.04.2010

Türkiye'nin 2002 yılından itibaren en önemli sorunlarından biri, cari işlemler dengesinde verilen açıktır. 2001 krizinde yaşanan ekonomik daralma ile kapanan açık, 2002 yılı itibariyle tekrar artmaya başlamıştır. 2002 yılında yaklaşık 626 milyon dolar olan cari açık, 2008 Ağustos ayında 49 milyar dolara ulaşmıştır. Eylül 2008 itibariyle krizin Türkiye'de etkilerini göstermesiyle, cari açık azalma eğilimine geçmiştir. 2008 yılında yaklaşık 41 milyar dolar olan açık, 2009 yılına yaklaşık 14 milyar dolara kadar gerilemiştir.

Çizelge 3.8: 2002-2009 Dönemi Türkiye'nin ve Özel Sektörün Dış Borç Stoku (Milyon Dolar)

YILLAR	TOPLAM DIŞ BORÇ STOKU	ÖZEL SEKTÖR BORCU
2002	129.523	42.987
2003	144.092	48.875
2004	160.980	63.902
2005	169.732	83.895
2006	207.593	120.328
2007	249.386	160.060
2008	277.669	185.318
2009 Q1	266.037	176.792
2009 Q2	269.299	177.439
2009 Q3	272.927	175.722
2009 Q4	271.140	174.381

Kaynak: www.hazine.gov.tr, 12.04.2010

Toplam dış borç stokuna bakıldığında, 2002-2008 yılları arasında sürekli arttığı, yaklaşık 129 milyar dolardan 277 milyar dolara yükseldiği görülmektedir. Özel sektörün borç stoku ise, yaklaşık 43 milyar dolardan 185 milyar dolara yükselmiştir. Dış borç stokunun yaklaşık iki katına yükseldiği bu süreçte, özel sektör borcu ise, dört katından da yüksek bir değere yükselmiştir. Bu durum, Türkiye'nin ve özel sektörün krize ağır borç yüküyle yakalandığını göstermektedir. Ünal ve diğerlerine göre (2009: 10), "Türk özel sektörünün bu krize yüksek miktarda döviz borcuna sahip olarak girmesi ve dış piyasalarda yaşanan talep daralmasının ihracat kapasitesini olumsuz etkilemesinden dolayı, reel sektör bu krizden asıl etkilenecek kesimi oluşturmaktadır." Krizden reel sektörün etkilenmesi işletmelerin etkilenmesi anlamına gelmektedir. Türkiye'nin yüksek dış borcu olması ve bu borçların neredeyse tamamının özel sektöre ait olması, küresel finans piyasalarındaki daralmadan öncelikle, yüksek ölçüde dış borç biriktirmiş olan ve dış borçlarını çevirmek zorunda bulunan finans dışı reel şirket kesimini etkilemesi beklenmektedir. Bilançolarında yüksek oranlı döviz borcu bulunan şirketler için kredi maliyetlerinin ve döviz kurunun pahalılaşması sorunlar yaratacaktır (Yeldan, 2008a).

Çizelge 3.9: 2002-2009 Dönemi Türkiye İç Borç Stoku (Milyon Dolar)

YILLAR	İÇ BORÇ
2002	149,869
2003	194,386
2004	224,482
2005	244,782
2006	251,470
2007	255,310
2008	274,827
2009 Q1	292,306
2009 Q2	301,676
2009 Q3	320,630
2009 Q4	330,005

Kaynak: www.tcmb.gov.tr, 13.04.2010

İç borçların gelişimi incelendiğinde dış borçlar ile aynı seyri gösterdiği görülmektedir. 2002 yılında yaklaşık 150 milyar dolar olan iç borçlar, 2008 yılında

yaklaşık 275 milyar dolara yükselmiştir. Küresel krizle birlikte dış borçlanmanın aksine iç borçlanmanın arttığı ve yaklaşık 330 milyar dolar olduğu görülmektedir.

Çizelge 3.10: 2001-2008 Dönemi Türkiye’de İşsiz Sayısı

YILLAR	İŞSİZ SAYISI (BİN KİŞİ)
2001	1.967
2002	2.464
2003	2.493
2004	2.498
2005	2.519
2006	2.447
2007	2.377
2008	2.611

Kaynak: www.tuik.gov.tr, 12.04.2010

2002 yılından itibaren işsiz sayılarına bakıldığında yükselen büyüme oranlarına rağmen işsizliğin arttığı görülmektedir. 2001 yılında işsiz sayısı 1 milyon 967 bin kişi iken, 2008 yılında 2 milyon 611 bine kadar yükselmiştir. Yapılan çalışmalar, Türkiye’de ekonomik büyümenin istihdam yaratamadığını sonucuna varmaktadır.

Göktaş’a göre (2005: 74), “Bir başka ifade ile Türkiye ekonomisinde işsizlik, iktisadi büyümeyi etkileyen faktörler içinde yer almakta, fakat iktisadi büyümenin yüksek veya düşük oranda gerçekleşmesi işsizliğin oluşmasında veya işsizliğin önlenbilmesinde her hangi bir etkiye sahip bulunmamaktadır. Bu sonuç da bize özellikle son yıllarda Türkiye ekonomisinde büyüme oranının yüksek seviyede gerçekleşmesine rağmen işsizlik oranında gerçekleşen yüksek oranları açıklamaktadır.”

3.6.2. Küresel Krizin Türkiye Ekonomisine ve İşletmelerine Etkisi

2007 yılında ABD’nin konut sektöründe başlayan ve ne zaman, nasıl sonlanacağı ve ne gibi etkiler bırakacağı tam olarak bilinmeyen küresel krizin etkileri, Türkiye’de 2008 yılının son çeyreğinden itibaren yoğun olarak hissedilmeye başlanmıştır. Türkiye’nin daha önce yaşamış olduğu 1994 ve 2001 krizlerinden ağırlıklı

olarak mali sektörü etkilenmiş iken, küresel krizden reel sektörü ciddi biçimde etkilenmiştir (Ünal ve diğerleri, 2009). Yeldan'a göre (2009a: 1), "2001 krizi bankacılık sektörünün sağlıklı yapısından kaynaklanan finansal bir kriz idi. Şimdi ise, 2003 sonrasındaki "yüksek faiz – ucuz kur –ucuz ithalat ve yüksek dış borçlanma" ya dayalı sahte cennetin çökmesinden kaynaklanan reel bir kriz ile karşı karşıyayız."

2008 Eylül ayından itibaren ülkemizi etkileyen kriz ile birlikte büyüme süreci tersine dönmüştür. Öztürk ve Gövdere'ye göre (2010: 10), "Yaşanan küresel mali krizin yol açtığı belirsizlik ortamının küresel ölçekte sıkılaştıran finansal koşulların yanı sıra yatırım ve tüketim harcamalarının da azalmasına neden olduğu ve artan tasarruf eğiliminin de etkisiyle iç talepte sert bir daralmaya yol açtığı görülmektedir." Küresel ekonomide yaşanan bu sorunlar sonucunda, Türkiye'de ekonomik büyüme oranları 2008 yılının ikinci çeyreğinden itibaren düşmeye başlamıştır. 2008 yılında binde 7 olan büyüme oranı, 2009 yılında yüzde -4,7 olarak gerçekleşmiş yani Türkiye ekonomisi daralmıştır. Türkiye, dünya genelinde 2008 yılı dördüncü çeyrekte Tayvan'dan sonra en fazla daralan ikinci ülke olmuştur (Alptekin, 2009). 2009 yılının ilk iki çeyreğinde de Türkiye ekonomisi daralmıştır. DPT'ye göre (Ekonomik Gelişmeler Ekim-Kasım 2009: 2) "Böylece üst üste üç çeyrek ekonomide daralma görülmektedir. Bu durum küresel kriz kaynaklı olmak üzere ekonomide resesyonun yılın ikinci çeyreğinde de sürdüğüne işaret etmektedir."

Çizelge 3.11: 2008-2009 Dönemi Çeyrek Dönemler İtibariyle GSYİH Değişim Oranları

YILLAR	ÇEYREKLER	GSYİH YÜZDE DEĞİŞİM ORANLARI
2008	I	7,0
	II	2,6
	III	0,9
	IV	-7,0
	Toplam	0,7
2009	I	-14,5
	II	-7,7
	III	-2,9
	IV	6,0
	Toplam	-4,7

Kaynak: www.dpt.gov.tr, 20.04.2010

Yeldan'a göre (2009b: 1) "Reel sektörü derinden etkileyen küresel kriz, bireylerin gelirlerini de etkilemiştir. 2008 Eylül ayında kişi başına düşen GSYİH 10,339 dolar iken, bu rakam bir yıl sonra 2009 Eylül'ünde yüzde 15,51 azalarak 8,735 dolara düşmüştür."

Çizelge 3.12: 2000-2009 Dönemi Sektörel Büyüme Hızları (Yüzde)

	Tarım	Sanayi	Ticaret	Madencilik	İmalat	Enerji	İnşaat
2000	7,1	6,6	8,7	-1,0	6,9	6,0	4,9
2001	-7,9	-7,3	-12,8	-6,5	-7,6	-3,4	-17,4
2002	8,8	2,7	5,9	-2,4	2,9	3,3	13,9
2003	-2,0	7,8	8,3	-2,2	8,4	4,9	7,8
2004	2,8	11,3	12,7	3,4	11,9	7,1	14,1
2005	7,2	8,6	8,2	9,0	8,2	14,1	9,3
2006	1,4	8,3	5,8	5,2	8,4	8,6	18,5
2007	-6,7	5,8	5,3	8,1	5,6	6,8	5,7
2008	4,3	0,3	-1,5	5,4	-0,1	3,7	-8,1
2009	3,6	-6,9	-8,6	-6,7	-7,2	-3,5	-16,3

Kaynak: www.dpt.gov.tr, 20.04.2010

Ekonominin temel sektörlerindeki büyüme oranları incelendiğinde ise, en büyük daralmayı inşaat sektörü yaşamıştır. 2008 yılında yüzde 8,1 daralan sektör 2009 yılında yüzde 16,3 daralmıştır. ABD'de inşaat sektöründe yaşanan sorunlar, Türkiye'de de yaşanmıştır. İnşaat sektöründen sonra en çok daralan sektör ticaret sektörü olmuştur. 2008 yılında yüzde 1,5 daralan sektör, 2009 yılında yüzde 8,6 daralmıştır. Bu iki sektör küresel krizle birlikte 2001 yılından sonraki en büyük daralmayı yaşamıştır. İmalat sektörü de inşaat ve ticaret sektörleri gibi hem 2008 hem de 2009 yıllarında daralma yaşayan bir diğer önemli sektördür. İmalat sektöründe 2008 yılı daralma oranı binde 1'de kalırken, bu oran 2009'da yüzde 7,2'ye kadar yükselmiştir. Bir diğer daralan önemli sektör de sanayi sektörüdür. 2008 yılında binde 3 gibi düşük büyüme gösteren sektör, 2009 yılında ise yüzde 6,9 oranında daralmıştır. Küresel krizde daralmayan tek

sektör tarım sektörüdür. Tarım sektörü 2009 yılında 2008 yılına göre daha az büyüme de, 2008 yılında yüzde 4,3 ve 2009 yılında da yüzde 3,6 büyümüştür.

ABD’de başlayıp Avrupa’ya sıçrayan küresel kriz, Türkiye’ye Avrupa’dan yayılmıştır. Ülkemizin ihracatının ağırlıklı olarak Avrupa Birliği ülkelerine olması ve AB piyasasının daralması, krizin öncelikle ihracatı etkilemesine neden olmuştur. 2008 yılında Türkiye’nin ihracatında sorunlar patlak vermiş, 2008 Eylül ayında en keskin düşüş gerçekleşmiştir. 2008 Eylül ayındaki ihracat tutarı 12.793.148.000 USD iken sadece bir ay sonra ihracat 9.722.709.000 USD’ a gerilemiştir.

Çizelge 3.13: 2008-2009 Dönemi Aylar İtibariyle Türkiye İhracatı

İHRACAT RAKAMLARI (.000 \$)			
2008 ocak	10 632 207	2009 ocak	7 885 552
şubat	11 077 899	şubat	8 435 142
mart	11 428 587	mart	8 157 276
nisan	11 363 964	nisan	7 561 977
mayıs	12 477 969	mayıs	7 347 604
haziran	11 770 634	haziran	8 334 946
temmuz	12 595 427	temmuz	9 056 529
ağustos	11 046 830	ağustos	7 823 131
eylül	12 793 148	eylül	8 481 014
ekim	9 722 709	ekim	10 090 121
kasım	9 395 873	kasım	8 902 847
aralık	7 721 949	aralık	10 052 561

Kaynak: www.hazine.gov.tr, 20.04.2010

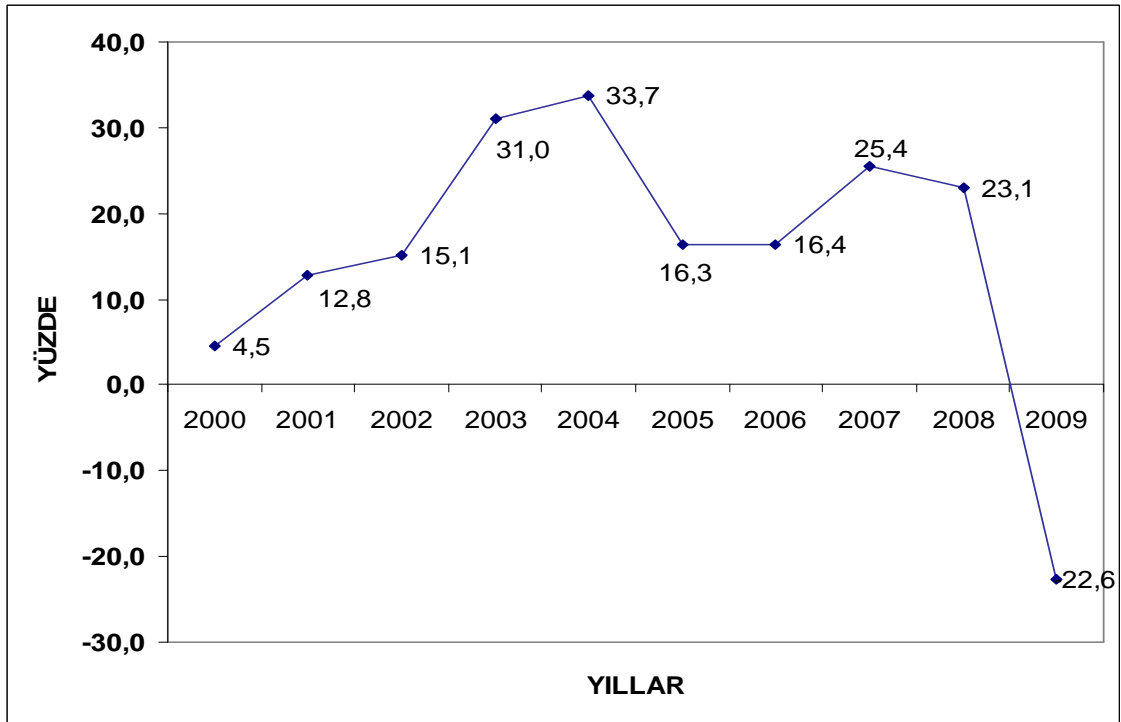
2008 yılının son çeyreğinde azalma eğilimi gösteren ihracat rakamları, 2009 yılında değişken bir yapı göstermiştir. Ancak, toplam ihracat verilerine bakıldığında, Türkiye ihracatı 2008 yılında 132 milyar 27 milyon dolar iken, 2009 yılında 102 milyar 129 milyon dolara gerilemiştir. İhracata yönelik sektörlerden krizden en çok etkilenen sektörlerin başında otomotiv sektörü gelmektedir.

Hiç'e göre, (2009: 68-69), "Otomotiv sektöründe toplam üretim, Ocak 2009 ayında Ocak 2008'e kıyasla yüzde 65,8'lik bir rekorla düşmüş, ihracat yüzde 64, iç pazar satışları ise yüzde 39 gerilemiştir. Demek ki üretimin rekor bir oranda düşmesinde daha çok AB'ye yönelmiş olan ihracattaki düşme çok yüksek olurken iç pazarda da yine büyük bir gerileme kaydedilmiştir."

Küresel kriz sürecinde ihracat azalırken ithalat da azalmıştır. Krizle birlikte yurt içi piyasalarda talebin gerilemesi ithalatta önemli düşüşe neden olmuştur. 2001 yılı haricinde düzenli artan ithalat hacmi, 2009 yılında keskin bir düşüş sergileyerek yaklaşık 202 milyar dolardan 141 milyar dolara gerilemiştir. Ülkemiz sanayisinin ithal ara malını yoğun kullanan bir sanayi olması, yurt içinde yaşanan üretim azalışının ithalatı doğrudan etkilemesine neden olmaktadır.

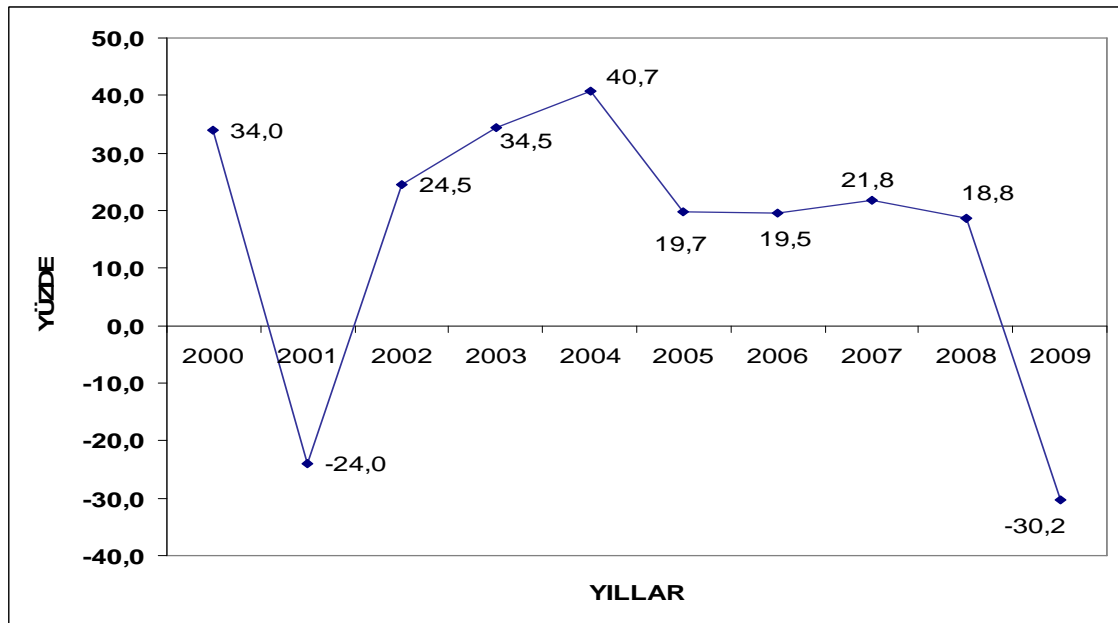
İhracat ve ithalat yüzde değişimleri karşılaştırıldığında, 2008-2009 arasında ihracat yüzde 22,6 azalırken, ithalat yüzde 30,2 azalmıştır. İthalatın ihracattan daha fazla azalması dış ticaret dengesi üzerinde olumlu etki yapmış ve dış açık azalmıştır.

Şekil 3.10: 2000-2009 Dönemi İhracat Yüzde Değişimi

Kaynak: www.dtm.gov.tr, 21.04.2010

Şekil 3.11: 2000-2009 Dönemi İthalat Yüzde Değişimi

Kaynak: www.dtm.gov.tr, 21.04.2010

İhracat miktar endeksinde ve ihracatın dolar bazında birim değerine bakıldığında, ihracat miktar olarak 2009 yılında yüzde 7,2 oranında azalırken ihracatın dolar bazında birim değeri yüzde 16,6 azalmıştır. Bu durum, ülkenin bir önceki döneme göre aynı miktarda malı daha düşük fiyatlarla sattığı anlamına gelmektedir. (Türkekul ve diğerleri, 2009).

Çizelge 3.14: 2005-2009 Dönemi Birim Değer İhracat, İthalat Verileri ve İthalat, İhracat Miktar Endeksleri

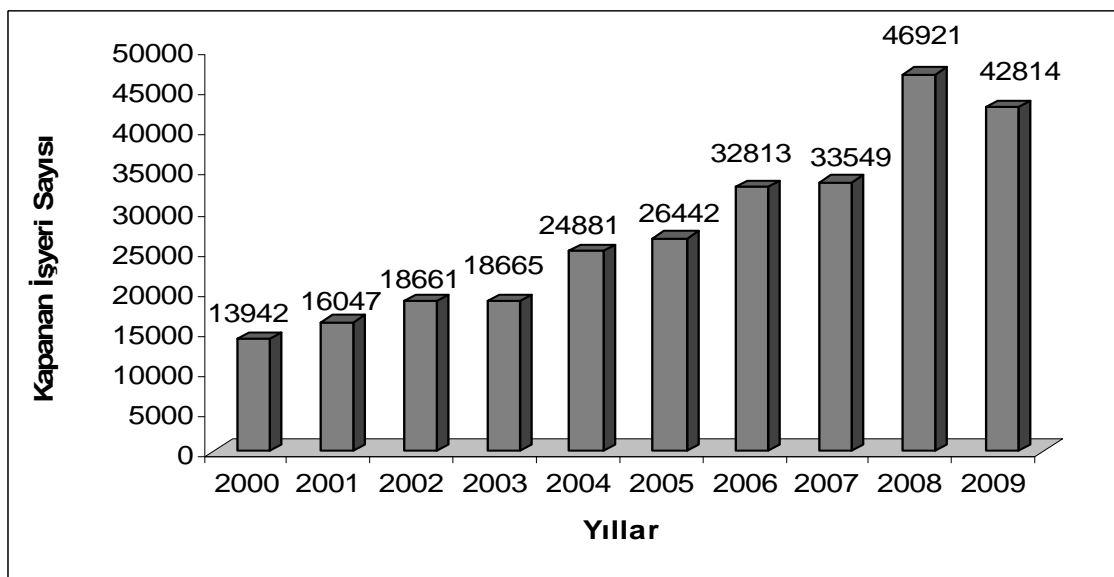
YIL	BİRİM DEĞER DOLAR İHRACAT	BİRİM DEĞER DOLAR İTHALAT	İHRACAT MİKTAR ENDEKSİ	İTHALAT MİKTAR ENDEKSİ
2005	5.7	7.1	10.5	11.9
2006	3.9	8.8	12.0	8.5
2007	13.1	9.8	11.1	12.8
2008	16.0	20.6	6.2	-1.5
2009	-16.6	-20.1	-7.2	-12.7

Kaynak: www.tcmb.gov.tr, 22.04.2010

Öztürk ve diğerlerine göre (2010: 11), “2008 yılının son çeyreği ve sonrasındaki iktisadi faaliyetlerdeki daralmanın temel sebebinin ihracata dayalı üretim yapan sanayi sektöründe meydana gelen küçülme olduğu söylenebilir.”

Özellikle 2008 yılında Türkiye’de kapanan işyeri sayısında yaşanan artış, küresel krizin işletmeleri ciddi ölçüde etkilediğini göstermektedir. 2009 yılında da, küresel kriz öncesi dönemine göre daha fazla işyerinin kapanması, krizin 2009 yılında da etkili olduğunu göstermektedir.

Şekil 3.12: 2000-2009 Dönemi Türkiye’de Kapanan İşyeri Sayıları

Kaynak: www.tuik.gov.tr, 27.04.2010

Küresel krizin etkisiyle, işletmelerin kapanması ve doğrudan ihracata yönelik üretim yapan sektörlerde işten çıkarmaların yaşanması, Türkiye’nin kronik sorunu olan işsizlik sorununun daha ciddi bir boyut kazanmasına neden olmuştur. 2007 yılı işsizlik oranı yüzde 10,3 iken, küresel krizin etkileri ile bu oran 2008 yılında yüzde 11,0’e yükselmiş, asıl patlamayı ise 2009 yılında göstermiştir. Krizin etkilerini yoğun biçimde hissettirdiği 2008 Eylül ayında yüzde 10,9 olan işsizlik oranı, 2009 yılı sonunda yüzde 14,0’e kadar tırmanmıştır. Ülkedeki işsiz sayısı verileri incelendiğinde, 2008 yılında işsiz sayı 2 milyon 611 bin kişi iken, bu rakam 2009 yılında 3 milyon 471 bin kişiye yükseldiği görülmektedir (TÜİK).

Küresel kriz ile birlikte işsizliğin yükselmesi, İş-Kur'a yapılan başvuruları arttırmıştır. 2007 yılı içerisinde İş-Kur'a yapılan başvuru sayısı 662.398 iken, bu rakam 2008 yılında 1.185.156'ya, 2009 yılında ise 1.435.024'e yükselmiştir. Yeldan'a göre (2009d: 1), "Küresel kriz Türkiye ekonomisini reel sektörler üzerinden, doğrudan doğruya üretim ve talep daralması olarak vurmaktadır. İthalatın finansmanının tıkanması sonucunda dışa bağımlı, montaj hattına dayalı tornavida sanayiler çökmüş; yatırımlarını sürdüremez hale sürüklenmiş ve yoğun işten çıkartmalarla kayıplarını asgariye indirmek yoluna girmiştir." İşsizliğin artması yurtiçi talebin gerilemesine yol açmaktadır.

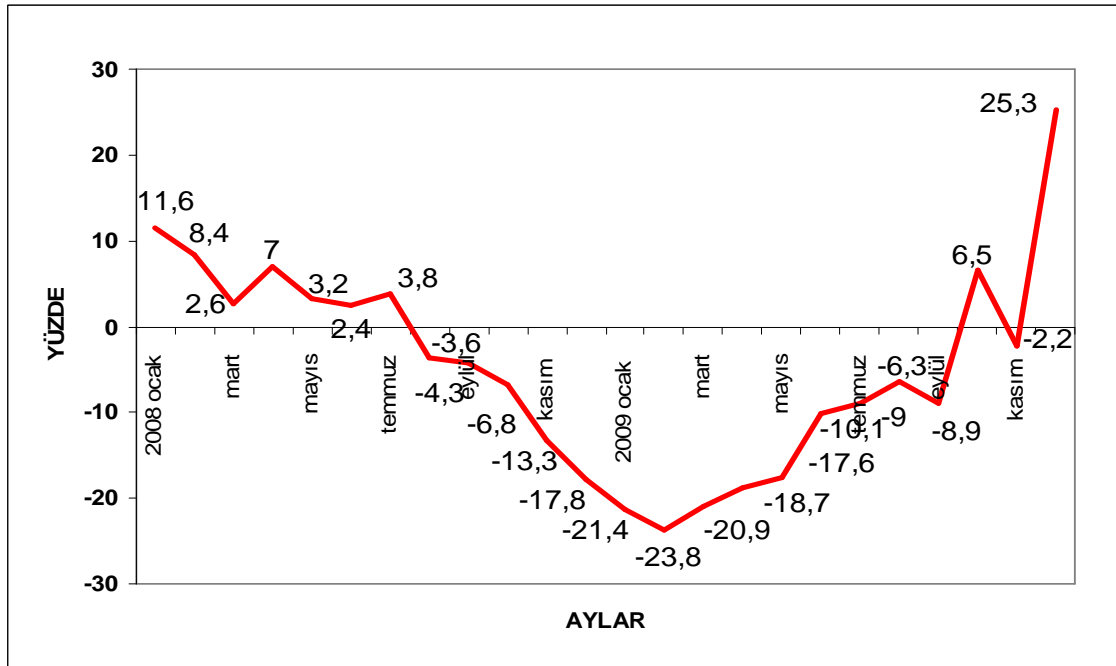
Çizelge 3.15: 2004-2009 Dönemi İş-Kur'a Yapılan Başvuru Sayıları

YILLAR	BAŞVURAN
2004	646.182
2005	516.703
2006	564.388
2007	662.398
2008	1.185.156
2009	1.435.024

Kaynak: www.dpt.gov.tr, 01.05.2010

DPT'ye göre (Ekonomik Gelişmeler Ekim-Kasım: 2), "Vergiler (eksi sübvansiyonlar) 2001 krizinden sonra ilk kez 2008 yılının ikinci çeyreğinde yüzde 2,6 oranında ve son çeyreğinde yüzde 10,1 oranında azalmıştır. 2009 yılının ilk çeyreğinde ise vergilerde azalma yüzde 22'ye ulaşmış, ikinci çeyreğinde yüzde 6,5 olarak gerçekleşmiştir. Bu da ekonomik aktivite ve yurt içi talepteki daralmanın diğer bir göstergesi olmaktadır."

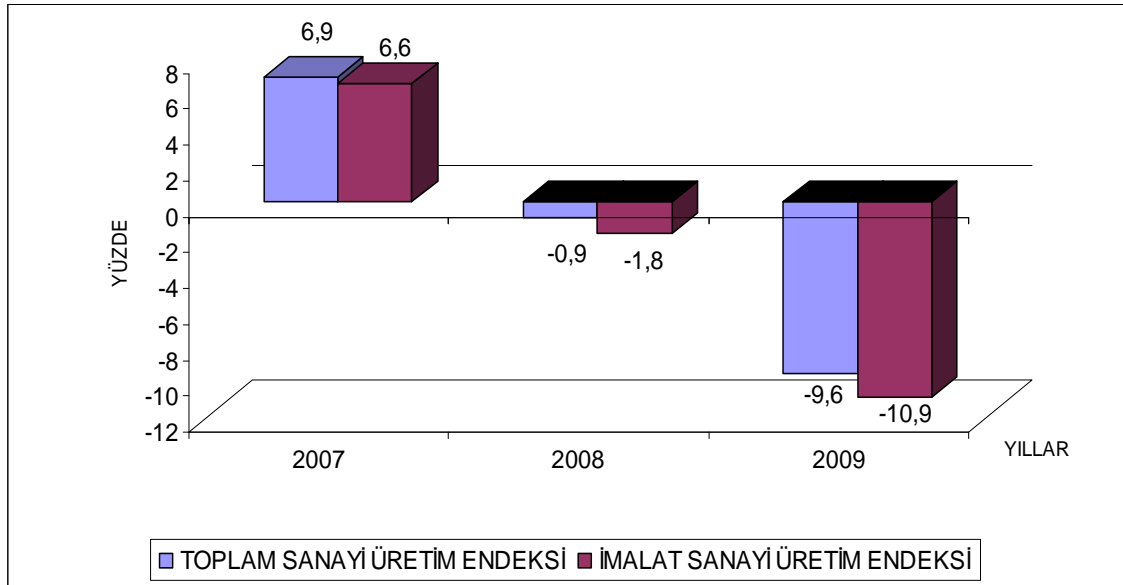
Şekil 3.13: 2008-2009 Yılları Arası Sanayi Üretim Endeksi

Kaynak: www.dpt.gov.tr, 01.05.2010

Yurtiçi talebin gerilemesi, üretimin azalması anlamına gelmektedir. Ekonomi ve işletmeler için temel gösterge olan üretim verileri, küresel krizin etkilerini açıkça yansıtmaktadır. Sanayi üretimindeki değişim incelendiğinde, üretimde düşüş yaşandığı görülmektedir. Toplam sanayi üretimi 2007 yılında ortalama yüzde 6,9 artmıştır. 2008 Ağustos ayından itibaren ise üretim negatife dönmüş ve 2008 ortalaması binde -9,0 olarak gerçekleşmiştir. Bu, 2008 yılında toplam sanayi üretiminin binde 9 azaldığı anlamına gelmektedir. Aralık 2008'den itibaren ciddi azalma gösteren toplam sanayi üretimi, 2009 yılının ilk iki çeyreğinde de bu eğilimini sürdürmüştür. Türkiye 2009 Şubat'ta bir önceki yıla oranla sanayisinin dörtte birini kaybetmiştir. Sanayi üretimi, Şubat 2009'da, bir önceki yılın aynı ayına göre yüzde 23,7 gerilemiştir (Alptekin, 2009). 2009 yılının son çeyreğinde üretimin pozitif geçmesine rağmen toplam sanayi üretimi 2009 yılı genelinde yüzde 9,6 azalmıştır. 2009 yılı sanayi üretim endeksi genel olarak inişli-çıkışlı bir seyir izlemiştir. Bu durum Türkiye'nin küresel krizden dalgalanmalar biçiminde etkilendiğine ve toparlanma gibi görünen durumların süreklilik göstermediğine işaret olmaktadır (Yeldan, 2010).

Şekil 3.14: 2007-2009 Dönemi Sanayi Üretim Endeksleri Değişim Oranları

Kaynak: www.dpt.gov.tr, 01.05.2010

İmalat sanayi üretiminde de durum toplam sanayi üretimi ile benzerlik göstermektedir. 2006 yılında yüzde 6,6 artan imalat üretimi, 2008 yılında yüzde 1,8 azalmıştır. İmalat sanayi üretimi, 2008 Ağustos ayı itibariyle ise negatife dönmüş ve Aralık 2008 itibariyle ciddi azalma göstermiştir. 2009 yılının son çeyreğine kadar ciddi üretim kaybı yaşanan imalat sanayinde bu çeyrek itibariyle toparlanma görülmüştür.

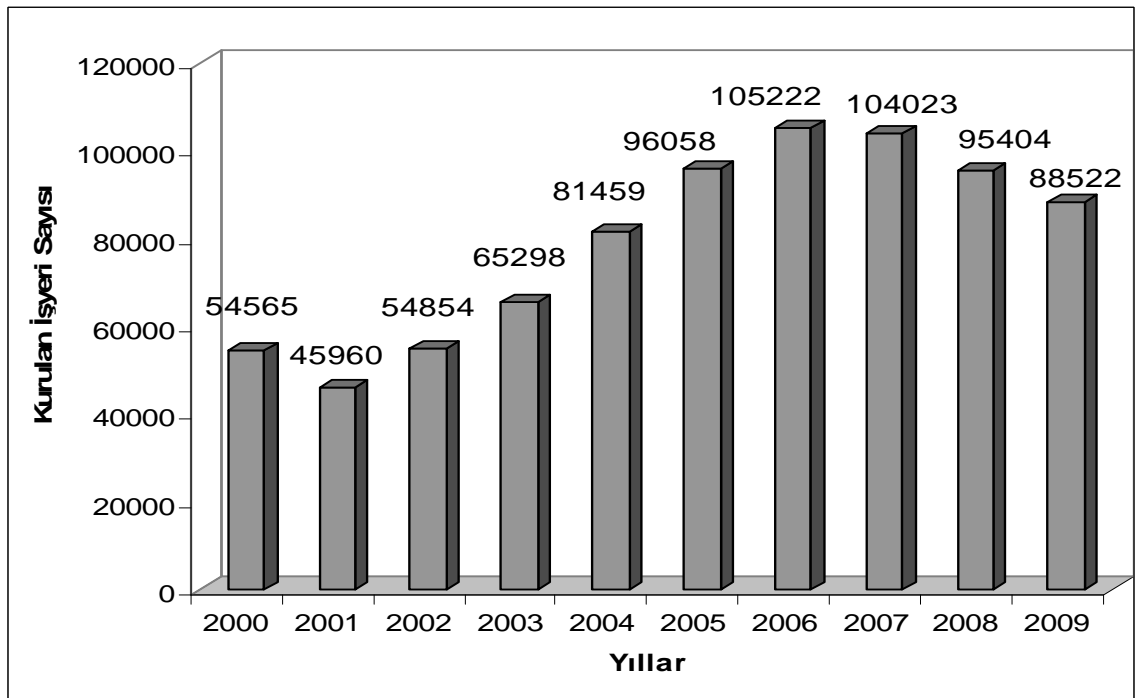
Çizelge 3.16: 2006-2009 Dönemi Reel Brüt Ücretlerin Bir Önceki Yılın Aynı Dönemine Göre Yüzde Değişimi

	Sanayi	İnşaat	Ticaret-Hizmet
2006	3,3	17,0	10,0
2007	5,6	0,9	5,7
2008	1,3	0,2	3,3
2009	-9,2	-12,9	-0,6

Kaynak: www.hazine.gov.tr, 03.05.2010

İç talebin gerilemesi ve üretimin azalması, işgücü talebini azaltarak ücretlerin düşmesi sonucunu da beraberinde getirmiştir. İşgücü piyasasında meydana gelen bu olumsuzluklar ücretlerin ve ücret gelirlerinin üzerinde aşağı yönlü bir baskı oluşturmuştur (Öztürk ve diğerleri, 2010). 2009 yılında ticaret sektöründe ücretler binde 6, sanayi sektöründe yüzde 9,2 azalmış, en büyük düşüşü ise yüzde 12,9 ile inşaat sektöründe yaşamıştır. Bu durum, inşaat sektörünün krizden yoğun olarak etkilenen sektör olmasından kaynaklanmaktadır.

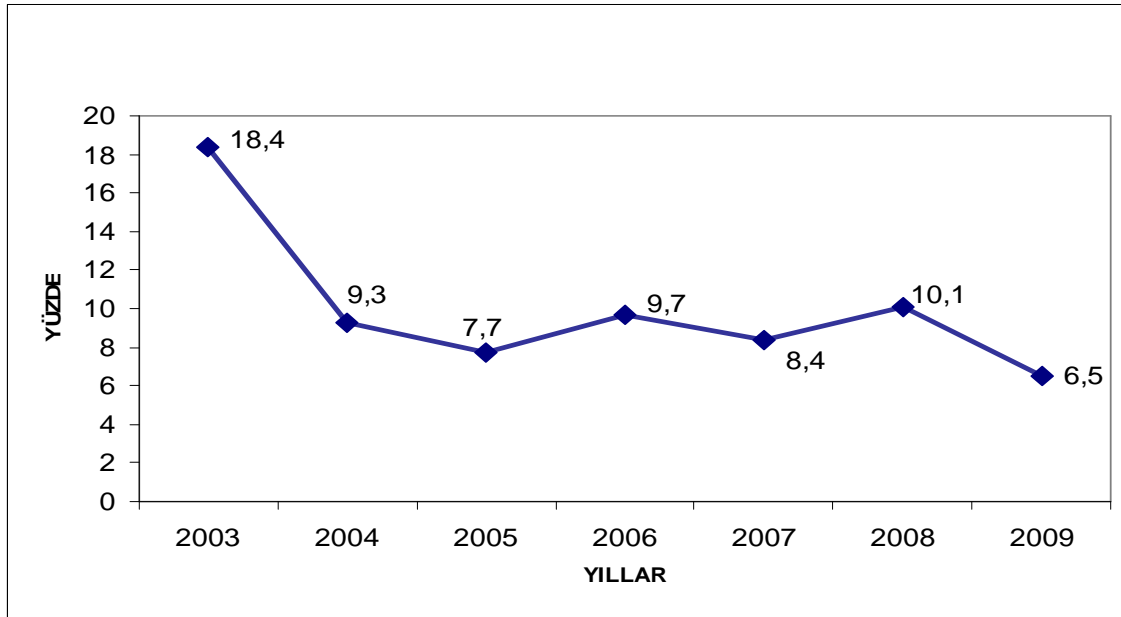
Şekil 3.15: 2000-2009 Dönemi Türkiye’de Kurulan İşyeri Sayıları

Kaynak: www.tuik.gov.tr, 05.05.2010

Türkiye’de kurulan işyeri sayısı verileri incelendiğinde, 2007 yılı itibariyle kurulan işyeri sayısında düşüş yaşandığı görülmektedir. Küresel krizle birlikte ekonominin daralması işletmeleri etkilemiş ve 2008 ve 2009 yıllarında Türkiye’de daha az sayıda işyeri kurulmuştur.

Şekil 3.16: 2003-2009 Dönemi TÜFE Değişim Oranları

Kaynak: www.tcmb.gov.tr, 06.05.2010

Ülkenin durgunluğa girdiğinin bir diğer kanıtı da enflasyon oranlarındaki düşüştür. Toplam talebin zayıf seyretmesi ve emtia fiyatlarındaki hızlı düşüşler enflasyonda sert düşüşe neden olmuştur (Yılmaz, 2009b). TÜFE'nin değişim oranları incelendiğinde 2008 yılında 10,1'e yükselen oranın 2009 yılında ciddi bir düşüşle 6,5'e düştüğü görülmektedir.

Çizelge 3.17: 2008-2009 Dönemi Aylık Faiz Oranları (Yüzde)

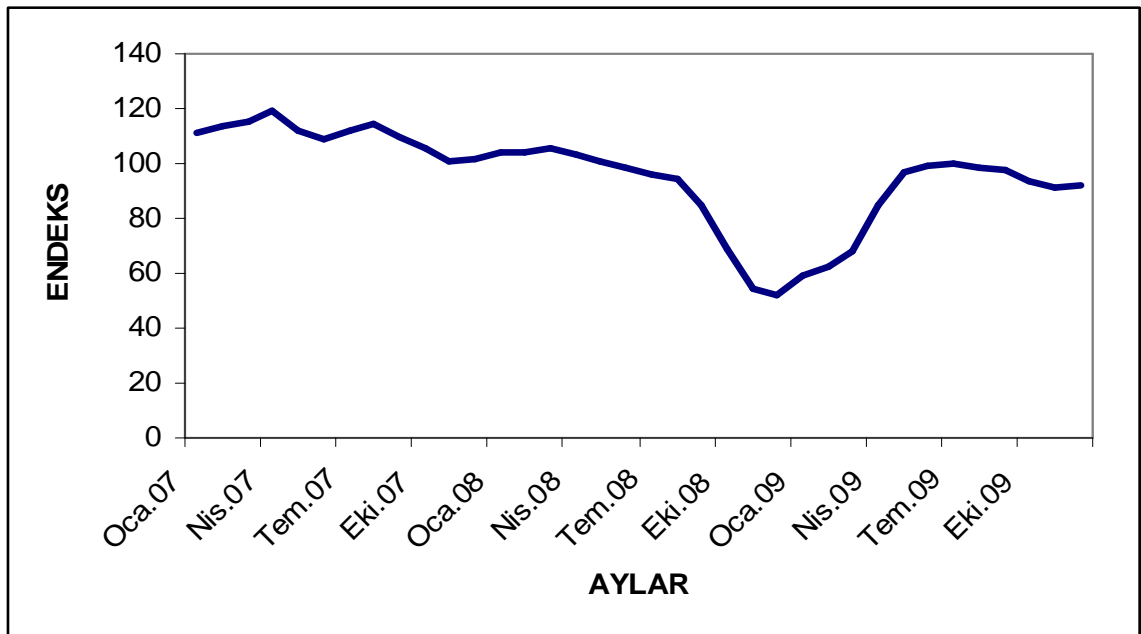
AYLAR	2008	2009
Ocak	15,50	13,00
Şubat	15,25	11,50
Mart	15,25	10,50
Nisan	15,25	9,75
Mayıs	15,75	9,25
Haziran	16,25	8,75
Temmuz	16,75	8,25
Ağustos	16,75	7,75
Eylül	16,75	7,25
Ekim	16,75	6,75
Kasım	16,25	6,50
Aralık	15,00	6,50

Kaynak: www.hazine.gov.tr, 08.05.2010

Enflasyonun düşmesi faiz oranlarını düşürmeyi kolaylaştırmış, Merkez Bankası'nın faiz indirme silahını daha agresif kullanmasına olanak tanımıştır (Alptekin, 2009). Böylece durgunlukla mücadele etmek için Merkez Bankası 2008 yılının Ekim ayından itibaren faiz oranlarını düşürmeye başlamıştır. Temmuz 2008'de yüzde 16,75 olan faizler, 2009 yılının Kasım ayında rekor seviyeye, yüzde 6,5'e inmiştir.

Öztürk ve diğerlerine göre (2010: 13), “Gelişmekte olan pek çok ülkeden farklı olarak Türkiye’de hane halkının döviz borçluluğunun düşük seviyede olması, sağlam bir finansal yapı ve buna bağlı olarak küresel kriz sürecinde risk primindeki bozulmanın görece olarak sınırlı kalması Merkez Bankasının da yüksek oranda faiz indirimlerine gidebilmesine olanak tanımıştır. TCMB, bu süreçte, gelişmekte olan ve enflasyon hedeflemesi uygulayan ülkeler arasında politika faizlerini en fazla düşüren merkez bankası olmuştur.”

Şekil 3.17: 2007-2009 Dönemi Reel Kesim Güven Endeksi

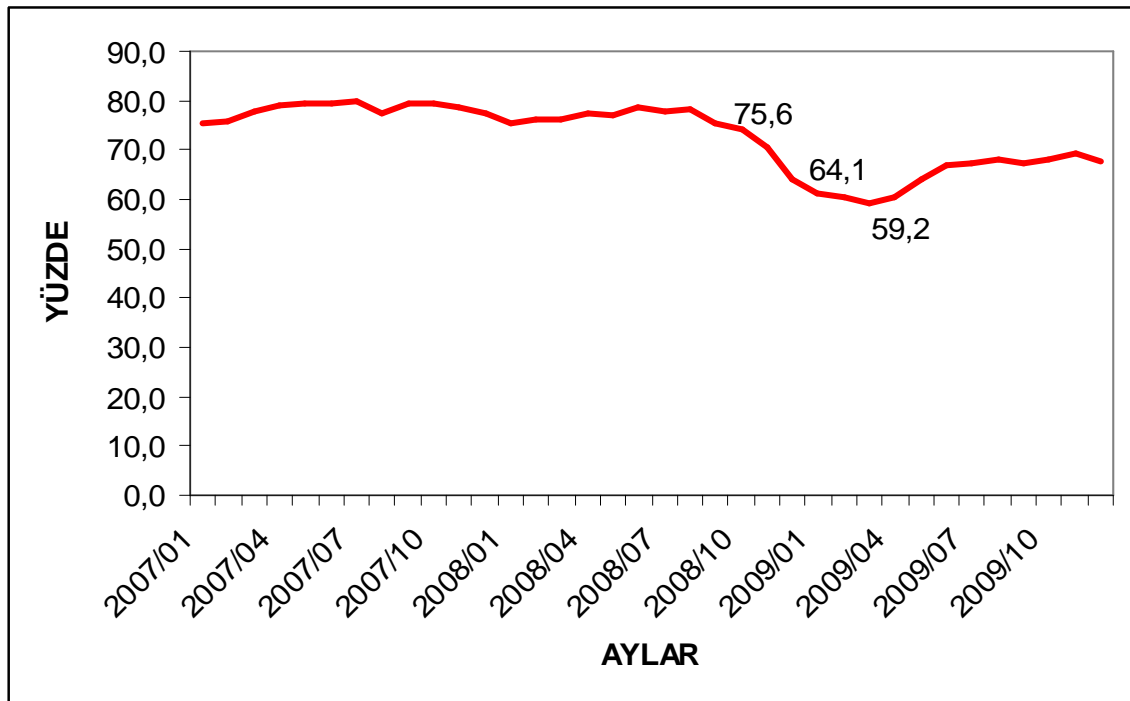

Kaynak: www.tcmb.gov.tr, 06.05.2010

Reel kesimin krizden ne ölçüde etkilendiğini anlayabilmek için bazı göstergelerine bakmak gerekmektedir. Bunlardan ilki, Merkez Bankası Reel Kesim Güven Endeksi [MBRKGE]'dir. Bu endekste 100 değeri, anketin kapsadığı reel kesim

temsilcileri tarafından yapılan değerlendirmelere göre ekonomik faaliyetlerde istikrarlı görünüm olduğunu temsil etmektedir. MBRKGE'nin 100 değerinden büyük olması güvenin arttığını, azalması ise güvenin azalıp kötümser olduğunu göstermektedir (TCMB). 2008 yılının Mart ayından itibaren yavaş yavaş düşmeye başlayan endeks, 2008 Eylül ayında ciddi bir düşüşle reel kesime olan güvenin çok azaldığını göstermektedir. 2008 Aralık itibariyle dip yapan endeks 2009 yılından itibaren tekrar toparlanmaya başlamıştır.

Şekil 3.18: 2007-2009 Dönemi İmalat Sanayi Kapasite Kullanım Oranları

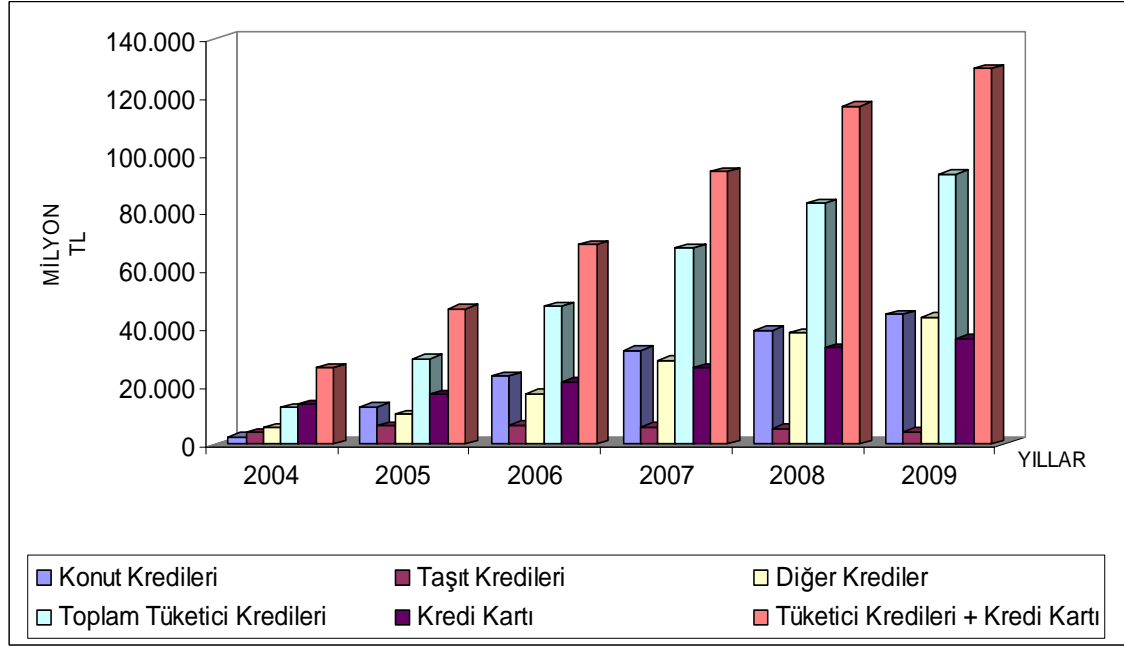

Kaynak: www.tuik.gov.tr, 10.05.2010

Reel kesimin krizden etkilendiğini gösteren bir diğer gösterge ise kapasite kullanım oranlarıdır. Ekonomide yaşanan durgunluk ile tüketicilerin talepleri azalmıştır. Talebin azalması doğrudan üretimi etkilemiş, işletmelerin kapasite kullanım oranları düşmüştür. İmalat sanayi kapasite kullanım oranının 2008 yılının Eylül ayından itibaren ciddi düşüşü, durgunluğu gösteren bir başka veridir. 2008 yılının Eylül ayında yüzde 75,6 olan imalat sanayi kapasite kullanım oranı, 2008 yılının sonunda yüzde 64,1'e, 2009 yılının Mart ayında ise yüzde 59,2 gibi rekor bir seviyeye düşmüştür. Kapasite

kullanım oranının azalması, işletmelerin birim maliyetlerinin artmasına ve verimliliklerinin azalmasına neden olmaktadır.

Şekil 3.19: 2004-2009 Dönemi Kullanılan Kredilerin Gelişimi

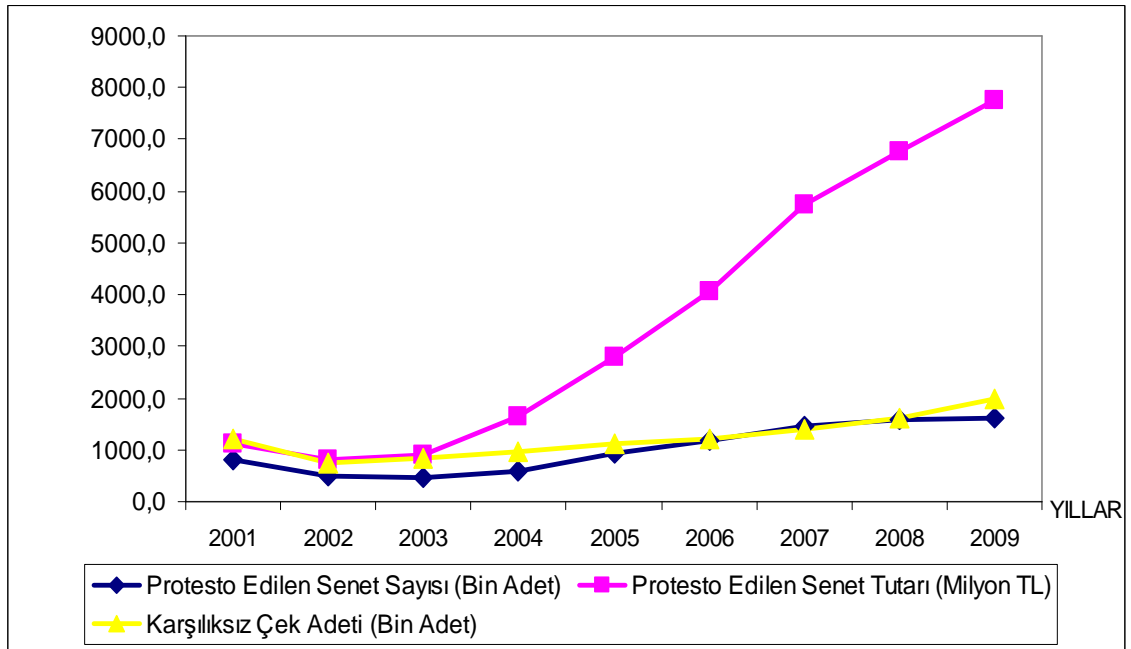
Kaynak: www.hazine.gov.tr, 19.05.2010

Türkiye’de kullanılan krediler 2004 yılından itibaren her yıl katlanarak artmıştır. Konut kredileri 2004 yılında 2.631 Milyon TL iken, 2009 yılında 44.896 Milyon TL’ye yükselmiştir. ABD’de yaşanan sürecin benzeri Türkiye’de de yaşanmış ekonomik büyüme ve ucuz finansman olanakları ile konuta ve konut kredilerine olan talep hızla artmıştır. Kredi kartlarında yaşanan durum da aynıdır. 2004 yılında kullanılan kredi kartları tutarı 13.717 Milyon TL iken, bu rakam 2009 yılında yaklaşık üç katına çıkarak 36.465 Milyon TL’ye ulaşmıştır. Kredilerin bu kadar çok artması bireylerin krize borçlu yakalanmalarına neden olmuştur.

Reel sektörde yaşanan daralma sonucunda piyasalarda dengesizlikler yaşanmaya başlamıştır. Şekil 3.20’de görüldüğü gibi 2004 yılı itibariyle kullanılan kredilerde artış yaşanmıştır. Yaşanan kredi patlamasıyla bireylerin gelirlerinin üzerinde borçlanması 2004 yılından itibaren protesto edilen senet, karşılıksız çıkan çek ve

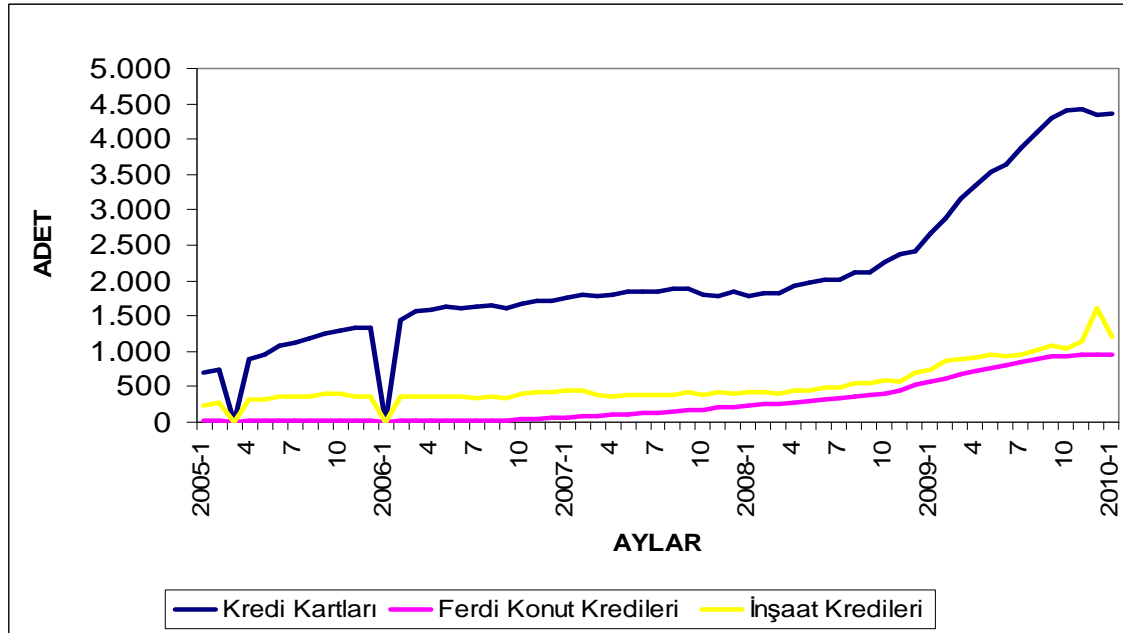
takipteki kredilerin sayılarında artış yaşanmasına neden olmuştur. Protesto edilen senet tutarı, 2004 yılından itibaren düzenli artış göstermiş ve beş yıl içerisinde yaklaşık beş katına çıkmıştır. Takipteki kredilerde durum benzerlik göstermektedir. Ferdi konut ve inşaat kredileri ile kredi kartlarında takibe alınan kredi sayılarında, özellikle 2009 yılından itibaren önemli sıçrama yaşanmış ve yaklaşık iki katına çıkmıştır. Takipteki kredilerin 2008 Eylül'ünden itibaren önemli ölçüde artması, küresel krizin etkisiyle bireylerin kredi borçlarını ödemede sorunlar yaşadığını göstermektedir.

Şekil 3.20: 2001-2009 Dönemi Protesto Edilen Senetler ve Karşılıksız Çıkan Çekler

Kaynak: www.hazine.gov.tr, 19.05.2010

Şekil 3.21: 2005-2009 Dönemi Takipteki Krediler

Kaynak: www.hazine.gov.tr, 19.05.2010

Yeldan'a göre (2009e: 1), "Krizin Türkiye'yi etkilemeye başladığı 2008 Eylül'ünden itibaren bir yıllık süreci değerlendirdiğimizde çarpıcı rakamlarla karşılaşmaktayız. Bu dönemde reel GSYİH yüzde 7,92, ihracat yüzde 8,48, yatırımlar yüzde 22,23 azalırken; işsizlik yüzde 25,23, ABD doları kuru ise yüzde 19,23 oranında artmıştır.

Çizelge 3.18: Eylül 2008-2009 Dönemi Ekonomik Göstergeleri

	EYLÜL 2008	EYLÜL 2009	DEĞİŞİM %
Reel GSYİH(*)	103.9	95.6	-7.92
Kişi Başına GSYİH (\$)	10,339	8,735	-15.51
İstihdam (1,000 kişi)	21,802	22,020	1.00
İşsizlik Oranı	10.7	13.4	25.23
Reel Yatırımlar(*)	25,572.9	19,887.4	-22.23
Reel İhracat (*)	26,421.8	24,181.0	-8.48
Reel İthalat (*)	30,700.5	24,009.0	-8.48
Dış Borç Stoku (milyar \$) (Hazine Verisi)	286.901	268.559	-21.80
ABD \$ kuru ortalama	1.30	1.55	19.23
Yurt dışı net portföy yatırımları (milyar \$)	-2.901	-4.851	-67.22
(*) (1 yıllık birikimli toplam. Sabit 1998 fiyatlarıyla, milyar TL)			
Kaynak: TÜİK, TCMB evds.			

Kaynak: Yeldan, (2009e:1)

2009 yılının ilk üç çeyreğinde önemli ölçüde daralan Türkiye ekonomisi son çeyrekte büyümüştür. 2009 yılının ilk üç çeyreğinde ekonomi daralmış, ancak dördüncü çeyrekte yüzde 6,0'lık büyüme oranına erişilmesiyle 2009 yılının tamamı yüzde 4,7 küçülme ile sonuçlanmıştır.

2010 yılı tamamlanmadığı için 2010 yılını kısmen değerlendirmek mümkün olmaktadır. Ancak, yılın ilk aylarına ait göstergeler, ekonomik performansın arttığı yönünde sinyaller vermektedir. Alınan malî ve para politikası tedbirleri, küresel krizin etkisinin derinleşmesine engel olmuş ve bu sayede Türkiye diğer ülkelere göre daha hızlı bir toparlanma sürecine girmiştir. Uluslararası derecelendirme kuruluşlarınca ülke notunun yükseltilmesi bu olumlu gelişmeyi desteklemektedir. Cari açığın azalması, dış talepteki kademeli düzelme, kamu finansmanındaki olumlu gelişmeler, kredi piyasasındaki canlanma eğilimi ve iktisadî beklentilerdeki düzelmelerin etkisiyle, 2009 yılının son çeyreğinden itibaren ılımlı ve kesintisiz büyüme eğilimine girilmiştir (BDDK, 2009).

3.7. KÜRESEL KRİZİN AYDIN İLİNE VE İŞLETMELERİNE ETKİSİ

Küresel krizden Türkiye gibi Aydın ili de kısa dönemde etkilenmiştir. Küresel kriz, Türkiye üzerindeki öncelikli etkisini ihracat ve ithalat rakamlarında göstermiştir.

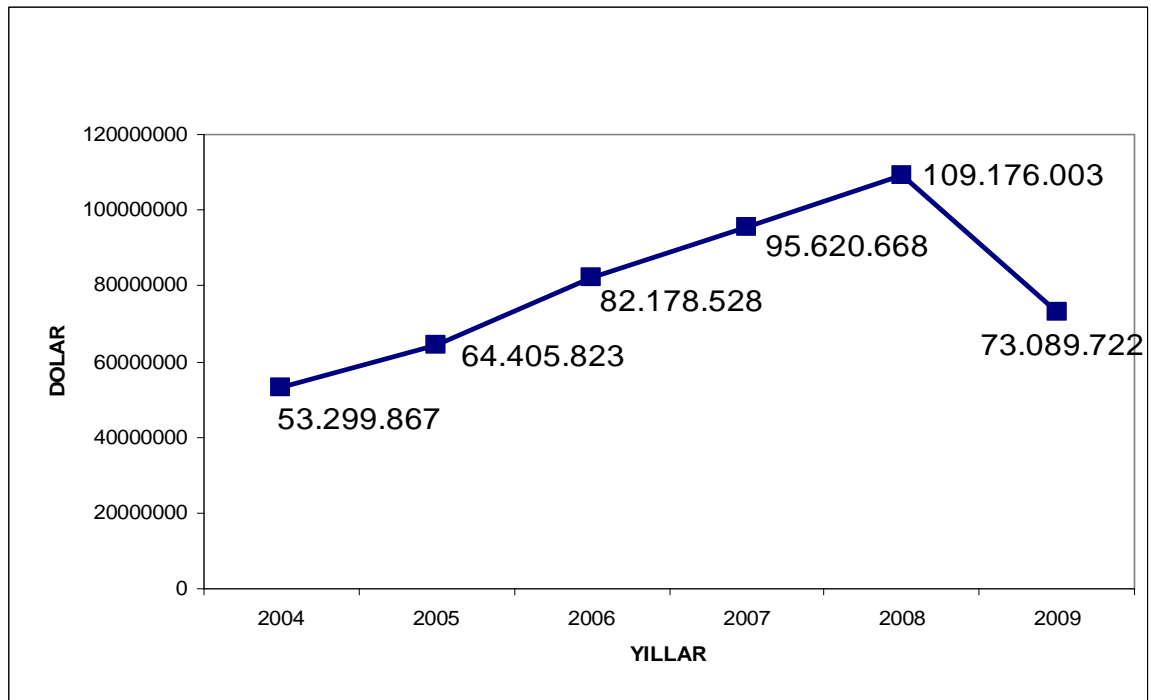
Çizelge 3.19: 2001-2009 Dönemi Aydın İli İhracat ve İthalat Değerleri

YILLAR	İTHALAT (Bin Dolar)	İHRACAT (Bin Dolar)
2001	49.011	126.935
2002	52.896	156.508
2003	61.889	188.345
2004	75.323	253.152
2005	129.597	307.667
2006	181.953	351.636
2007	128.601	463.412
2008	147.718	536.271
2009	127.608	421.766

Kaynak: www.dtm.gov.tr, 07.04.2010

Aydın ili için bu veriler incelendiğinde, Türkiye’de olduğu gibi Aydın ilinde de 2009 yılında ihracat ve ithalatın gerilediği görülmektedir. 2008 yılı ihracatı 536 milyon 271 bin dolar olarak gerçekleşirken, 2009 yılında 421 milyon 766 bin dolara küresel krizin etkisiyle gerilediği düşünülmektedir. İthalat ise, 147 milyon 718 bin dolardan 127 milyon 608 bin dolara gerilemiştir. Bu göstergeler, ihracata yönelik çalışan firmaların satışlarının, yurt dışı pazarlarının daralmasıyla düştüğü görüşünü oluşturmaktadır.

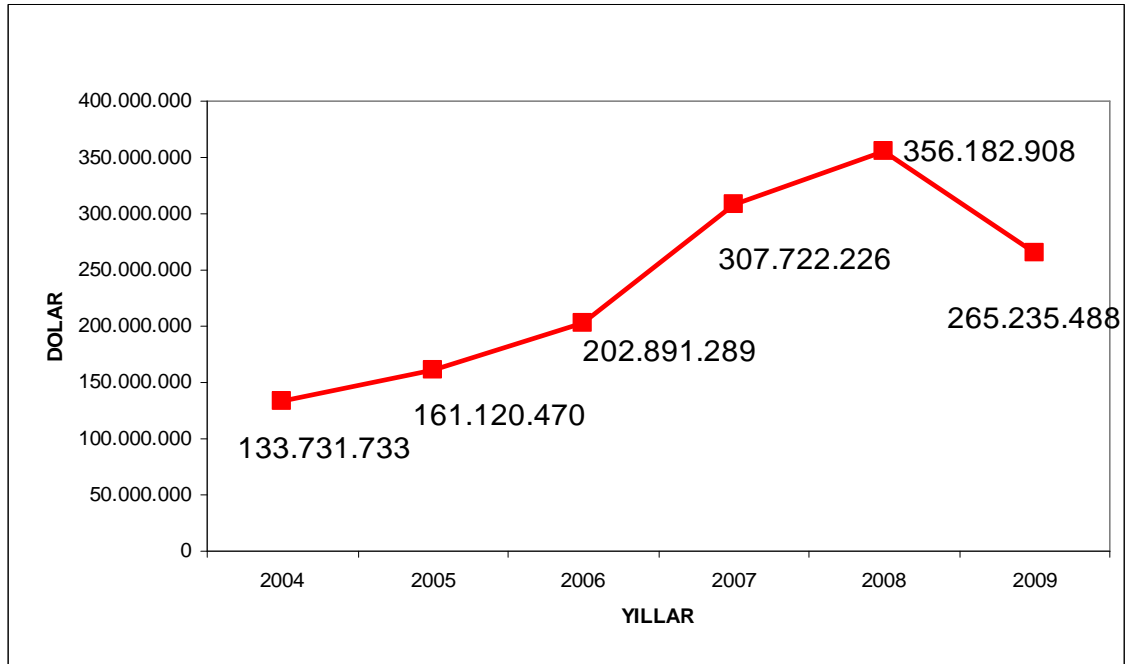
Şekil 3.22: 2004-2009 Dönemi Aydın İli Madencilik Sektörü İhracatı

Kaynak: Türkiye İhracatçılar Meclisi [TİM], www.tim.org.tr, 11.04.2010

Sektörel ihracat verileri incelendiğinde ise, küresel krizden başta madencilik ve sanayi sektörlerinin etkilendiği, tarım sektörünün ise, ihracat açısından pek etkilenmediği görülmektedir. Madencilik sektörünün ihracatı 109.176.603 dolardan 2009 yılında 73.089.722 dolara gerilemiştir. Bu gerileme yaklaşık yüzde 33 gibi önemli bir orandır.

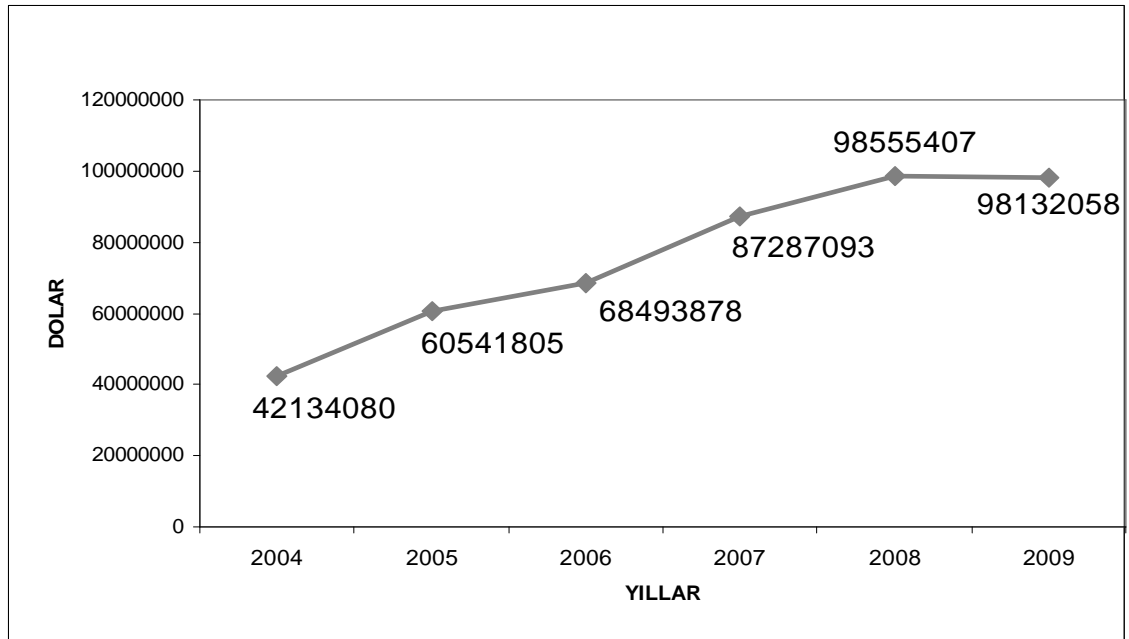
Şekil 3.23: 2004-2009 Dönemi Aydın İli Sanayi Sektörü İhracatı

Kaynak: www.tim.org.tr, 11.04.2010

Sanayi sektörü ihracatı ise 2008-2009 döneminde 356.182.908 dolardan 265.235.488 dolara gerilemiştir. Bu gerileme oranı ise, yaklaşık yüzde 25'tir.

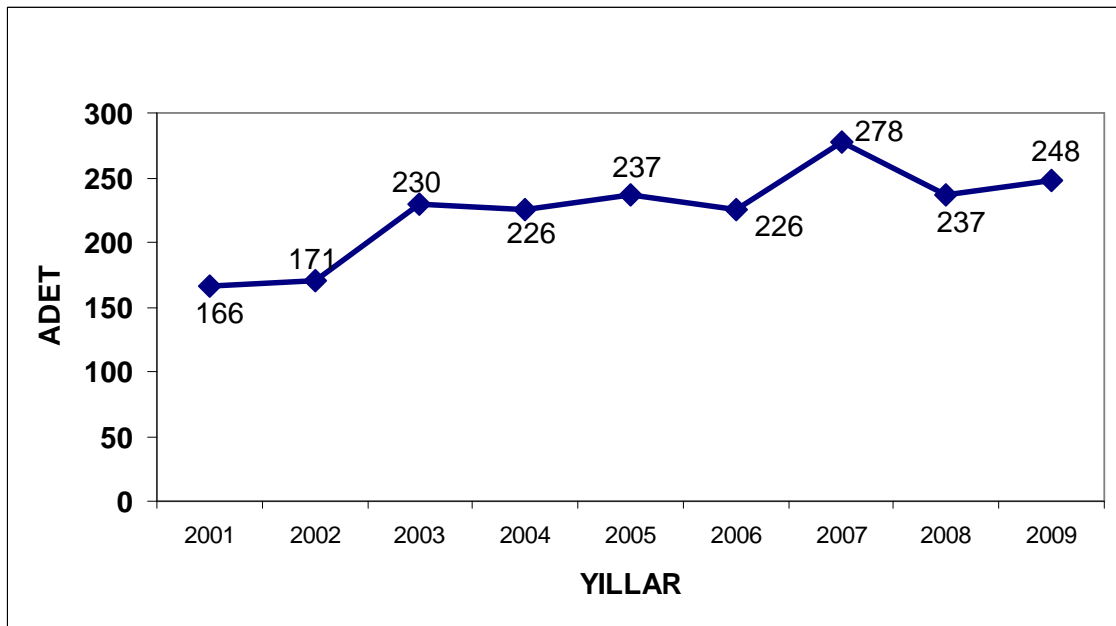
Şekil 3.24: 2004-2009 Dönemi Aydın İli Tarım Sektörü İhracatı

Kaynak: www.tim.org.tr, 11.04.2010

Tarım sektörünün ihracat değişimi ise, 2009 yılında sınırlı kalmış, hatta yok denilecek kadar az gerçekleşmiştir. 2008 yılı tarım sektöru ihracatı 98.555.407 dolar, 2009 yılında ise 98.132.058 dolar olarak gerçekleşmiştir. Tarım sektöru ihracatındaki gerilemenin çok sınırlı gerçekleşmesi, Aydın ili tarım üruenlerinin özellikli üruenler olmasına ve dış pazarlarda mukayeseli üstünlüğe sahip olmasına dayandırılabilir.

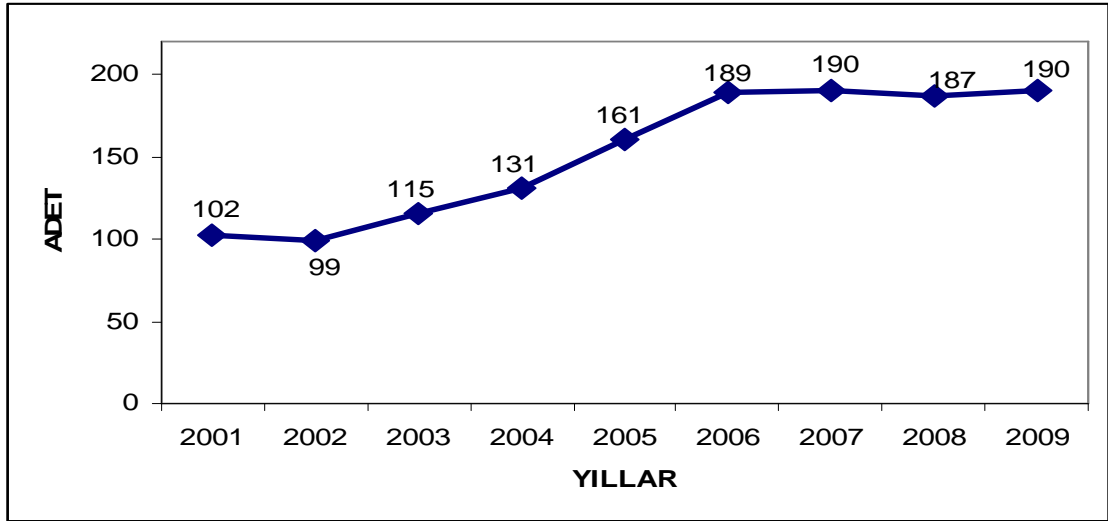
şekil 3.25: 2001-2009 Dönemi Aydın İli İhracatçı Firma Sayısı

Kaynak: www.dtm.gov.tr, 07.04.2010

Aydın ilindeki ihracatçı firmaların sayıları incelendiğinde, firma sayılarının değişken bir yapı gösterdiği görölmektedir. 2001 krizi sonrasında ihracatın önemli bir artış göstermesiyle Aydın ilindeki ihracatçı firma sayısı da artış göstermiştir. Firma sayısındaki gerilemenin ise, ihracatın aksine 2008 yılında gerçekleştiği görölmektedir.

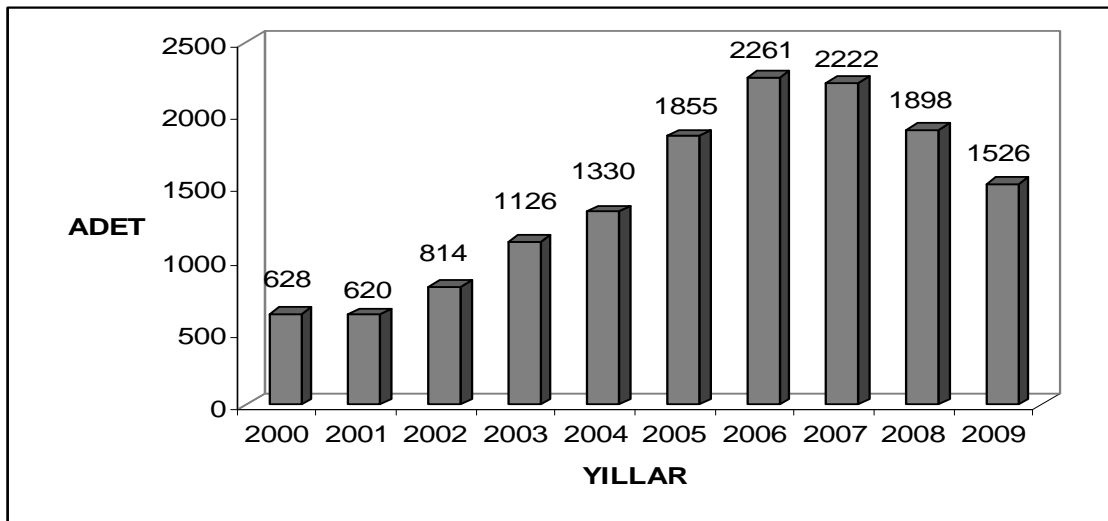
Şekil 3.26: 2001-2009 Dönemi Aydın İli İthalatçı Firma Sayısı

Kaynak: www.dtm.gov.tr, 07.04.2010

Aynı durum ithalatçı firmalar içinde geçerlidir. 2001 krizi sonrasında ihracatta olduğu gibi ithalat da artış göstermiş, ithalatçı firma sayısı artmıştır. Küresel kriz ile birlikte ise, ithalatçı firma sayısı azalmış, ancak bu azalma üç firma ile sınırlı kalmıştır. Bu durum, Aydın ili için ihracatın ithalattan daha kırılgan olduğu şeklinde yorumlanabilmektedir. İhracat yüzde değişiminin ithalat yüzde değişiminden yüksek gerçekleşmesi de bu yorumu destekler niteliktedir.

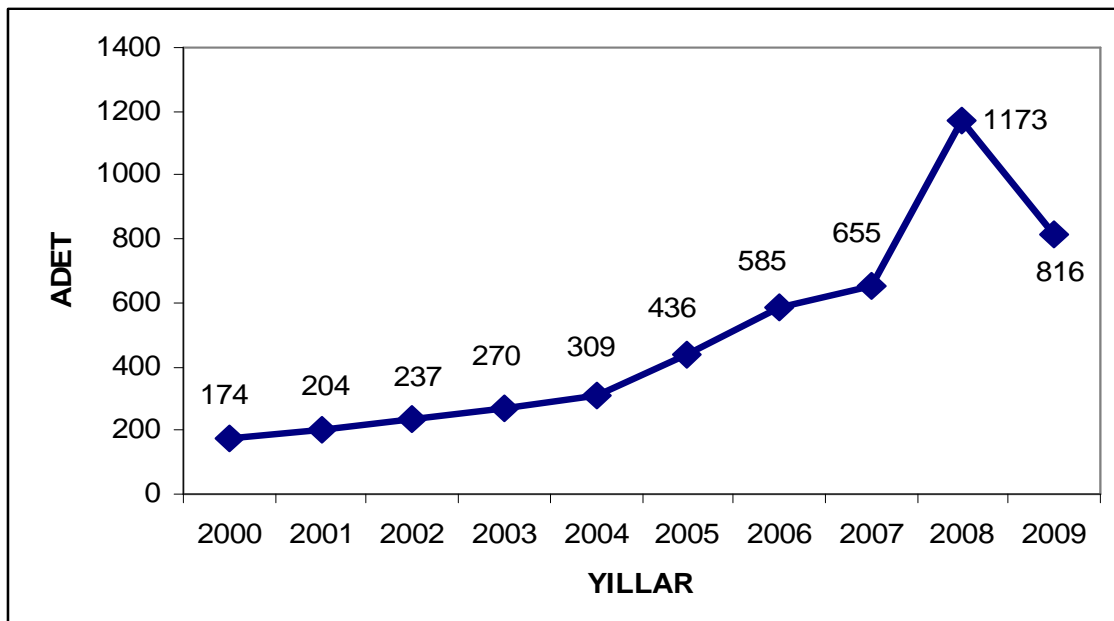
Şekil 3.27: 2000-2009 Döneminde Aydın'da Kurulan İşyeri Sayısı

Kaynak: www.tuik.gov.tr, 08.04.2010

Aydın ilindeki işyerlerinin sayılarında yaşanan değişim incelendiğinde, ihracatçı ve ithalatçı firmalarda yaşanan değişimi destekler sonuçlar görülmektedir. Aydın ilinde kurulan işyeri sayısı 2007 yılından itibaren düşüş eğilimi göstermektedir. 2007 yılında 2222 adet işyeri kurulurken, bu sayısı 2008’de 1898’e, 2009 yılında ise 1526’ya gerilemiştir. 2008 ve 2009 yıllarında kurulan işyerinin azalması Aydın ili ekonomisinde daralmanın yaşandığının bir göstergesi olabilmektedir. Yeni işyerinin açılmaması, piyasanın daraldığı ve yeni iş imkânlarının yaratılmadığı anlamını da taşımaktadır.

Şekil 3.28: 2000-2009 Döneminde Aydın’da Kapanan İşyeri Sayısı

Kaynak: www.tuik.gov.tr, 08.04.2010

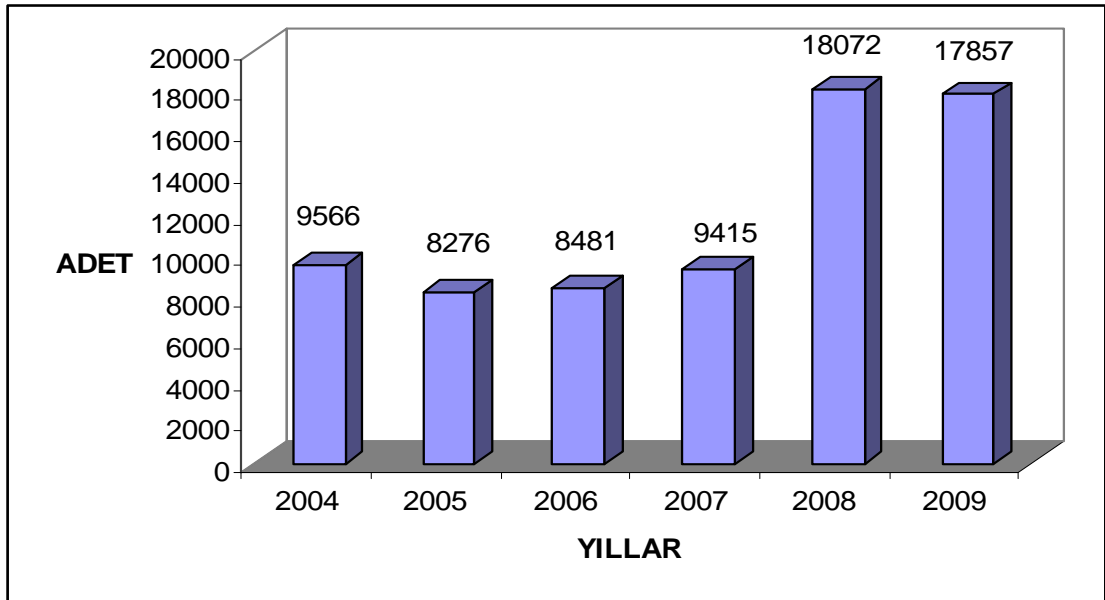
Kapanan işyerlerinin sayılarına bakıldığında ise durum daha ciddidir. Kapanan işyeri sayısının 2008 yılında tavan yapması küresel krizin etkisi olarak yorumlanabilmektedir. 2009 yılında ise, kapanan firma sayısının 2008 yılına göre azalmasının farklı nedenleri olabilmektedir. Ancak, dikkat edilmesi gereken husus, 2007 yılında kapanan işyeri sayısı 615 olarak gerçekleşirken, 2009 yılında, 816 ile küresel kriz öncesi dönemden yüksek gerçekleşmiştir.

Çizelge 3.20: 2000-2009 Yılları Aydın İli İşsizlik Verileri

	2008	2009
İşgücüne Katılım Oranı	46,7	52,2
İşsizlik Oranı	12,4	16,4
İstihdam Oranı	40,9	43,6

Kaynak: www.tuik.gov.tr, 08.04.2010

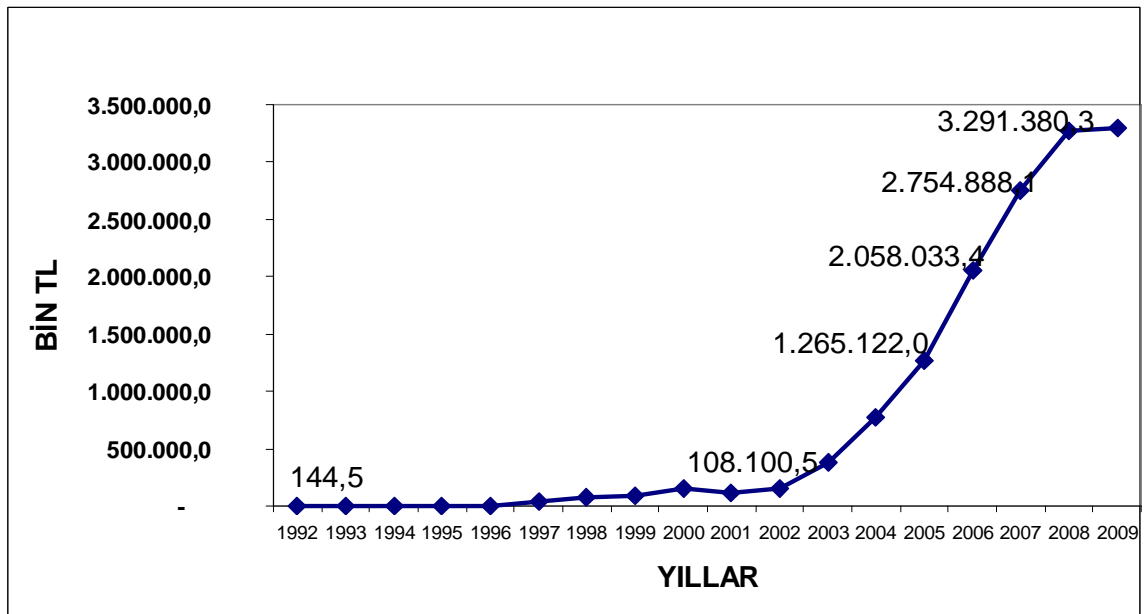
Aydın'da işyerlerinin yüksek miktarda kapanması işsizlik sorununu da gündeme getirmiştir. Aydın iline ait 2008 ve 2009 yılları verileri mevcuttur. Bu dönem küresel krizin etkisini kısa dönemde değerlendirmemize olanak sağlamaktadır. 2008 yılından 2009 yılına kadar geçen sürede istihdam ve işgücüne katılım oranları artmış olmasına rağmen, işsizlik yüzde 12,4'den 16,4 yükselmiştir. Bir yıl içinde yüzde 4,0'lük bir artış oldukça yüksek bir artıştır.

Şekil 3.29: 2004-2009 Dönemi Aydın İlinde İş-Kur'a Yapılan Başvuru Sayısı

Kaynak: www.iskur.gov.tr, 16.04.2010

İş-Kur'a yapılan başvurular da işsizliğin arttığını destekler niteliktedir. 2005-2007 döneminde, İş-Kur'a yapılan başvurular artmıştır, ancak bu artışlar çok büyük sıçramalar kaydetmemiştir. 2008 yılına gelindiğinde ise, ciddi bir artış yaşandığı görülmektedir. 2007 yılında İş-Kur'a yapılan başvuru sayısı 9.415 olarak gerçekleşmiş, 2008 yılında ise yaklaşık iki katına çıkarak 18.072 olarak gerçekleşmiştir. 2009 yılında ise yine kriz öncesi döneme göre yüksek başvuru gerçekleşmiştir. Bu göstergeler, Aydın ilinde işsizliğin arttığı ve ekonomik şartların zorlaştığı olarak yorumlanabilmektedir.

Şekil 3.30: 1992-2009 Dönemi Aydın İli Nakdi Krediler Toplamı

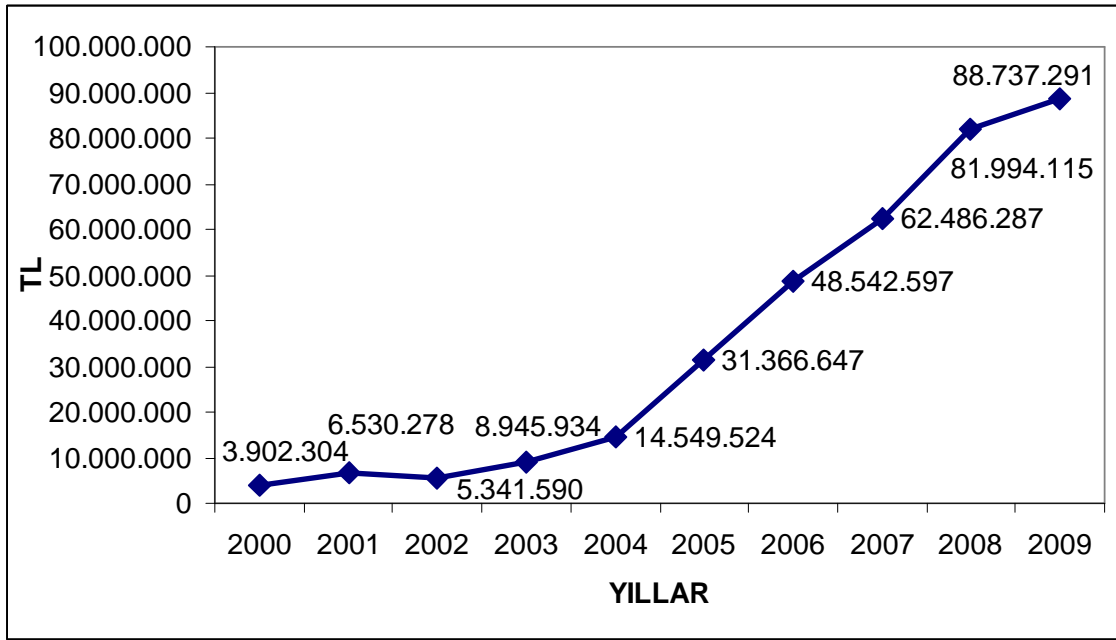

Kaynak: www.tcmb.gov.tr, 20.04.2010

Aydın ilinde kullanılan nakdi krediler değerlendirildiğinde, 2002-2007 yılları arasında ekonominin genişlediği dönemde, kredi hacminin arttığı görülmektedir. İşletmelerin gerek kamu bankalarından gerekse özel bankalardan aldıkları krediler bu dönemde önemli artış göstermiştir. 2001 yılında Aydın ilinde kullanılan toplam kredi tutarı 108.100,5 bin TL iken bu tutar 2007 yılında 2.754.888,1 bin TL'ye sıçramıştır. 2008 yılında ise 3.291.380,3 bin TL tutarında kredi kullanılmıştır. 2001-2007 döneminde kredi kullanımı yaklaşık 25 katına çıkmıştır ki bu ciddi bir artıştır. Bu süreçte, Türkiye'nin hızlı büyüme dönemi yaşaması ve likidite bolluğu bu artışı açıklayabilmektedir. 2009 yılı verileri incelendiğinde kullanılan kredi miktarının çok az miktarda yaklaşık 20 milyon TL arttığı görülmektedir. Bu dönemde kredi kullanımında

bir önceki yıla göre ciddi bir artış yaşanmaması, krizin etkisiyle firmaların kapanması ile kullanılan kredilerin azalması ve bankaların kredi verirken daha tedbirli davranmalarıyla açıklanabilmektedir. Ancak, dikkat edilir ise, kredi kullanımı hala kriz öncesi döneme göre yüksektir. Bu durum ise kriz ile birlikte faaliyetlerine devam eden işletmelerin zor duruma düşmeleriyle finansman ihtiyacı duymaları olarak açıklanabilmektedir.

Şekil 3.31: 2000-2009 Dönemi Aydın İli Protestolu Senetlerin Tutarları

Kaynak: www.tcmb.gov.tr, 20.04.2010

Aydın iline ait protestolu senetlerin tutarları incelendiğinde, Türkiye'nin büyüme süreciyle birlikte protestolu senetlerin tutarlarının da arttığı görülmektedir. Bu gelişme, ekonomik büyüme sağlanırken bazı ekonomik sorunların çözülemediği, ekonomik büyümenin sadece finansal alanla sınırlı kaldığı ve reel sektöre yansımadağı şeklinde yorumlanabilmektedir. İşletmelerin ekonomik sorunlarının olmasıyla ve kapanan işyerleri sayısının artış göstermesiyle, protesto edilen senetler arasında ilişki olduğu söylenebilmektedir.

Küresel krizin Aydın ili üzerindeki etkileri kısa dönem verileri ile değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu konuda yeterli literatür çalışmanın olmaması ve

krizin etkilerinin uzun dönemde daha net ortaya çıkması değerlendirmelerin sınırlı kalmasına neden olmaktadır. Daha ileriki yıllarda yapılacak olan bir çalışma uzun dönem görünümünü yansıtabilecektir.

İçinde bulunduğumuz 2010 yılı daha tamamlanmamış olduğu için genel değerlendirmede yer verilmemiştir. Ancak, 2010 yılına ait ilk dört ay verileri 2010 yılını kısmen de olsa değerlendirme imkânı vermektedir. 2010 yılına ait dört aylık verileri 2009 yılına göre daha olumlu seyretmektedir.

Çizelge 3.21: 2009-2010 Ocak-Nisan Dönemlerinde Aydın İli İhracat ve İthalat Değerleri

Ocak-Nisan Dönemi (bin dolar)	2009	2010
İhracat Değeri	122.877	180.206
İthalat Değeri	29.853	68.477

Kaynak: www.dtm.gov.tr, 12.05.2010

2009 yılı Ocak-Nisan döneminde 122 milyon 877 bin dolar ihracat yapılmışken, 2010 yılının aynı döneminde ihracat 2009 yılı aynı dönemine göre artmış ve 180 milyon 206 bin dolar olarak gerçekleşmiştir. Aynı şekilde, 2009 Ocak-Nisan döneminde 29 milyon 853 bin dolar olan ithalat değeri de 2010 yılı Ocak-Nisan döneminde artarak 68 milyon 477 bin dolara yükselmiştir. Bu veriler Aydın ekonomisinin görece olarak toparlandığı şeklinde yorumlanabilmektedir.

Çizelge 3.22: 2009-2010 Ocak-Nisan Dönemlerinde Aydın İli İhracatçı ve İthalatçı Firma Sayıları

Ocak-Nisan Dönemi	2009	2010
İhracatçı Firma Sayısı	162	165
İthalatçı Firma Sayısı	110	139

Kaynak: www.dtm.gov.tr, 12.05.2010

Aynı dönemdeki ihracatçı ve ithalatçı firma verileri de toparlanmayı destekler niteliktedir. 2009 yılı Ocak-Nisan döneminde Aydın ilinde toplam 162 adet ihracatçı firma bulunurken 2010 yılının aynı döneminde bu sayı 165'e yükselmiştir. 2009 Ocak-Nisan dönemimde Aydın ilinde toplam 110 adet ithalatçı firma bulunurken, 2010 yılının aynı döneminde bu sayı 139'a yükselmiştir.

Çizelge 3.23: 2009-2010 Ocak-Mayıs Dönemleri Aydın İlinde Protesto Edilen Senetlerin Tutarları

Protesto Edilen Senetlerin Tutarı					
	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs
2009	7.636.104	6.530.227	6.492.082	6.207.174	6.209.543
2010	5.681.240	4.510.590	5.650.221	3.664.695	4.144.866

Kaynak: www.tcmb.gov.tr, 12.05.2010

2010 yılında protesto edilen senetlerin tutarının aylar itibariyle değişkenlik göstermiştir. Ancak, 2009 yılının aynı aylarına göre azalma olduğu açıkça görülmektedir. Protestolu senetlerin tutarlarının azalması, az da olsa ekonomide bir iyileşme olduğunu ve işletmelerin toparlanma sürecine girdiklerini düşündürmektedir.

Çizelge 3.24: 2009-2010 Ocak-Mayıs Dönemlerinde Aydın'da İş-Kur'a Yapılan Başvuru Sayısı

İş-Kur'a Yapılan Başvuru Sayısı					
	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs
2009	1529	1429	1671	1348	1170
2010	1599	1862	1355	908	843

Kaynak: www.iskur.gov.tr, 12.05.2010

2010 yılının ilk beş ayında Aydın'da İş-Kur'a başvuran kişi sayısı Mart ayı itibariyle azalma eğilimi göstermiştir. 2009 yılı ile 2010 yılı verileri karşılaştırıldığında, Ocak ve Şubat ayları haricindeki tüm aylarda, 2009 yılına göre 2010 yılında yapılan başvuruların azaldığı görülmektedir. İş-Kur'a yapılan başvuruların azalması işsizliğin azalacağı beklentisini beraberinde getirmektedir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

İşletmeler, mal ve hizmetleri üreten ve/veya pazarlayan kuruluşlardır. Ekonomi, binlerce hatta on binlerce işletmeden oluşmaktadır. Bu nedenle, işletmelerin ekonomi içindeki yeri oldukça önemlidir. Ekonomik kriz ise, mal ve hizmetlerin fiyatlarında ve/veya miktarlarında yaşanan şiddetli dalgalanmalardır. Ekonomide oluşabilecek bir kriz, mal ve hizmetleri üreten işletmeleri doğrudan etkilemektedir.

Dünya’da, günümüze kadar bir çok kriz yaşanmıştır. Bunlardan en önemlisi hiç kuşkusuz 1929 Büyük Buhranı’dır. Bu krizin ardından yaşanan en ciddi kriz günümüzde yaşamakta olduğumuz küresel krizdir.

Türkiye, 1980 sonrası uygulanmaya konulan politikaların ardından sık sık ekonomik kriz yaşayan bir ülke olmuştur. 1990 yılından sonra küreselleşmenin hız kazanmasıyla gelişmekte olan ülkeler gibi Türkiye’de bir çok ekonomik kriz yaşamıştır. Bu krizler sırasıyla 1994, 1998, Kasım 2000 ve Şubat 2001’de gerçekleşmiş, Türkiye ekonomisi önemli ölçüde daralmıştır. Ekonomide yaşanan olumsuzluklar, bireylerin gelecek beklentilerinin kötüleşmesine ve tüketim talepleri ile harcamalarını azaltmalarına neden olmuştur. Tüketicilerin taleplerinin azalması ise, ekonominin temelini oluşturan işletmelerin üretim ve yatırım miktarlarının ciddi ölçüde azalmasına neden olmuştur. Üretimde yaşanan düşüş, işletmelerin küçülmesi ve hatta kapanmasıyla sonuçlanmıştır. İşletmelerin kapanması ise, işsizlik sorununu yaratmıştır.

Görüldüğü gibi kriz ortamında olumsuzluklar zincirleme olarak meydana gelmektedir. Çünkü, ülke ekonomisi ile işletmeler çok sıkı ilişki içerisindedir. Ekonomide oluşan bir olumsuzluk işletmeleri, işletmelerde oluşan olumsuzluk ise ekonomiyi doğrudan etkilemektedir.

Büyük Buhran’ın ardından, dünya 2008 yılında yeni bir küresel kriz ile karşılaşmıştır. Bu krizin temeli, ABD’de mortgage kredilerinin kontrolsüzce verilmesine ve kredilerin geri ödenmesinde yaşanan aksaklıklara dayanmaktadır. Mortgage kredileri karşılığında alınan ipoteklerin menkul kıymetleştirilerek finansal

piyasalara satılması ve bu kredilerin geri ödenmemesiyle, 2007 yılından itibaren finansal sistemde sorunlar başlamıştır. Finansal sistemde yaşanan sorunların ciddileşmesinin ardından önce ABD'deki daha sonra ise, Avrupa'daki bankaların batması ve devletleştirilmesi ile kriz küresel bir boyut kazanmıştır.

Küresel krizin dünya üzerinde etkileri önemli boyutlara ulaşmıştır. Dünya hasılası ve ticaret hacmi azalmış, ülkelerin büyüme oranları düşmüş, tüketim ve yatırım harcamaları azalmış ve işsizlik sorunu tüm dünya için önemli hale gelmiştir.

Türkiye'de de durum dünya ekonomisi ile paralellik göstermiştir. Türkiye'de bankacılık sektörü krizden etkilenmezken, reel sektör ciddi biçimde etkilenmiştir. Eylül 2008'e gelindiğinde bu etkiler belirginleşmiştir. Küresel kriz, ilk etkisini ihracat üzerinde göstermiştir. Bir ay gibi kısa bir sürede, ihracat yaklaşık üç milyar dolar azalmıştır. İthalata dayalı ihracat yapılması, ithalatın da azalmasına neden olmuştur. 2008 yılının son çeyreğinden itibaren ekonominin hızla daralması, tüketim taleplerinin azalmasına ve neticede üretimin düşmesine neden olmuştur. Üretimin düşmesi ise, reel ücretlerin düşmesi, kapanan işyeri sayısının ve işsizliğin artması gibi ekonomide bir çok olumsuzluk yaratmıştır.

Aydın ili de küresel krizden etkilenmiştir. İhracat verileri değerlendirildiğinde, madencilik ve sanayi sektörleri ihracatlarının önemli ölçüde azaldığı, ancak tarım sektörü ihracatının krizden daha az etkilendiği görülmektedir. 2008 ve 2009 yıllarında, Aydın ilinde, kriz öncesi döneme göre, kurulan işyeri ve ihracatçı firma sayısının azaldığı, kapanan işyeri sayısı ve işsizliğin arttığı dikkat çekmektedir. Bu yıllar değerlendirildiğinde, Aydın ili ekonomisinin ve Aydın ilinde bulunan işletmelerin küresel krizden etkilendikleri sonucuna varılmaktadır.

2010 yılı tamamlanmadığı için yılın geneli için bir değerlendirme yapmak olanaksızdır, ancak yılın ilk dört ayına ait veriler incelendiğinde, ekonominin görece toparlandığı ve olumlu beklentilerin olduğu sonucuna varılmaktadır. Aydın ili için de 2010 yılının ilk dört ayına ait veriler olumludur. Elbette bu durum, 2010 yılı için kesin bir kanıya varmamız için yeterli değildir. Çünkü, krizin etkilerinin daha birkaç yıl

süreceği ve toparlanma gibi görünen durumların kalıcı olmadığına dair görüşler bulunmaktadır.

Kısa dönemde elde edilen veriler ile 2008 küresel krizinin Türkiye ekonomisinde ve Aydın ili ekonomisinde olumsuzluklar yarattığı söylenebilmektedir. Aynı sonuçlara işletmeler için de varılmaktadır. Krizin çok yeni olması ve uzun dönem verilerinin daha ortaya çıkmaması, küresel krizin değerlendirmesinin kısa dönemde yapılabilmesine neden olmaktadır. İlerleyen dönemlerde elde edilecek veriler, küresel krizin etkilerinin daha net aydınlatılmasına olanak sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Akdemir, A. (2003) *Temel İşletmecilik Bilgileri*, Türkmen Kitabevi: İstanbul
- Alpugan, O. ve Demir, H. ve Oktav, M. ve Üner, N.(1997) *İşletme Ekonomisi ve Yönetimi*, Beta Yayın Dağıtım A.Ş: İzmir.
- Bilgin, M.; Karabulut, G.; Ongan, H. (2002) *Finansal Krizlerin İşletmelerin Finansman Yapıları Üzerindeki Etkileri*, Yayın No: 2002-41, İTO Yayınları: İstanbul.
- Cemalcılar, İ.; Bayar, D.; Aşkun, İ.C.; Öz-Alp, Ş. (1989) *İşletmecilik Bilgisi*: Eskişehir.
- Doğan, M. (1986) *İşletme Ekonomisi ve Yönetimi*, Bilgehan Basımevi: İzmir.
- Hiç, M. (2009) *Küresel Ekonomik Kriz ve Türkiye*, Beykent Üniversitesi Yayınları: İstanbul.
- Örücü, E. (2003) *Modern İşletmecilik* (3.Baskı), Gazi Kitabevi: Ankara.
- Özdamar, K. (2004) *Paket Programlar İle İstatistiksel Veri Analizi* (Genişletilmiş 5. Baskı),Kaan Kitabevi: Eskişehir.
- Özgen, H.; Öztürk, A.; Yalçın, A. (2005) *Temel İşletmecilik Bilgisi* (2.Baskı), Nobel Kitabevi: Adana.
- Sabuncuoğlu, Z. (2005) *İşletme*, Furkan Ofset: Bursa.
- Seyidoğlu, H. (1999) *Uluslar arası İktisat*, Güzem Yayınları: İstanbul.
- Seyidoğlu, H. (2001) *Ekonomi ve İşletmecilik Terimleri Açıklamalı Sözlük*, Güzem Can Yayınları: İstanbul.
- Şimşek, M.Ş. (1999) *İşletme Bilimlerine Giriş* (6.Baskı), Nobel Yayın Dağıtım: Ankara.
- Tatar, T. ve Üner, M. (1992) *İşletmecilik İlkeleri*, Gazi Büro Yayınları: Ankara.
- Yay, G.; Yay, T.; Yılmaz, E. (2001) *Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Finansal Düzenlemeler*, Yayın No: 2001-47, İTO Yayınları: İstanbul.

Diğer Kaynaklar

- Abdioğlu, H. (2007) *Tersine Mortgage ve Tersine Mortgage Piyasasında Risk Yönetimi*, ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, c. 3, s. 5, ss. 209-225,
<http://iibf.karaelmas.edu.tr/sbd/makaleler/1303-9245/200703005209225.pdf>

- Akçayer, B. (2009) *Kriz Teorileri Işığında Mortgage Krizi ve Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul
<http://tez2.yok.gov.tr/>
- Akgüç, Ö. (2010) *Kriz Nedeni ve Çıkış Yolları*, ss. 6-11,
http://uvt.ulakbim.gov.tr/uvt/index.php?cwid=9&vtadi=TPRJ%2CTTAR%2CTTIP%2CTMUH%2CTSOS&ano=99381_e9bc1458df0c582a1f6100af314c1e04
- Aktan, C. (12.02.2010) *Kriz Yönetimi*,
http://www.canaktan.org/canaktan_personal/canaktan-arastirmalari/toplam-kalite/aktan-kriz-yonetimi.pdf
- Alantar, D. (14.03.2010) *Küresel Finansal Kriz: Nedenleri Ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme*,
http://www.finanskulup.org.tr/assets/maliyefinans/81/Dogan_Alantar_Kuresel_Finansal_Kriz_Nedenleri_Sonuclari_MFY81.pdf
- Alptekin, E. (2009) *Küresel Krizin Türkiye Ekonomisi ile Sanayisine Yansımaları ve Dipten En Az Zararla Çıkış Yolları*, Ar&Ge Bülten, 2009 Haziran – Ekonomi, ss.5-12, http://www.izto.org.tr/NR/rdonlyres/7475BDA1-95B7-4855-B351-9ADCE4362AFE/12472/k%C3%BCreselkrizinyans%C4%B1malar%C4%B1_ealptekin.pdf
- Altuntepe, N. (2010) *2008 Küresel Krizin Ülkelerin İstihdam Yapısı Üzerine Etkilerinin Dinamik Bir Analizi*, ss. 129-145,
<http://edergi.sdu.edu.tr/index.php/sduvd/article/viewFile/1372/1460>
- Ar, K. (2007) *Küreselleşme Sürecinde Türkiye’de Ücretlerin Gelişimi*, Ankara,
http://www.kamu-is.org.tr/pdf/kamil_necdet_ar.pdf
- Aydın, Ü. (2003) *Türkiye’de 1980 Sonrası Dönemde Yaşanan Ekonomik Krizlerin Analizi*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İzmir, <http://tez2.yok.gov.tr/>
- Bastı, E. (2009) *2008 Global Financial Crisis And The Turkish Financial System*, Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, c. 18, s. 2, 2009, ss. 89-103,
<http://sosyalbilimler.cukurova.edu.tr/dergi/dosyalar/2009.18.2.591.pdf>

- Berberoğlu, M. (2009) *Mortgage-İpotekli Konut Finansman-Sistemi Ve Bu Sistemin Türkiye’de Uygulanabilirliği*, International Journal of Economic and Administrative Studies, Year: 1, Volume: 1, Number: 2, Winter 2009, ss. 119-146,
http://www.kenancelik.com/documents/7MURAT_BERBEROGLU.pdf
- Bilir, B. (2006) *Finansal Serbestleşmenin Para Politikaları Üzerine Etkileri: Türkiye Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İzmir, <http://tez2.yok.gov.tr/>
- Birdal, M. (2009) *Bir Krizin Anatomisi: ABD Mortgage Piyasasının Kurumsal Yapısı ve Krizin Dinamikleri* EconAnadolu 2009: Anadolu International Conference in Economics June 17-19, 2009, Eskişehir, Turkey,
http://econ.anadolu.edu.tr/fullpapers/Birdal_econanadolu2009.pdf
- Coşkun, M. (1998) *Ekonomik Kriz Dönemlerinde İşletmelerde Finansal Yönetim*, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Eskişehir, <http://tez2.yok.gov.tr/>
- Demir, F.; Ermişoğlu, E.; Karabıyık, A.; Küçük, A. (2008) *ABD Mortgage Krizi*, BDDK Çalışma Tebliği, Sayı: 3 / Ağustos 2008,
http://www.bddk.org.tr/websitesi/turkce/Raporlar/Calisma_Raporlari/5176A_BDMORTGAGE05082008x.pdf
- Doğan, D. (2005) *Türkiye’de Yaşanan 2001 Yılı Finansal Krizi ve Firmalar Üzerine Etkileri: İMKB’de Bir Uygulama*, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Isparta, <http://tez2.yok.gov.tr/>
- DPT, *Sayılarla Türkiye Ekonomisi Gelişmeler (1980-2001) Tahminler (2002-2005)*, Ağustos, 2002, <http://ekutup.dpt.gov.4tr/ekonomi/tarih/tr/1980-01.pdf>
- Erçel, G. (1999) *2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programı: Kur ve Para Politikası Uygulaması*,
<http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/paraprog2/baskanmat5y.html>
- Eğilmez, M. (2006) *Kasım 2000 Krizi Üzerine*, <http://ekonomi.blogcu.com/kasim-2000-krizi-uzerine-mahfi-egilmez/130899%2014.2.2006>
- Erdağ, E. (2010) *Finansal krizler: Kuramsal Yaklaşımlar ve Yaşanan Örnekler*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul,
<http://tez2.yok.gov.tr/>

- Erdönmez, P. (2009) *Küresel Kriz ve Ülkeler Tarafından Alınan Önlemler Kronolojisi*, Bankacılar Dergisi, ss. 85-102,
<http://www.tbb.org.tr/turkce/dergi/dergi68/pelin.pdf>
- Fırat, E. (2008) *Türkiye’de 1980 Sonrası Yaşanan Krizler ve Güçlü Ekonomiye Geçiş Programının Değerlendirilmesi*, Genelkurmay Ataşe Başkanlığı Yayınları, Yıl: 6, Aralık 2008, s. 12, Ankara, ss. 41-63,
<http://www.tsk.tr/SAREM/Dergiler/2008/SAD12.pdf>
- Güloğlu, B. ve Altunoğlu E. (2002) *Finansal Serbestleşme Politikaları ve Finansal Krizler: Latin Amerika, Meksika, Asya ve Türkiye Krizleri*, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No: 27,
<http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/Finvekriz1.pdf>
- Han, E. (2009) *Türkiye’de Kriz ve Çıkışın Yol Haritası, Ekonomide Milli Mutabakat Programı*, <http://www.kamusen.org.tr/blog-mainmenu-9/yaynlarmz/199-turkiyede-kriz-ve-cikisin-yol-haritasi>
- Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü (2003), Hazine İstatistikleri 1980-2003, Ankara, www.hazine.gov.tr
- Hitay, B. (2010) *İşletmelerde Kriz Yönetimi*, A& G Bülten Araştırma ve Meslekleri Geliştirme Müdürlüğü Kasım / II 2010,
<http://www.izto.org.tr/nr/rdonlyres/7475bda1-95b7-4855-b351-9adce4362afe/4491/hitaykriz1.pdf>
- Kar, M. ve Kara, M. (2009) *Türkiye’ye Yönelik Sermaye Hareketleri Ve Krizler*, <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/sermaye%20hareketleri.doc>
- Kazgan, G. (2009), *Türkiye Çifte Kriz Yaşıyor*, USİAD, Küresel Kriz ve Türkiye, Yıl: 9, Sayı:36, Ocak-Şubat-Mart 2009, ss.6-9, <http://www.usiad.net/rap.php>
- Kibritçioğlu, A. (15.11.2009) *Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969-2001*, <http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/ytd-kibritcioglu.pdf>
- Kula, F. (2003) *Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Etkinliği: Türkiye Üzerine Gözlemler*, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 4, Sayı 2, 2003,
<http://eskiweb.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/193.pdf>

- Kuran, İ. (2006) *Türkiye’de Ekonomik Krizler ve İstikrar Programları (1980-2005)*, Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü : Şanlıurfa, <http://tez2.yok.gov.tr/>
- Ofluoğlu, G. (2001) *İşletme ve Kriz Yönetimi*, Kamu-İş, Cilt: 6, Sayı: 27
<http://www.kamu-is.org.tr/pdf/621.pdf>
- Oksay, S. (2010) *Mortgage ve Türkiye*, ss. 10-23,
<http://www.tsrbs.org.tr/nr/rdonlyres/63887b52-fa1b-4086-abd5-2d537d771b1d/1294/abvesigorta.pdf>
- Ögel, S. (2005) *2001 Krizinin İmalat Sanayi Üzerindeki Etkilerinin Oran Analizi Yoluyla Belirlenmesi*, Doktora Tezi, Afyonkarahisar Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Afyonkarahisar,
<http://tez2.yok.gov.tr/>
- Öncül, M.; Tağraf, H.; Filizöz, B.; Ekici, S. (2003) *Sivas Sanayi İşletmelerinin Şubat 2001 Ekonomik Krizine Genel Yönetmel Tepkileri*, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, c. 4, s. 1,
<http://eskiweb.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/169.pdf>
- Özdevecioğlu, M. (2002) *Krizin İşletmelerin Yönetmel Ve Örgütsel Yapısı Üzerindeki Olumsuz Etkileri Ve Kayseri Sanayi İşletmelerinde Yapılan Bir Araştırma*, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 19, Temmuz-Aralık 2002 ss. 93-114,
http://iibf.erciyes.edu.tr/dergi/05_Ozdevecioglu.pdf
- Öztürk, S. ve Gövdere, B (2010) *Küresel Finansal Kriz ve Türkiye Ekonomisine Etkiler*, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 15, Sayı: 1, ss.377-397, <http://iibf.sdu.edu.tr/dergi/files>
- Sakarya, B. (2008) *Küresel Finansal Yapı ve 2007 Yılı Dalgalanmaları* , BDDK Çalışma Tebliği, Sayı: 2, Nisan 2008, Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı,
http://www.bddk.org.tr/websitesi/turkce/Raporlar/Calisma_Raporlari/4726K%C3%Bresel%20Finansal%20Yap%C4%B1%20ve%202007%20Y%C4%B1%20Dalgalanmalar%C4%B1.pdf
- Selçuk, B. ve Yılmaz, N. (2010) *Küresel Finansal Sistemde Değişim ve Türkiye’ye Etkileri*, ss. 335-355, <http://bsy.marmara.edu.tr/Konferanslar/2008/33.pdf>

- Sezgin, Ş. (2009) *Türkiye’de 1990-2006 Yılları Arasında Dış Ticaret - Ekonomik Büyüme İlişkisi*, ss. 175-190,
<http://yordam.manas.kg/ekitap/pdf/Manasdergi/sbd/sbd22/sbd-22-13.pdf>
- Susam, N. ve Bakkal, U. (2008) *Kriz Süreci Makro Değişkenleri ve 2009 Bütçe Büyüklüklerini Nasıl Etkileyecek?* Maliye Dergisi, Sayı: 155, Temmuz-Aralık 2008,
http://portal1.sgb.gov.tr/calismalar/maliye_dergisi/yayinlar/md/155/05.Nazan.SUSAM_Ufuk.BAKKAL.pdf
- Şamiloğlu, F. (2001) *Türkiye’nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Üzerine Bir Değerlendirme*, Mali Çözüm, İSMMMO Yayın Organı, Yıl: 11, Sayı: 55,
<http://archive.ismmmo.org.tr/docs/malicozum/55MaliCozum/10%20-%2055%20FAMILSAMIOGLU.doc>
- Tağraf, H. ve Arslan, N. (2003) *Kriz Oluşum Süreci ve Kriz Yönetiminde Proaktif Yaklaşım*, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, c. 4, s. 1, ss. 149-160,
<http://iibf.cumhuriyet.edu.tr/YAYINLAR/KR%C4%B0Z%20OLU%C5%99EUM%20S%C3%9CREC%C4%B0%20VE%20KR%C4%B0Z%20Y%C3%96NET%C4%B0M%C4%B0NDE%20PROAKT%C4%B0F%20YAKLA%C5%99EIM.pdf>
- Titiz, İ. ve Çarıkçı, İ. (2010) *Krizlerin İşletmeler Üzerindeki Etkileri ve Küçük İşletme Yöneticilerinin Kriz Dönemine Yönelik Stratejik Düşünce ve Analizleri*, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, c. 2, s.1, ss. 203-218,
http://80.251.40.59/politics.ankara.edu.tr/ozer/Dersler/Pazarlama_Yuksek_Lisans/Incelenecek_makaleler/KrizlerinIsletmeleruzerindek%20Etkileri.pdf
- TOBB (2001), Savurganlık Raporu, 18 Nisan 2001,
http://www.belgenet.com/eko/tobb_savurganlik.html
- Toprak M. ve Demir O. (21.03.2010) *Türk Bankacılık Sektörü: Sorunlar, Krizler ve Arayışlar*, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, c. 2, s. 2, ss.1-26,
<http://eskiweb.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/111.pdf>
- Türkecul, B. ve Abay, C. (2009) *Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Tarıma Yansımaları*, ss.3-41, <http://journal.tarekoder.org/webfolders/files/calistay2009.pdf>
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (02.01.2010), *TCMB Açıklamalı Terimler Sözlüğü*, http://www.tcmb.gov.tr/yeni/gen_sek/sozluk.htm

- Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (05.04.2010), *Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı*,
www.tcmb.gov.tr/yeni/duyuru/eko_program/program.pdf
- Uygur, E. (2001) *Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri*,
<http://www.tek.org.tr/dosyalar/KRIZ-2000-20013.pdf>
- Ünal, A. ve Kaya, H. (2009) *Küresel Kriz ve Türkiye*, Ekonomi ve Politika Araştırmaları Merkezi, İstanbul,
http://www.ekopolitik.org/images/cust_files/090211123152.pdf
- Yeldan, E. (2008) *Küresel Kriz Türkiye'yi Nasıl Etkileyecek?*,
http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=19812
- Yeldan, E. (2009a) *Küresel Kriz, Toparlanma, Para Politikası...*,
http://www.bilkent.edu.tr/~yeldane/Yeldan227_02Eyl09.pdf
- Yeldan, E. (2009b) *Krizin Birinci Yılından Ardından*
http://www.bilkent.edu.tr/~yeldane/Yeldan241_16Ara09.pdf
- Yeldan, E. (2009c) *İşsizlik ve Orta Vadeli Program*,
http://www.bilkent.edu.tr/~yeldane/Yeldan240_09Ara09.pdf
- Yeldan, E. (2009d) *İşsizlik: Krizin En Somut Göstergesi*,
http://www.bilkent.edu.tr/~yeldane/Yeldan211_22Nis09.pdf
- Yeldan, E. (2009e) *Krizin Birinci Yılından Ardından*,
http://www.bilkent.edu.tr/~yeldane/Yeldan241_16Ara09.pdf
- Yeldan, E. (2010) *Ekonomi Gündeminde Üç Yeni Veri*,
http://www.bilkent.edu.tr/~yeldane/Yeldan246_20Ock10.pdf
- Yılmaz, D. (2007),
http://www.tcmb.gov.tr/yeni/duyuru/2007/Baskan_Istanbul_Ekim2007.pdf
- Yılmaz, D. (2009) Samsun Ticaret ve Sanayi Odası Sunumu,
http://www.tcmb.gov.tr/yeni/duyuru/2009/Baskan_Samsun.pdf
- Yılmaz, D. (2009b) *Küresel Kriz ve Merkez Bankası*, Yıl: 23, Sayı:84, ss.9-16,
http://www.finanskulup.org.tr/assets/maliyefinans/84/Durmus_Yilmaz_Kuresel_Kriz_ve_Merkez_Bankasi_MFY_84.pdf
- Yılmaz, G. (2005) *Türkiye Ekonomisinde Büyüme ile İşsizlik Oranları Arasındaki Nedensellik İlişkisi*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve

İstatistik Dergisi, Sayı: 2, 2005-11-29, ss. 63-76,

<http://eidergisi.istanbul.edu.tr/sayi2/ueis2m4.pdf>

Yüksel, Ö. ve Murat G. (01.04.2010) *Şubat Krizinin Kobiler Üzerindeki Etkileri ve Çözüm Önerileri*, Ankara,

http://www.emu.edu.tr/smeconf/turkcepdf/bildiri_09.pdf

<http://www.bea.gov>

www.dpt.gov.tr

<http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/IstatistikDb/baslica.xls>

www.hazine.gov.tr

<http://www.imkb.gov.tr/AboutUs/AboutUsMain.aspx>

<http://www.spk.gov.tr/indexcont.aspx?action=showpage&menuid=0&pid=0&submenuheader=1>

<http://www.tcmb.gov.tr/research/yillik/98turkce/98RAPOR2.html>

www.tim.org.tr

www.tuik.gov.tr

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : GÖKÇE TUMAY
Doğum Yeri ve Tarihi : İZMİR, 1985

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ (İKTİSAT)
Yüksek Lisans Öğrenimi : ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ (İŞLETME)
Bildiği Yabancı Diller : İNGİLİZCE
Bilimsel Faaliyetleri :

İş Deneyimi

Stajlar : MANİSA BOSCH ISITMA ÜRÜNLERİ A.Ş.
BAK AMBALAJ A.Ş.
COCA-COLA A.Ş.
Projeler :
Çalıştığı Kurumlar : AYDIN TİCARET BORSASI

İletişim

e-posta Adresi : gokcetumay@hotmail.com

Tarih : 29.06.2010